

KOKO TARINA –

retrospektiivinen palvelukokemusten tarkastelu
syrjäytymisriskin selittäjänä.

Raimo Kettunen

Opinnäytetyö

Joulukuu 2016

Diakonia ammattikorkeakoulu

DIAK Helsinki

Sosiaalialan koulutusohjelma

Päihteet ja syrjäytyminen

YAMK

TIIVISTELMÄ

Kettunen Raimo

Koko tarina - retrospektiivinen palvelukokemusten tarkastelu syrjäytymisriskin selittäjänä

Helsinki. Syksy 2016, s.113, 1 liite. Diakonia-ammattikorkeakoulu, Sosiaalialan koulutusohjelma, Päähteet ja syrjäytyminen, sosionomi (YAMK).

Opinnäytetyössä tutkittiin syrjäytymisriskissä olevien nuorten kokemuksia opintojen ohessa saaduista palveluista ja tukitoimista retrospektiivisesti yläasteelta haastatteluhetkeen. Nuorten kokemuksia peilattiin myös nuoren kulloiseenkin kehityspsykologiseen vaiheeseen. Tutkimuksen kohdejoukkona olivat Kaarinan kaupungin etsivän nuorisotyön asiakkuudessa olevat 18-25 – vuotiaat nuoret. Tutkimus on laadullinen haastattelututkimus ja tutkimusaineisto (N = 6) koottiin huhtitoukokuussa 2016 ennakkoon muodostettujen kriteereiden kautta. Kriteereinä olivat 1) nuorella ei ole peruskoulun jälkeistä koulutusta, 2) nuori ei käy töissä, 3) ei ole asepalveluksessa, 4) eikä hoida lapsia kotona ja 5) nuori on ollut 6 kuukautta vuodesta työtön tai toimeentulotuen saaja.

Vastausten perusteella nuoret korostivat ensisijaisesti vuorovaikutuksen merkitystä siihen, miten he hyötyivät saamastaan palvelusta. Keskeiseksi tekijäksi nousi se, että nuoren ja työntekijän välille on muodostunut luottamuksellinen ja turvallinen suhde ja tämän luomiseen vaaditaan aikaa ja sitä, että nuorelle annetaan henkistä tilaa. Henkilökohtainen palveluohjauksellinen työote mahdollisti edellisen lisäksi sen, että nuori sai tilanteeseensa tietoa ja apua sekä käytännön tukea yhdeltä ja samalta ihmiseltä. Tämän rinnalle kaivattiin myös laajempia ja toimivampia sähköisiä palveluja sekä tiedonsaannin että etuisuuksien hakemisen yhteydessä. Aiemmillä negatiivisilla palvelukokemuksilla oli haitallinen vaikutus siihen, että nuori kykeni luottamaan auttajiin, mutta myöhemmillä positiivisilla kokemuksilla luottamusta pystyttiin myös palauttamaan.

Esille nousi myös erityisesti perusopetuksen osalta se, että ammatinvalinnanohjaukseen panostettaisiin entistä enemmän ja pidemmän aikaa. Iän merkitys avunpyytämiseen näyttäytyi kahdella tavalla. Murroksiässä avunpyytämisen este oli leimautumisen pelko ja n. 20-vuotiaana vaikeutena oli itsenäisen selviämisen pakko, koska on jo aikuinen. Molempiin löytyi perustat siitä, kun tarkasteli ihmisen psykologisia kehitystehtäviä itsenäiseen aikuisuuteen kasvamisessa.

Asiasanat: syrjäytyminen, nuoruus, kehityspsykologia, palveluohjaus

ABSTRACT

Kettunen Raimo Whole Story – Retrospective analysis of client experiences explaining the risk of social exclusion

Helsinki. Autumn 2016. 113 p., 1 appendix. Diaconia University of Applied Sciences, Social Services, Intoxicants and Exclusion, Social Studies (Master's degree).

The thesis studied retrospectively the experiences of young people at risk of social exclusion of the services and support they had received since the upper level of the comprehensive school to the time of the interview. The experiences of the young individual were reflected upon the respective developmental psychological stage.

The target group of the study consisted of young people from the age of 18 to 25 with a customer relationship with the outreach youth work in the town of Kaarina, Finland. The research is a qualitative survey and the material (N = 6) was gathered in April–May 2016, according to the criteria formulated in advance. The criteria were 1) the young person had no education after comprehensive school, 2) the young person was not working, 3) the young person was not in the military service, 4) the young person was not taking care of children at home, 5) the young person had been unemployed or had received income support for 6 months of the year.

The young people emphasized in their replies that interaction significantly affected how they benefited from the services. A confidential relationship between the young person and the worker was highlighted as a key factor. Forming a confidential relationship takes time and demands that the young person is given emotional space. Furthermore, the worker's orientation towards an individual case management provided the young person a chance to get information as well as practical help and support from only one individual worker. Additionally, the request was for more comprehensive and better functioning digital services for both the information about and applying for the services. The prior negative customer experiences had a negative impact on the young person's ability to trust the helpers. However, this could be recovered by later positive experiences.

The need to focus longer and more deeply in the vocational guidance in the comprehensive school was also brought up. The influence of the age in requesting for help was observable in two ways. In puberty the hindrance was the fear of being labelled. When around 20 years of age, it was the sense of the expected independency of adulthood. Both obstacles have their grounds in the psychological developmental challenges of the given age period for a person growing toward adulthood.

Key words; social exclusion, adolescence, developmental psychology, case management

SISÄLLYSLUETTELO

TIIVISTELMÄ	2
ABSTRACT	3
SISÄLLYSLUETTELO	4
1 JOHDANTO	6
2 SYRJÄYTYMINEN – MITÄ JA MIKSI	8
3 NUORUUS KEHITYSPSYKOLOGISENA ELÄMÄNVAIHEENA	13
3.1 Nuoren psykososiaalinen kehitys	13
3.2 Pidentynyt nuoruus	18
3.3 Institutionaalinen ura	19
4 NUORTEN PALVELUT	22
4.1 Koulutuspalvelut	22
4.2 Terveyspalvelut (kuntoutus)	28
4.3 Nuorisopalvelut, työpajat ja etsivä nuorisotyö	29
4.4 TE-palvelut	30
4.5 Sosiaalityö - perussosiaalityö ja valtaistava sosiaalityö	32
4.6 Lastensuojelu	37
5 NUORET PALVELUJEN KÄYTTÄJINÄ	39
5.1 Nuorten palveluverkko	39
5.2 Työntekijäsuhteen merkitys motivaation ja toivon luojana	43
5.3 Kehittyvä identiteetti palveluissa	48
6 TUTKIMUS	51
6.1 Nuorten syrjäytymisen tutkimuksista	51
6.2 Tutkimus	52
6.3 Keskeiset käsitteet	53
6.4 Metodit	54

7 TUTKIMUSTULOKSET	57
7.1 Syrjäytymisen prosessi	57
7.1.1 Elämäntilanne alussa	57
7.1.2 Avun pyytämisen vaikeus	59
7.1.3 Opintojen keskeytyminen	65
7.1.4. Sosiaalinen tuki opintojen keskeytyessä	69
7.2. Paluun vaikeus	71
7.3 Annetun avun merkitys	72
7.3.1 Auttamistapana palveluohjaus	73
7.3.2 Sosiaalityöntekijä ja psykiatrinen sairaanhoitaja nuoren tukena	79
7.3.3 Positiivisten palvelukokemusten ja iän vaikutus	83
7.4 Henkilökohtainen ja sähköinen asioiminen	85
7.4.1 Henkilökohtainen kontakti	85
7.4.2 Netti, mobiilisivut ja App-sovellukset	86
8 KEHITTÄMISIDEAT	89
8.1. Ammatinvalinnan ohjauksen, opinto-ohjauksen, ja oppilashuollon kehittäminen	89
8.2. Nuorten moniammatillisen tuen ja palveluohjauksellisen työtteen kehittäminen	90
8.3 Netti- ja mobiilisovellusten kehittäminen	91
9 POHDINTA	93
LÄHTEET	103
LIITE 1. Haastattelun runko	109

1 JOHDANTO

Työhistoriani aikana olen havainnut, että monilla perusasteen tutkintoon jääneillä nuorilla on ollut peruskoulussa sellaisia ongelmia, että ne ovat saaneet nuoren jättäytymään ammattiopintojen ulkopuolelle. Näitä ovat olleet esimerkiksi kiusaaminen tai oppimisvaikeudet, joihin nuori ei ole kokenut saaneensa apua. Ammattiopinnot kesken jättäneillä taas on ollut epäselvä kuva siitä, mitä haluavat ja väärän valinnan sattua ei ole kyetty löytämään muuta ratkaisua kuin koulutuksen jättäminen sillä erää kesken. Molemmissa tapauksissa nuori on jäänyt ainakin joksikin aikaa tyhjän päälle, ennen kuin heistä on viranomaistahojen puolelta syystä tai toisesta kiinnostuttu.

Nuori alkaa tässä kohtaa toimia itsenäisenä asiakkaana palveluissa, joista hän ei siihen asti ole kantanut itsenäistä vastuuta. Olen havainnut, että nuorilla on ollut suuria vaikeuksia ymmärtää yhteiskunnan palvelujärjestelmää ja eri palveluntarjoajien keskinäisiä ja toisiinsa nivoutuvia pyrkimyksiä. Olen myös havainnut, että nuorten kohtaamilla työntekijöillä ei aina ole ollut aikaa selventää nuorelle muuta kuin oman osuutensa. Samaan aikaan nuori elää elämänkaarellista vaihetta jossa hän haluaa ja toisaalta joutuu ratkaisemaan ja toteuttamaan asioita jotka määrittävät hänen tulevaa elämäänsä. Ne eivät ole välttämättä hänellä itselläänkään selviä ja tämä luo nuorelle epävarmuutta. Palvelujärjestelmän toimijoiden odotukset voivat olla nuorelle vaikeita ymmärtää ja epäonnistumisesta tulleet seuraukset voivat tuntua nuoresta epäreiluilta. Tämä voi syödä nuoren luottamusta palvelujärjestelmän toimijoihin. Jos nuorella on historiassaan tekijöitä, jotka ovat jo syöneet luottamusta auttajiin, voi nuoren ja työntekijän kohtaamisessa olla jännitteitä, jotka haittaavat työskentelyä ja mahdolliset epäonnistumiset ja pettymykset aiempien päälle voivat johtaa siihen, että nuori kokee toimimisen liian vaikeaksi ja luovuttaa yhteistyössä. Tiivistetysti sanottuna nuori joutuu rakentamaan itselleenkin avoinna olevaa tulevaisuuttaan sellaisen järjestelmän ja sellaisten toimijoiden kanssa, joita hän ei tunne ja kaikessa tässä kulkee mukana eletty elämä kaikissa vaiheissaan. Näkemykseni mukaan palvelujärjestelmä ei ota riittävästi

huomioon sitä, mikä on nuoren kehityspsykologinen vaihe, vaan niputtaa nuoreen samaan aikuissosiaalityön joukkoon kuin ne, joiden elämänkaari on jo ohittanut nuoruuden ratkaistavat kehitystehtävät.

Suomessa on valtakunnallisesti koettu jo useamman vuoden ajan huolta nuorista, jotka ovat jääneet vähimmäisturvan varaan eivätkä syystä tai toisesta osallistu niihin toimenpiteisiin, joilla viranomaisten näkökulmasta asiakkaan osallisuutta yhteiskuntaan vahvistettaisiin. Vuosittain noin 5000 nuorta jää vaille toisen asteen opiskelupaikkaa joista 1500 nuorta ei hae lainkaan peruskoulun jälkeistä opiskelupaikkaa (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 113). Niin ikään 2013 tehdyn laskennan mukaan toisen asteen tutkintoon johtavan koulutuksen keskeytti kokonaan yhteensä 5,4 % nuorista, joka jakautui lukiokoulutuksen ja ammatillisen koulutuksen välillä niin, että lukiokoulutuksen keskeytti 1,6 % ja ammatillisen koulutuksen 6,9 % nuorista (Tilastokeskus i.a.). Ongelmana on siis toisaalta se, että osa nuorista ei edes halua aloittaa toisen asteen koulutusta ja toisaalta se, että osa ei jatka opinnoissaan loppuun saakka. Merkittävä ero on nimenomaan ammatillisen koulutuksen suurempi keskeyttämisprosentti. Nämä kaksi tekijää synnyttävät ongelman, joka voi johtaa nuoren syrjäytymiseen työelämän ulkopuolelle ja sosiaaliavustusten varaan. Kokonaan perusturvan varassa elää yli 30 000 nuorta aikuista. (Perusturvan riittävyyden arviointiryhmä 2015) (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 9-10).

Vaikka opintotuki ja lisäksi myös ikään vahvasti liittyvät perhe-etuudet (vanhempainpäiväraha ja kotihoidontuki) jätetään tarkastelun ulkopuolelle, useimmin ensisijaisia perusturvaetuuksia saavat 20-29 – vuotiaat miehet ja naiset. Toimeentulotukiasiakkaina nuoria aikuisia on niin ikään ikäluokkien kokoon suhteutettuna eniten. Suhteellisesti eniten toimeentulotukea saavat 20-24 – vuotiaat miehet ja naiset. 18 – 24 – vuotiaat saivat toimeentulotukea useammin ja pidemmän aikaa kuin yli 24-vuotias väestö keskimäärin. (Palola, Hannikainen-Ingman, Karjalainen 2012, 19.) Halusinkin lähteä etsimään vastauksia seuraaviin kysymyksiin.

Millainen vaikutus nuoren aiemmilla opiskelu- ja palvelukokemuksilla on siihen, miten nuori näkee mahdollisuutensa tulevaisuudessa? Millaisen tuen saaminen nuoren mielestä olisi voinut auttaa aikaisemmin? Millaisen tuen he kokisivat auttavan elämänsuunnittelussa tällä hetkellä? Halusin tavoittaa nuoren koko tarinan.

2 SYRJÄYTYMINEN – MITÄ JA MIKSI

Syrjäytymisellä viitataan yleisemmin prosessiin, johon vaikuttavia riskitekijöitä ovat vanhemmuuden puute, irrallisuus koulukulttuurista, putoaminen koulutuksen ja/tai työmarkkinoiden ulkopuolelle ja elämänhallinnan ongelmat. Se ilmenee elämänvalintoja kaventavana ulkopuolisuutena yhteiskunnan valtavirrasta, instituutioista ja/tai ihmissuhteista, ja nuorten mielestä syrjäytyminen liittyykin ennen kaikkea yksinäisyyteen. (Törrönen & Vornanen 2002). (Aaltonen, Berg, Ikäheimo, 2015 9.)

Syrjäytyneisyydellä tarkoitetaan yleensä usealla elämän osa-alueella esiintyvää huono-osaisuutta, mutta syrjäytyminen voidaan myös nähdä ajallisesti kasautuvana prosessina. Syrjäytyneinä pidetään ihmisiä, joiden moninaisia elämäntilanteita yhdistää niiden näkeminen poikkeavina suhteessa tavanomaiseksi miellettyyn elämäntilanteeseen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 242.)

Silverin (1994) määritelmän mukaan syrjäytymisellä tarkoitetaan pitkäaikaisen ja uusiutuvan työttömyyden lisäksi sosiaalisten siteiden heikkoutta, mukaan lukien perhesuhteiden murtuminen, sosiaalinen eristäytyminen ja ammatilliseen järjestäytymiseen perustuvan luokkasolidaarisuuden väheneminen, ongelmalliseksi koetut työväenluokkaiset naapurustot ja ongelmalliset sosiaaliset verkostot. Moisio (2000) mukaan Suomessa syrjäytyminen nähdään äärimmäisemmäksi huono-osaisuudeksi kuin muualla. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 55.)

Näkemyks koulutuksen puutteesta syrjäytymisen syynä on yleistynyt. Nuorten usko koulutuksen tärkeyteen työllistymisen kannalta on vahvistunut niin 1990-luvun lamassa kuin 2008 alkaneen taantuman aikana. Nousukaudella koulutususkon puolesta on laskenut, mikä voi selittyä sillä, että työmarkkinat ovat vetäneet suhteellisen hyvin myös vähemmän koulutettuja nuoria. (Ks. Myllyniemi 2014, 66.) Niinpä myös nyt havaittu trendi todennäköisesti liittyy taloudelliseen laskukauteen ja kohonneeseen nuorisotyöttömyyteen. Samaan ilmiöön voi liittyä sekin, että rahan ja toimeentulon puute koetaan entistä tärkeämpänä syrjäytymisen taustatekijänä. Koulutukseen liittyy lisäksi pidemmän aikavälin trendinä väestön koulutustason jatkuva kasvu. Esimerkiksi

korkea-asteen tutkinnon suorittaneiden 25–34-vuotiaiden osuus yli kaksinkertaistui 18 %:sta vuonna 1970 jo 37 %:iin vuonna 2010 (Repo 2012). Suomessa koulutustason nousu vähentää edelleen selvästi työttömyyden riskiä, mutta kohoavan koulutustason yhtenä puolena on sekin, että nuorilta myös odotetaan aiempaa parempaa koulutusta. Koulutus vastaavasti vaikuttaa palkkoihin vähemmän kuin ennen (Idman 2012). Niinpä kyselytuloksissa saattaa näkyä myös ajankohtaisista taloussuhdanteista riippumaton nuorten näkemys koulutuksen puutteesta yhä suurempana riskitekijänä työmarkkinoilla. (Myllyniemi 2014, 52.)

Huono taloustilanne syrjäytymisen syynä liittyy kiinteästi työpaikan puutteeseen. Heikoissa taloussuhdanteissa nuorisotyöttömyydellä on taipumus nousta muuta työttömyyttä enemmän. Syrjäytymisvaaran kannalta tärkeintä on kuitenkin se, että lamasukupolven työttömyydellä on tapana pitkittyä, millä on vaikutuksia koko myöhempään työuraan ja tulotasoon. Suoraan asuinalueeseen liittyviä syrjäytymisen syitä selvitettiin Nuorisobarometrissa kahdella kysymyksellä. Vaikka ne eivät nouse kaikkein tärkeimpien syrjäytymisen syiden joukkoon, katsoo noin puolet nuorista syrjäytymisen johtuvan ainakin jonkin verran siitä, että asuu kaukana harrastuspaikoista ja palveluista (51 %) tai siitä, että asuu paikassa, josta puuttuu julkinen liikenne (48 %). Myös harrastukset ja muut palvelut ovat harvaanasutulla seudulla vaikeammin tavoitettavissa, tai ne puuttuvat kokonaan (ks. Myllyniemi 2009). Etäisyyksillä on vaikutusta myös sosiaalisiin verkostoihin, ja ystävienkin tapaaminen on vaikeampaa, mitä voi pitää syrjäyttävänä rakenteena. Alueellinen eriarvoisuus on myös tulkittavissa yhdeksi rakenteellisen syrjinnän muodoksi. (Myllyniemi, 2014, 50-51.)

Työurani yhdessä vaiheessa työskentelin perusopetuksen sosiaaliohjaajana noin 5000 asukkaan maalaiskunnassa, jossa perusopetuksen lisäksi oli oma lukio. Peruskoulun jälkeiseen toisen asteen ammatilliseen koulutukseen piti hakea lähikuntiin, joista lähimmät olivat noin 40 kilometrin päässä. Julkisten kulkuvälineiden aikatauluista ja reiteistä johtuen yhdensuuntaisen koulumatkan pituus saattoi vaihdella 0,5 tunnista jopa 1,5 tuntiin. Mikäli näistä kahdesta vaihtoehdosta ei löytynyt mieleistä opintoalaa, piti hakeutua vielä kauempana oleviin vaihtoehtoihin, jotka olivat noin 60 kilometrin päässä ja käytännössä edellytti asumista vieraalla paikkakunnalla. Koska kyseessä olivat

15 – 16 – vuotiaat nuoret, oli ymmärrettävää, että sekä nuoret itse, että heidän vanhempansa pohtivat lähempänä olevia koulutusvaihtoehtoja sekä yleisen selviytymisen, mutta myös taloudellisen selviytymisen näkökulmista. Tämä luonnollisesti voi johtaa vähemmän mieleisen linjan valintaan lähempänä olevasta kunnasta ja sitä kautta keskeyttämisriskin kasvamiseen heikomman motivaation johdosta.

Nuorisobarometrin 2006 mukaan nuoret pitivät merkittävimpinä syrjäytymistä aiheuttavina tekijöinä ystävien puutetta, tulevaisuuden uskon puuttumista ja avun saamisen vaikeutta. Nuoret näkivät yhä harvemmin syrjäytymisen johtuvan nuorten omista asenteista. (Wilksa 2006, 32–36; Myllyniemi 2007, 8.) (Huovila 2013, 25.)

Nuorisobarometrin 2014 mukaan työn tai koulutuksen puute eivät kuitenkaan kyselyssä nouse syrjäytymissyiden kärkeen. Ulkopuolisuus palkkatyöstä tai opiskelusta ei välttämättä tarkoita ulkopuolisuutta yhteiskunnasta. Syrjäytymisen käsite on arvolatautunut, sillä se pitää sisällään käsityksen ”oikeasta” elämäntavasta (johon kuuluu koulutus, työ, perhe jne.). Syrjäytyminen voi kuitenkin olla myös omaehtoista tai ”ulkopuolisuus” itse valittua. Kyselyssä useampi kuin kaksi nuorta kolmesta näkee syrjäytymisessä olevan ainakin jonkin verran mukana myös omaa halua, mikä kyseenalaistaa syrjäytymisen hahmottamisen elämänhallinnan kadottamisen tai vieraantumisen tunteen kautta. Voiko ihmisiä kutsua syrjäytyneiksi siksi, että heidän arvonsa ovat erilaiset kuin valtakulttuurissa? (Myllyniemi, 2014, 50.)

Tutkimusten mukaan sosiaalinen epäluottamus selittää sitä, ketkä päätyvät kasautuneisiin vaikeuksiin, ja sitä, ketkä jäävät elämään tukien varaan vaikeuksien keskelle (Kortteinen & Elovainio 2006). Nuorisobarometrissa (2014) havaittu työttömien ja kouluttamattomien nuorten luottamuksen puute sosiaalisiin suhteisiin sisältää itseään vahvistavan kurjistumiskierteen riskin. (Ks. myös Kortteinen & Elovainio 2012; Myllyniemi 2012, 40–47.) (Myllyniemi 2012, 54-55.)

Nuorten kohdalla syrjäytymisellä tarkoitetaan erityisesti vaaraa ajautua poikkeavalle elämänuralle. Myös lapsuus ja nuoruus sosiaalisista ongelmista kärsivässä perheessä, nuoruuden aikainen riskikäyttäytyminen ja epäonnistuneet koulusiirtymät korostuvat usein syrjäytymiskeskustelussa. Oppivelvollisuusikäisten kohdalla syrjäytymisen sijaan puhutaan useimmiten syrjäytymisvaarasta. Kun perusasteen päättäneiden etenemisessä koulutukseen tai työhön on yli vuoden viive, voidaan jo puhua merkittävästä syrjäytymisvaarasta. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 243.) Lämsän (2009) syrjäytymisnäkemyksessä hän eriyttää nuorista puhuttaessa syrjäytymishuolen paikantuvan poikkeavan käyttäytymisen ohella erityisesti olemiseen hyvinvointivaltiolle kuuluvien integraatiotehtävien ulkopuolella, sekä kasvatustieteen näkökulmasta normaalina pidettävästä kasvusta ja kehityksestä syrjäytymiseksi. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 56).

Syrjäytymiskysymyksen ottaminen mukaan yhdenvertaisuusteemaan on siinä mielessä luontevaa, että syrjintää ja syrjäytymistä voi pitää paitsi käsitteellisinä myös sisällöllisinä sukulaismiöinä. (Myllyniemi 2014, 49). Kaikista nuorista 43 % on kokenut syrjintää koulussa, mutta peräti 77 % syrjintää ainakin joskus kokeneista nuorista on joutunut syrjinnän uhriksi nimenomaan koulussa. Jos verrataan vain haastatteluhetkellä syrjityksi joutuvien koululaisten vastauksia, on syrjintä yleisempää peruskoulussa ja toisen asteen ammatillisissa oppilaitoksissa, harvinaisempaa lukioissa ja korkeakouluissa. (Sisäasiainministeriö 2014, 11). Nuorisobarometrin kyselystä ei sen sijaan selviä, missä määrin syrjintäkokemukset liittyvät yhtäältä muihin koululaisiin, ja toisaalta opettajiin tai oppilashuoltoon. (Matikka ym. 2014, 21; Sisäasiainministeriö 2014, 11). (Myllyniemi 2014, 41.) Juuri nyt syrjäytymiskeskustelun rinnalla yhteiskunnassa käydään keskustelua sekä maahanmuuttajien kotouttamisesta, että sukupuolivähemmistöjen oikeuksista. Erityisesti lisääntynyt maahanmuuttajien määrä voi kasvattaa syrjäytyneen kansanosan määrää, jos tasa-arvoinen kohtelu ei toteudu.

Analyysissaan sosiaalisesta kiusaamisesta symbolisena väkivaltana Kulmalainen (2014) analysoi yläkoululaisten tyttöjen ryhmähierarkioiden rakentumista havaiten, että kiusaamista perustellaan yksilöllisillä ominaisuuksilla, mikä siirtää huomion rakenteellisista tekijöistä yksilötasolle. Väkivalta kuitenkin liittyy koulun rakenteisiin

ainakin sikäli, että koulu virallisine ja epävirallisine arvojärjestelmineen voi mahdollistaa kiusaamisen. (Myllyniemi 2014, 34 - 35.)

Nuorten ikäryhmässä voisi olettaa ikäsyryjinnän kohdistuvan varsinkin kaikkein nuorimpiin, mutta kyselytulosten mukaan on kuitenkin niin, että täysi-ikäiset, ennen kaikkea vähintään 20-vuotiaat, kokevat tullessa syrjityksi. Tämä selittyy pitkälti sillä, että iän takia syrjintää koetaan etenkin tilanteissa, joihin kaikkein nuorimmat harvemmin joutuvat: työelämässä, asunnonsaannissa, sosiaali- ja terveyspalveluissa tai viranomaisten taholta. (Myllyniemi 2014, 40.)

3 NUORUUS KEHITYSPSYKOLOGISENA ELÄMÄNVAIHEENA

3.1 Nuoren psykososiaalinen kehitys

Peruskoulun suorittaminen, ammatillisen suunnan valinta ja työelämään siirtyminen yhdessä vanhemmista irtautumisen, oman perheen perustamisen ja arvovalintojen kanssa ovat edelleen keskeisiä vaiheita nuorten psykososiaalisessa kehityksessä (Newman & Newman 1991/1975). Kolme ensimmäistä siirtymävaihetta Anneli Pohjola (1994, 71) kutsuu kairosvaiheiksi eli valikoitumiskehiksi ja Reetta Pietikäinen (2007) nivelvaiheiksi. Nämä kolme siirtymää joko vahvistavat tai rajaavat merkittävästi nuorten tulevaisuuden mahdollisuuksia (Wilska 2006, 32; Myllyniemi 2007, 7; Myrskylä 2012, 8; Palola ym. 2012, 17). Nuoren toiveet ja kyky nähdä tulevaisuudessa mahdollisuuksia ovat puolestaan merkityksellisiä nuoren psykososiaalisen identiteetin rakentumiselle (Erikson 1980/1959; Newman & Newman 1991/1975). (Huovila 2013, 12.)

Nuorena on opittava ohjaamaan elämäänsä oman yksilöllisyytensä kautta yhä tietoisemmin suhteessa muihin ihmisiin. Maailmassa olevien vastakkaisuuksien kohtaamisen kautta syntyvä ”kitka” herättää ihmisen yksilöllisyyden uuteen vaiheeseen. (Dunderfelt 2011, 85.)

Nuoruus voidaan jakaa esimerkiksi kolmeen jaksoon. Jokaisessa on nuorelle ihmiselle uusia haasteita ja tehtäviä. Nuoruusiän varhaisvaiheessa noin 12 – 15 -vuotiaana nuori käy läpi ihmissuhteiden kriisin ja näille vuosille sijoittuu myös varsinainen biologinen murrosikä. Ihmissuhteiden kriisi näkyy selkeimmin protestointina vanhempia ja muita auktoriteetteja vastaan ja nuori luo uusia ystävyysuhteita ikätoveriensa kanssa. Nuoruusiän keskivaiheessa noin 15 – 18 – vuotiaana nuori käy läpi identiteettikriisin, jossa tapahtuu minä-kokemuksen selkiintymistä ja omien rajojen kokeilua. Nuori alkaa myös luomaan syvällisempiä ihmissuhteita ja alkaa kokea samaistumisia ja ihastumisia toisiin. Nuoruusiän loppuvaiheessa noin 18 – 20 – vuotiaana nuori käy läpi ideologisen

kriisin. Kyseessä on seestymisvaihe ja pohdiskelun kohteena ovat oma asema maailmassa sekä itsenäisen elämän aloittaminen. (Dunderfelt 2011, 84 – 85.)

Biologisen kehityksen ohella murrosiässä hyvin merkityksellistä on ihmisen sisäinen psykologinen kehitys. Nuori oppii käyttämään ja ymmärtämään loogisia ja täysin abstraktisia ajatuskuvioita, kuten filosofisia, matemaattisia ja teoreettisia ongelmanasetteluja. Tässä iässä ihminen astuu ranskalaisen ajatteluntutkijan Jean Piaget'n mukaan formaalisten operaatioiden vaiheeseen. Yksilö alkaa nyt elää ja toimia käsitteistä käsin. Abstraktinen ajattelu mahdollistuu lapsella suunnilleen kolmannentoista ikävuoden aikana. Formaalisten operaatioiden vaiheessa hän ikään kuin kypsyy elämään käsitteiden sisällä ja toimimaan käsitteiden maailmasta käsin ja oppii sanan varsinaisessa mielessä ajattelemaan. Lapselle tulevat tutuiksi looginen päättely ja ilmiöiden sisäisten lainmukaisuuksien oivaltaminen: säännöt ja lait pätevät, vaikkei itse asia olisi näkyvässä. Tässä vaiheessa peruskoulu loppuu. Lapsi pystyy nyt ongelmitta ajattelemaan periaatteessa täysin abstraktisia asioita, jollaisia on vaikkapa bruttokansantuote, mediaani, ihmisoikeudet ja imaginääriluvut. (Dunderfelt 2011, 86–87.)

Ruumiinrakenteeltaan ja älyllisesti nuori ihminen on valmis maailmaan ja yhteiskunnalliseen toimintaan, mutta monet nuoret viettävät vielä vuosia "vaellellen". He etsivät omaa paikkaansa yhteiskunnassa, varsinkin omaa itseään, ja miettivät, mitä he todella haluavat ryhtyä tekemään. He matkustavat, kokeilevat erilaisia työ- ja opiskelupaikkoja, haaveilevat kaukaisesta tulevaisuudesta ja etsivät väylää sinne sekä liikkuvat mitä erilaisimmissa ihmis- ja aateryhmissä. Etsikkoaika on varmaan useimmissa tapauksissa erittäin viisas ratkaisu. Vaikka nuori monella tavalla on kypsä, hän ei ole sitä vielä sisäisesti, tunnemaailmassaan ja omassa sisäisessä yksilöllisyydessään. Monipuolinen ihmisten ja maailman kohtaaminen kouluttaa sisäisyyttä ja herättää ihmisen oman, todellisen yksilöllisyyden. Varsinainen aikuisuuden vaihe alkaakin vasta noin 18.–22. ikävuoden paikkeilla, vaikka tarkkoja rajoja on tietysti mahdotonta määritellä. (Dunderfelt 2011, 92.)

Ikävuosia 0-16/22 sanotaan siis ihmisen kehityksen perusvaiheeksi. Kehitysvaiheita on kuitenkin läpi elämän. Noin kahdenkymmenen ikävuoden jälkeen niiden painopiste siirtyy minuuden eli yksilöllisyyden kehityksen puolelle. Noin 20-vuotiaaksi asti kehitys on selvästi havaittavissa ja monessa mielessä mitattavissa, mutta sen jälkeen muutokset muuttavat luonnettaan, niin että niistä tulee sisäisempiä, yksilöllisempiä. Kehityopsykologiassa tämä on valitettavan usein tulkittu niin, ettei ihmisen elämässä tapahdu enää mitään ratkaisevaa. Ellei ole selvää ajatuskuvaa siitä, miten yksilöllinen, omaa elämäänsä aktiivisesti ohjaava ydinminä eroaa opitusta minästä, aikuisuuden monesti herkkiä ja vaikeasti ilmaistavissa olevia sisäisiä kehitysvaiheita ei pysty ymmärtämään, saati huomaamaan. Aikuisuus ei ole vain lapsuuden ja nuoruuden jatke vaan oma vaiheensa, jossa ihmiselle voi syntyä uusia tai uudistavia piirteitä ja kykyjä, sellaisia, joita ei ole voinut syntyä aikaisemmissa vaiheissa. Aikuinen ihminen on paitsi menneisyyden tapahtumien muovaama persoona myös aktiivinen omaa elämäänsä ohjaava ainutlaatuinen yksilö. (Dunderfelt 2011, 95.)

Kaksikymmenvuotias voi olla ulkoisesti hyvin valmis maailmaan, mutta hänen kokemusmaailmansa tasapaino on useammassa tapauksessa vielä saavuttamatta. Pelkoja voi olla paljon niin omaa itseä, menestymistä kuin maailman hätää kohtaan. Hän saattaa myös pelätä joutumista aikuisuuden arvojen ja asenteiden, kritiikin ja ihanteettomuuden musertamaksi. (Dunderfelt 2011, 101.)

Nuoren aikuisen syvä toive on, että hän kohtaisi elämän suoraan, vapaasti ja itsenäisesti ilman rajoittavia vanhemman sukupolven sääntöjä. Suuretkin asiat pitäisi saada ratkaistuksi heti, ja ihanteet täytyisi saada suoraan käytäntöön. Nuoren aikuisen elämä on hyvin itsekeskeistä, vaikkei hän sitä itse pysty hahmottamaan tai myöntämään. Kokeminen on pitkälti omien tunnelmien ja mielikuvien varassa. Jos jossain asiassa ei ole oikeaa, intuitiivisesti koettua tunnelmaa, sen tekeminen ei herätä paljon innostusta. Toki on mahdollista tehdä asioita puurtamalla, esimerkiksi opiskella tai tehdä työtä, mutta taustalla on silloin oltava hyvältä tuntuva ylläke, kuten työnsaantimahdollisuus tai hyvä palkka. (Dunderfelt 2011, 100.) On pohdinnanarvoinen kysymys, miten nuori tässä vaiheessa kykenee ottamaan vastaan oppilaitoshakuihin, työllistymispalveluihin ja muihin palveluihin tai etuisuuksien hakemiseen saatavan byrokratian, jos nuori etsii

omaa mielenkiinnon kohdettaan lukuisista vaihtelevista vaihtoehdoista. Työkokemukseni kautta olen todistanut tilanteita, jossa nuorella olisi into päästä tekemään jotain aktivoivaa toimintaa, mutta hänestä riippumattomat tekijät hidastavat tai estävät pyrkimysten toteutumisen. Esteenä voi olla viranomaistyöskentelyn kankeus tai se, että nuorelle ei ole hänen tilanteeseensa sopivaa aktivointimuotoa. Toisaalta tekeminen johon nuori lopulta pääsee, ei kohtaa nuoren sen hetkisen potentiaalin kanssa eikä siten ole riittävän motivoivaa. Todellisiin palkkatöihin pääseminen voi olla vallitsevassa työpaikkatarjontatilanteessa haasteellista tai jopa mahdotonta nuorelle, jolla ei ole muuta kuin perusasteen koulutus eikä työkokemusta.

Robert J. Havighurst on tullut tunnetuksi eri-ikäisten ihmisten kehitystehtäviä koskevista ajatuksistaan. Kehitystehtävät ovat haasteita, joiden kohtaaminen ja joista selviytyminen mahdollistavat yksilön kehittymisen ja siirtymisen seuraavaan elämänvaiheeseen. Nuoruuden kehitystehtävinä on Havighurstin mukaan hyväksyä oma fyysinen ulkonäkönsä ja oppia käyttämään ruumistaan tarkoituksenmukaisesti. Myös tunne-elämässään hänen tulee löytää itselleen maskuliininen tai feminiininen rooli ja saavuttaa uusi ja kypsempi suhde molempiin sukupuoliin. Kehitystehtävänä on saavuttaa tunne-elämässä myös itsenäisyys vanhempiin ja muihin aikuisiin nähden sekä valmistautua avioliittoon ja perhe-elämään. Nuoren tulisi myös pystyä kehittämään maailmankatsomus, arvomaailma ja moraalit, joiden mukaan voi ohjata elämäänsä ja pyrkiä ja päästä sosiaalisesti vastuulliseen käyttäytymiseen sekä ottamaan vastuuta taloudellisista seikoista. (Dunderfelt 2011, 85.)

Jäsentymisen vaiheessa (20–40-vuotiaana) tapahtuu yhteiskunnan ja oman sisäisyyden kohtaaminen. Aikuisuuden taival on täynnä sosiaalista ja yhteiskunnallista toimimista perheessä, työelämässä, ystävien ja harrastusten parissa. Yksilö etsii maailmassa sellaista paikkaa, jossa juuri hänen kykynsä ja taipumuksensa pääsevät oikeuksiinsa. Hän etsii elämänympäristöä, jossa hän löytäisi vastineen omille sisäisille pyrkimyksilleen ja omille odotuksilleen siitä, mitä elämä on ja mitä se voisi hänelle antaa. Ulkoiset asiat kuten opiskelu, työ, perheen perustaminen ja matkustaminen, ovat tämän kehitysvaiheen selvimmät näkyvät piirteitä. Ne mainitaan yleisesti aikuisuuden

kehitystehtäviä lueteltavissa. Tämän vaiheen kehitystehtäviä ovat Havighurstin mukaan ensinnäkin kodin hoitaminen ja ansiotyön aloittaminen. Tähän vaiheeseen kuuluu myös elämänkumppanin valitseminen, avioliitossa elämään oppiminen, perheen perustaminen ja lasten kasvattaminen. Laajempaan yhteisöllisyyden liittymiseen kuuluvat sellaisten sosiaalisten ryhmien löytäminen, joihin tuntee kuuluvansa ja yhteisöllisen vastuun ottaminen. (Dunderfelt 2011, 97.)

Havighurstin luettelossa painottuvat sinänsä tärkeät sosiaaliset ja yhteiskunnalliset haasteet, mutta hän ei paljonkaan pohdi itsensä kohtaamiseen liittyviä haasteita. Individualisaation näkökulmasta katsottuna tähän vaiheeseen kuuluu myös oman persoonallisuutemme uudelleen muokkaamista, omien opittujen asenteiden, arvojen ja toimintamallien kohtaamista ja oman yksilöllisen minuuden etsintää. Juuri nämä sisäiset muospaineet kuitenkin ovat aikuisuudessa yksilölle itselleen äärimmäisen tärkeitä. Nuoren ihmisen mielessä on ihanteita ja mielikuvia siitä, mitä työhön, avioliittoon ja ihmissuhteisiin liittyy. Nämä mielikuvat törmäävät ympäristössä vallitsevaan todellisuuteen. Oman sisäisen työn kautta on saavutettava ja oivallettava minän ja maailman välinen suhde. Jos nuoren aikuisen elämää kuvaisi yhdellä sanalla, se voisi olla kohtaamisia. Ne ovat kuvauksia uusien ihmisten, uusien kulttuurien, asenteiden, arvojen ja ideologioiden kohtaamisesta sekä ennen kaikkea persoonallisuutensa erilaisten piirteiden kohtaamisesta. Tyypillisiä kysymyksiä, joita tämän ikäisen mielessä herää, ovat mihin minä pystyn elämässäni, pärjäänkö yksin ilman perheeni tukea, osaanko valita oikean minulle sopivan ammatin, miksi tunnen ja reagoin näin, kuka minä oikeastaan olen, miksen saa mitään tehdyksi elämälläni? (Dunderfelt 2011, 97 – 100.)

Amerikkalainen tutkija Robert L. Gould on laajassa haastatteluihin ja terapeutiseen ryhmätyöskentelyyn perustuvassa poikittaistutkimuksessa tarkastellut elämänkaarta ihmisen sisäisen kehityksen kannalta. Hän on kiinnittänyt huomiota erityisesti siihen, että yksilö joutuu kohtaamaan omassa sisäisyydessään olevia itsenäistymisen pelkoja. Pelot, ahdistukset ja itseän tai muihin kohdistuvat aggressiot rajoittavat ja estävät ihmisen yksilöllisyyden kehittymistä. Ne ovat Gouldin mukaan eräänlaisia lapsuudestamme peräisin olevia demoneja, jotka elävät omaa elämäänsä sisäisyydessämme. Nämä demonit ovat rakentuneet uskomuksista,

käyttäytymistavoista ja säännöistä, jotka on sisäistetty vanhemmilta ja ympäristöstä (yliminä). (Dunderfelt 2011, 105.)

3.2 Pidentynyt nuoruus

Pidentyneellä nuoruudella tarkoitetaan Kaisa Ketokiven (2005, 110) mukaan aikuistumisen siirtymistä myöhemmäksi ja aikuistumisen prosessin pitkittymistä. Ketokiven (emt.) mukaan pidentyneelle nuoruudelle on ominaista nuoren vakiintumattomuus, yhteiselämän kokeileminen, itsenäistyminen mutta myös kypsyyden ja vastuullisuuden painotus aikuisuuden sisäisinä kriteereinä. Ketokivi kutsuukin pidentynyttä nuoruutta aikalisäksi, jolla nuori hakee varmuutta ja helpotusta kokemuksiinsa ristiriitoihin ja omaan keskeneräisyyteensä. Pidentynyttä nuoruutta aikalisänä elävät nuoret tiedostavat tulevaisuuteen, esimerkiksi perheen perustamiseen ja työllistymismahdollisuuksiin, liittyvät riskit ja haluavat siksi edetä elämässään varovaisesti. Toisaalta nuorten tukeutuminen toisiin nuoriin muun muassa vertaistuen ja -yhteisöllisyyden muodossa on yksi keino lievittää koettua ristiriitaisuutta ja torjua tulevaisuuden epävarmuutta. Ratkaisujen tekeminen tapahtuu usein tunteiden perusteella, jolloin riskitietoisuus ja vertaisyhteisöllisyys jäävät päätöksenteon hetkellä taka-alalle. (Ketokivi 2005, 117–128.) (Huovila 2013, 15.)

Osaltaan nuoruuden pidentyminen on seurausta olosuhteiden pakosta (Oinonen 2001, 116; Timonen 2009; Kojo 2012, 97). Erityisesti pääkaupunkiseudulla koulutuspaikan, työpaikan tai asunnon saaminen ei ole nuorelle helppoa. Nuoret joutuvat kilpailemaan keskenään näistä kaikista (Lähteenmaa 2011, 54, 58). Mutta kuten Kaisa Ketokivi (2005) on tuonut esille, väite sosiaalisten normien murenemisesta saattaa olla liioiteltua. Enemmänkin pidentyneessä nuoruudessa on kyse nuoruudessa viipymisestä, itsensä etsimisestä, kokeilemisesta, omien arvojen löytämisestä sekä tulevaisuuden riskien minimoimisesta, mikä näkyy selkeimmin kaupunkilaisnuorten elämänculussa. (Ketokivi 2005, 131. Ks. myös Kelhä 2005, 214–215; Niemelä 2005, 191; Salonen 2005, 87–88; Kojo 2012, 98.) (Huovila 2013, 16.)

Nuorten herkkyys ajan tapahtumille näkyy monina ylilyönteinä paitsi nuoren toiminnassa myös valtakulttuurin suhtautumisessa heihin. Nuoruus on myös historiallisesti määrittävä ajanjakso. Yhtäältä esimerkiksi ravitsemuksen parantuminen on laskenut puberteetin alkamisikää ja näin vienyt nuoruuden alkua lähemmäksi toisen elinvuosikymmenen ensimmäisiä vuosia. Samoin nuorisokulttuuri sekä siihen liittyvät makutottumukset ja ulkoiset merkit ovat levinneet paitsi vanhempien sukupolvien myös myöhäislapsuutta elävien kulttuuriksi. Nuorisokulttuuri on tarttunut laajempaan väestöön. Toisaalta nuoruus ajanjaksona on pidentynyt pitkälle kolmannelle vuosikymmenelle. Jos nuoruuden päättymisen kriteereinä pidetään aikuisten keskeisten roolien saavuttamista – yhteiskunnan produktioon eli työelämään ja yhteisön reproduktioon eli lasten hankkimiseen ja kasvatukseen osallistumista – monien nuoruuden voidaan sanoa ulottuvan jopa neljännelle vuosikymmenelle. Moottoreina tässä muutoksessa ovat olleet elinkeinorakenteen muutos ja erityisesti koulutuksen pidentyminen. Lisämausteena viime vuosien myöhäisnuoruuden kehityksessä länsimaisissa yhteiskunnissa on ollut aikuistumisen muuttuminen yhä epämääräisemmäksi tapahtumaketjuksi. Tämä on näkynyt muun muassa nuorten pätkätöiden lisääntymisenä. Nämä varsin konkreettiset ulkomaailman ja yhteiskunnan muutokset heijastuvat suoraan nuorten kehitykseen ja asettavat sille uusia vaatimuksia. (Nurmi ym. 2014, 143.)

3.3 Institutionaalinen ura

Hieman erilaisen näkökulman nuoren muuttuvaan kehitysympäristöön ovat esittäneet sosiologit puhumalla institutionaalisesta urasta (Mayer, 1986). Sillä tarkoitetaan ihmisen kehitystä sääteleviä institutionaalisia polkuja ja solmukohtia, joista hyvä esimerkki ovat koululaitoksen mahdollistamat valintapolut. Suomessa ensimmäinen tällainen koulutuksen solmukohta on peruskoulun päättyminen ja siirtyminen joko lukioon tai ammattikouluun. Toinen institutionaalinen ura löytyy työelämän piiristä. Erityisesti työelämään kiinnittyminen on kuitenkin niin monipolvinen tapahtumakulku, että urasta tai polusta puhuminen on ymmärrettävä laajaksi elämänvaiheeksi. (Nurmi & ym. 2014, 150.)

Yksi osa oman elämän ohjaamisesta on tavoitteiden toteuttamisen suunnittelu, erilaisten strategioiden luominen ja työskentely tavoitteiden toteuttamiseksi. Taitojen lisäksi suunnitelmiin, strategiaihin ja niiden toteuttamiseen vaikuttavat monet muutkin tekijät. Esimerkiksi nuoren minäkuva ja hallintauskomukset ovat tällaisia vaikuttavia tekijöitä. Nuoret joilla on myönteinen minäkuva ja jotka uskovat myös vaikutusmahdollisuuksiinsa, käyttävät suhteellisen suoraviivaisia ja optimistisia strategioita: myönteiset ennakoinnit johtavat tehtäväkeskeisten strategioiden käyttöön ja suoraviivaiseen toimintaan (Nurmi & Salmela-Aro, 2002). Toisaalta ne nuoret, joilla on kielteinen minäkuva, käyttävät usein vähemmän tehokkaita ja defensiivisiä strategioita. Heikko luottamus omaan kykyihin ja vaikutusmahdollisuuksiin aiheuttaa ahdistuneisuutta, joka johtaa haasteellisten tehtävien välttelyyn. Tämä voi johtua joko siitä, että tehtävään liittymättömiin asioihin keskittyminen vähentää ahdistuneisuutta tai että se antaa mahdollisuuden käyttää erilaisia tekosyitä, jos kohdataan pelätty epäonnistuminen. (Nurmi & ym. 2014, 153.)

On monia syitä siihen, miksi itseä liittyvät tavoitteet ovat yhteydessä henkiseen pahoinvointiin. Ensimmäinen selitys on se, että ne eivät auta nuorta keskeisten kehityksellisten haasteiden ratkaisussa. Toinen selitys on, että omaan itseä liittyvät tavoitteet ovat osa vatvovaa tai negatiivisissa asioissa pitäytyvä ajattelua, jonka tiedetään liittyvän masennukseen. Kolmas mahdollisuus on, että oman itsen kehittämiseen liittyvät tavoitteet ovat kovin abstrakteja, eikä aina ole helppo löytää selkeitä keinoja tavoitteiden saavuttamiseksi (Salmela-Aro & Nurmi, 2002) (Nurmi & ym. 2014, 155.)

Suomalaisen koulutusjärjestelmän vuoksi myöhempää elämää koskevat valinnat tehdään aikaisimmillaan 15- 16 vuoden iässä, käytännössä usein vasta lukion tai ammattikoulutuksen loppuessa lähellä kahtakymmentä ikävuotta. Asiaa mutkistaa se, että kaikki nuoret eivät selvästikään ole valmiita tekemään kypsiä ja kestäviä koulutukseen ja ammattiin liittyviä valintoja ennen kahtakymmentä ikävuotta, mikä johtaa moniin alan vaihdoksiin myöhemmällä iällä. Yksi suomalaisten nuorten elämää

määrittävä tekijä on mahdollisuus päästä kiinni työelämään. Huolimatta Eurooppaa 2010-luvulla vaivanneista talousongelmista suomalaisten ei-opiskelevien nuorten työttömyysaste on pysytellyt pienenä. Vuonna 2012 noin neljännes Euroopan kriisimaiden luvuista (Hämäläinen & Tuomaala, 2013) (Nurmi & ym. 2014, 176.)

Taloudelliset ja sosiaaliset muutokset teollistuneissa maissa ovat viime vuosikymmeninä pitkittäneet nuorten riippuvuutta vanhemmista ja lykänneet ikää, jolloin useimmat nuoret kykenevät kantamaan aikuisuuteen sisältyvän vastuun. Arnett kuvaa pitkittyneen nuoruuden ilmiötä käsitteellä muotoutuva (engl. emergent) aikuisuus. (Nurmi & ym. 2014, 178.)

Nuorilla korostuu nykyhetken merkitys menneisyyden ja tulevaisuuden sijasta, mitä Marjaana Kojo (2010) kutsuu 'laajentuneeksi nykyisyydeksi'. Nuorten nykyisyydessä elämiseen yhdistetään usein elämishakuisuus, vaikeus valita eri vaihtoehtojen välillä ja vaikeus tehdä lopullisia valintoja. Nämä tekijät puolestaan yhdistetään usein huono-osaisuuteen, näköalattomuuteen sekä itsensä negatiiviseen määrittelemiseen. Joillekin nuorille tulevaisuus saattaa näyttäytyä niin pelottavana, että hän ei halua sitä edes ajatella. Nykyisyydessä pitäytyminen voi olla yksi selviytymiskeino nuorelle, koska siten nuori välttelee tulevaisuuden suunnittelemisen. (Kojo 2010, 24–25, 27–30.) (Huovila 2013, 18–19.)

4. NUORTEN PALVELUT

Sosiaalipalveluilla ja palvelujärjestelmällä tarkoitetaan tässä työssä sosiaalipalveluihin kuuluvia taloudellisia tukia (esimerkiksi toimeentulotuki) ja yhteistyössä tuotettavia aktivoivia toimenpiteitä (esimerkiksi kuntouttava työtoiminta). Tukipalveluilla taas tarkoitetaan erityispalveluja, joita on saatu koulutoimessa (erityisopetus, koulukuraattorin ja kouluterveyshuollon palvelut), nuorisotoimelta saadut palvelut (esimerkiksi etsivä nuorisotyö tai nuorten tietopalvelutoiminta), työllistymiseen annetut palvelut työvoimatoimistossa sekä Kansaneläkelaitoksen palvelut.

4.1 Koulutuspalvelut

Syrjäytymisen ehkäisyn näkökulmasta peruskoulu on lasten ja nuorten elämänkaareissa erittäin keskeinen vaihe. Koulu tavoittaa koko ikäluokan ja koulun tarjoamalla varhaisella tuella on suuri merkitys. Monien tutkimusten mukaan huono koulumenestys ja koulunkäyntiin liittyvät vaikeudet ennakoivat merkittäväällä tavalla tulevia riskejä elämän eri vaiheissa. Perusopetuksessa on tällä hetkellä käytössä useita nuorten syrjäytymistä ehkäiseviä toimintamalleja, joista monet on saatu vakiinnutetuksi onnistuneiden kehittämishankkeiden työn tuloksena. Tällaisia palveluja ovat mm. joustava perusopetus (Jopo), koulukiusaamisen vähentämiseksi ja ehkäisemiseksi käynnistetty valtakunnallinen KiVa-kouluohjelma, tehostettu erityinen tuki, lisäopetus ja nivelvaiheen yhteistyö. Koulukiusaaminen ei ole vain kouluviihtyvyyteen vaikuttava tekijä, vaan sillä on vaikutusta nuorten tulevaan kehitykseen. Suomalaisen väitöskirjan mukaan yläasteikäillä orastavat vaikeudet aktivoituvat. Vuorovaikutus aikuisten kanssa on ollut konfliktialtista. Nykyisin opettajien pedagogiset taidot eivätkä opinto-ohjauksen ja oppilashuoltotyön käytännöt ole riittäviä haastavasti käyttäytyvien ja erilaisten oppijoiden integroimiseksi opetukseen. (Äärelä 2012). (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 108-110.)

Nuorten syrjäytymisen kannalta haasteellisimpina kohtina koulutusurilla on pidetty siirtymiä peruskoulusta toisen asteen koulutukseen ja ammatillisen koulutuksen jälkeen työelämään (Järvinen ja Jahnukainen 2008) Siirtymiä tuetaan saattaen vaihtamisella kuten ns. tiedonsiirtopalavereilla, joihin osallistuu opettajia ja muita oppilashuollon henkilöitä (Nuorten syrjäytymisen ehkäisy 2007, 64–69). Nuorten koulutukseen hakeutumisvelvoitetta koskevassa tutkimuksessa tuli esille, kuinka nuorten peruskoulun jälkeiseen ammatilliseen koulutukseen hakeutumattomuuteen vaikuttavat nuoren terveysongelmat, oppimisvaikeudet, koulukiusaaminen, maahanmuuttajataustaisuus sekä vaikeus löytää itselle sopivaa koulutusala. Nuorten lisäksi myös TE-toimistojen ja oppilaitosten edustajat pitävät tärkeänä, että nuoret saisivat nykyistä enemmän tietoa sekä henkilökohtaista tukea ja ohjausta ammatinvalintaan. (Aho, Pitkänen & Vanttaja 2012, 264.) Oppilashuollolla ja opinto-ohjauksella on merkittävä nuorten syrjäytymistä ehkäisevä rooli myös ammatillisessa koulutuksessa ja lukioissa. Oppilashuollon palveluja on kuitenkin niissä saatavilla varsin rajallisesti. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 112-113.)

Nuorten sitoutumista ammatillisen koulutuksen suorittamiseen pyrittiin vahvistamaan myös lainsäädännön avulla ottamalla työmarkkinatuen maksamisessa käyttöön erityiset nuorisoehdot. Tähän liittyvä tärkeä lainsäädännöllinen virstanpylväs on ollut vuodelta 1994 peräisin oleva ja vuosina 1996 ja 1998 täydennetty työmarkkinatukea koskeva laki. Sen mukaan alle 25-vuotiaalla vailla ammatillista loppututkintoa olevalla nuorella ei ole oikeutta työmarkkinatukeen, ellei hän ole jonkin aktivointitoimenpiteen piirissä. Tämän seurauksena on ollut nuorten taloudellisen aseman heikentyminen, joka joidenkin tulkintojen mukaan on merkinnyt käytännössä oppivelvollisuuden pidentymistä yhdeksästä vuodesta kahteentoista vuoteen. Tämän vuoksi sellaisten nuorten kohdalla, jotka eivät ole välttämättä kiinnostuneita ammatillisesta koulutuksesta heti peruskoulun jälkeen, opiskeluhaluttomuus ja motivaation puute saatetaan patologisoida yksilölliseksi ongelmaksi, jonka ratkaisu vaatii monialaista viranomaisten välistä yhteistyötä. (Perttula 2015, 14.)

Tero Järvinen ja Markku Jahnukainen (2008) ovat todenneet, että Suomessa harjoitetaan kahdenlaista koulutuspolitiikkaa, joka oppivelvollisuus ja lukiokoulutuksen kohdalla on tarkoittanut mahdollisuuksien tasa-arvoa, kun sen sijaan keskiasteen ammatillisessa koulutuksessa painopiste on ollut koulutusjärjestelyjen tasa-arvossa (Järvinen & Jahnukainen 2008, 147). Tutkijoiden mukaan perinteisestä pohjoismaisesta hyvinvointiajattelusta juontuva tavoite koulutusjärjestelyjen tasa-arvosta on tarkoittanut oppimisvaikeuksista kärsivien ja syrjäytymisuhanalaiseksi määriteltyjen nuorten auttamista räätälöityjen vaihtoehtoisten koulutuspolkujen ja pedagogisten käytäntöjen avulla. Koulutuksen politiikassa alkujaan hyvät ja eettisesti perustellut pyrkimykset ovat kuitenkin kääntyneet uusiksi yksilön vastuuttamisen rationaaliseksi käytännöiksi, joiden tavoitteet ovat muuttaneet muotoaan ja linkittyneet myös toisten politiikan lohkojen tuloksellisuus ja tehokkuusajatteluihin. Koulutuksen politiikassa syrjäytymisdiskurssi keskeisimpänä vallan instrumenttina suuntaa huomion yksilön kohtaloon, jossa on ennen kaikkea kyse henkilökohtaisesta vastuusta. Syrjäytymisestä voi tulla jopa osa identiteettiä. (Perttula 2015, 105–106.)

Esimerkiksi Turun Sanomissa 12.12.2012 esitettyjen näkemysten mukaan nuoret aikuiset, joiden on nähty olevan syrjäytymisvaarassa, ovat alkaneet käyttää yhä enemmän ammatilaiskieltä puhuessaan itsestään. Näin yhteiskunnallisista ongelmista tulee helposti yksilön ongelmia ja työttömyys sekä koulutuksen puute koetaan omiksi heikkouksiksi. Syrjäytymisen ehkäisy voi olla samalla syrjäyttämistä ja huomio onkin kiinnitettävä siihen, minkälaisia syrjäytymisen paikkoja tai ”epäonnistumisansoja” (Ahola & Galli 2010) yhteiskunnan toimenpiteistä seuraa. Tällainen tilanne voi syntyä esimerkiksi silloin, kun nuori on tehnyt epärealistisia opiskelusuunnitelmia tai sitoutunut näennäisesti yhteistyöhön saavuttaakseen tilapäisiä etuisuuksia tai välttyäkseen viranomaisten enemmältä puuttumiselta. Kouluttautumiskuri saattaa ohjata nuoren pakkohakemiseen ja tilanteisiin, joissa olennaiset ja tärkeät asiat jäävät vaille huomiota, koska niiden selvittelyyn ei ole tarpeeksi aikaa eikä resursseja. Nuorten osallisuus on koulutuksen politiikassa keskeinen teema, johon liittyvän valtakunnallisen Nuorten osallisuushankkeen (2003–2007) tavoitteena oli turvata kaikille nuorille peruskoulun jälkeinen jatko-opiskelupaikka tai muu mielekäs vaihtoehto. Laajemmin osallisuuskysymys liittyy asiakkaan aseman muutoksiin sosiaali- ja terveyspalveluissa,

joissa on alettu korostaa asiakkaan aktiivista roolia ja oikeutta henkilökohtaisiin valintoihin. Muutosten myötä on virinnyt keskustelua osallisuusyhteiskunnasta. (Matthies & Uggerhoej 2014.) Vaikka osallisuuskeskustelussa voi nähdä demokraattisia, ihmisten sosiaalisia, oikeuksia edistäviä piirteitä, toisaalta osallisuuspolitiikan retoriikka kuitenkin ennemminkin vastuullistaa ja velvoittaa palvelun käyttäjiä tekemään sellaisia ratkaisuja ja päätöksiä, jotka saattavat olla ristiriitaisia heidän omiin tarpeisiinsa ja sosiaalisiin oikeuksiinsa nähden. Koulutuksen politiikassa osallisuus tarkoittaa nuoren kouluttautumissuhteen normaalisuutta. Siitä huolimatta, että nuori tarvitsisi aikaa, ratkaisuja haetaan koulutukseen aktivoitumisesta. Tässä ilmenee eräänlainen mahdoton yhtälö. Samaan aikaan, kun nuorten sosialisatioympäristön muutokset esimerkiksi perherakenteissa ja mediakulttuurissa ovat tuoneet osaltaan omat haasteensa nuoruusiän kehitykseen, nuorten pitäisi olla aikaisempaa varhemmin entistä valmiimpia ja kypsempiä tekemään elämänsä kannalta ratkaisevia päätöksiä ja ennen kaikkea kantamaan niistä vastuuta. (Perttula 2015, 106.)

Sakari Ahola ja Loretta Galli (2010) ovat tutkineet nuorten koulupudokkaiden ja heidän ohjaajiensa syrjäytymispuhetta. Tätä kaksijakoisuutta on kuvattu syrjäytymisparadoksina. (Ahola & Galli 2010, 142.) Aholan ja Gallin tutkimuksessa ohjaajien keskeinen nuoria määrittävä luokitus oli jako aktiivisiin ja passiivisiin, mikä tiivistyi kysymykseen oma-aloitteisuudesta tai sen puuttumisesta. Tutkijat kuvasivat nuorten passivoitumiseen johtavaa kehityskulkua epäonnistumiskehänä, jonka voimistumisesta seuraa päätyminen ”epäonnistumisansaansa”. (Ahola & Galli 2010, 135.) Tutkimuksen tulosten mukaan ohjaajat kokivat aktiivisten nuorten kanssa toimimisen helpoksi ja myös nuoret itse tunsivat hyötynsä palveluista. Passiivisiksi nähtyjen nuorten kohdalla ohjaajat pohtivat, kuinka paljon heidän on yritettävä ottaa vastuuta nuorten puolesta silloin, kun he eivät itse ole riittävän oma-aloitteisia. Tutkimuksen johtopäätöksenomainen kysymys nuorten todellisten tarpeiden sivuuttamisesta ja ongelmien sekä ratkaisujen määrittymisestä kustannustehokkuusnäkökulmasta (emt., 142), tukee tämän tutkimuksen päätelmiä koulutuksen politiikan valtamekanismien vaikutuksista. (Perttula 2015, 105.)

Kehityskulussa nuorten voi arvioida jakautuvan neljään ryhmittymään. Yksi ryhmä on sellainen, jonka kouluttautuminen ja työelämään siirtyminen ovat sujuneet suhteellisen ongelmattomasti. He edustavat näin ollen niin sanottua norminuorisoa. Toiseen ryhmittymään kuuluu sellaisia nuoria, joiden opiskelussa ja työelämään siirtymisessä on ollut paljon ongelmia ja jotka ovat pitkään erilaisten aktivointi- ja osallistamistoimenpiteiden asiakkaina. Kolmas ja neljäs ryhmittymä edustavat luopumista, joka voi olla arvosidonnaista tai anomista. Arvosidonnaiset luopujat ovat tehneet tietoisin päätöksen, että he eivät halua systeemiin mukaan. He tyytyvät minimaalisen toimeentuloon ja heidän elämänsä merkityksellistyy yhteisöllisissä harrastustapahtumissa. He eivät halua pakkoaktivoitua mihinkään. Arvosidonnaisissa luopujissa voi olla myös sellaisia, jotka hakevat identifioitumisen mahdollisuutta jostain poliittisesta ääriilikkeestä. Anomiset luopujat ovat sellaisia, jotka ovat jääneet systeemin jalkoihin ja joilla ei ole välttämättä yhteyttä muihin. Anomiset luopujat ovat luopuneet ajautumalla, ja he eivät ole tehneet tietoisia päätöksiä, mutta he ovat olleet vain kykenemättömiä ottamaan vastaan heille tarjottua apua. Kontrollikoneisto voi seurata heidän tilannettaan säännöllisin väliajoin, mutta mitään konkreettista ei välttämättä tapahdu. Nuorten auttamisessa sosiaalityön ammattietiikka velvoittaa oikeutuksen etsimiseen haavoittuvuudelle ja keskeneräisyydelle, mikä tarkoittaa etäisyydenottoa ja irtaantumista suorittamisen pakosta sekä nuoren laajempaa kuulemistä ja näkemistä elämäntilanteessaan. (Perttula 2015, 107–108.)

Sosiaaliturvan takaamiin palveluihin liittyvistä väitteistä suurinta epäluottamusta nuorissa herättää opiskelun aikainen toimeentulo (Myllyniemi 2014, 57). Omassa työssäni ohjaan nuoria, jotka haluaisivat harjoitella itsenäistymistä tukiasunnossa asumalla. Eräs keskeinen taloudellinen tuki tässä kohtaa on toimeentulotuki. Kun opiskeleva nuori saa kuulla, että toimeentulotukea saadakseen hänen on nostettava opintolainaa, alkaa nuori epäröidä tukiasuntoon muuttamista tai pahimmillaan opiskelun aloittamista. Esiin nousee myös se, että nuori alkaa pohtia koulutusvaihtoehtoja, jotka ovat opintotukijärjestelmän ulkopuolella (esimerkiksi oppisopimuskoulutus) ja näin ollen kaventaa valittavissa olevia opiskeluvaihtoehtoja. Toisaalta oppisopimuspaikan saaminen voi kestää ja sitä kautta hidastaa nuoren etenemistä elämässään.

18-vuotiaana lapsen huoltovelvollisuus vanhempien osalta päättyy (Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 1981). On kuitenkin huomioitava, että vasta 20 – vuotiaana huoltajien tulojen vaikutus opintotukeen loppuu (Opintotukilaki 1994). 18-vuotiaalla on oikeus hakea itsenäisesti toimeentulotukea, mutta siihen liittyy muutamia vanhempiin liittyviä rajoituksia. Vanhempiensa luona asuvan nuoren perusosaa leikataan 73 % täysimääräisestä perusosasta. (Laki toimeentulotuesta 1997.) Opiskelijoiden kohdalla on usein kyse nuorista henkilöistä ja tällöin toimeentulotuen määrän harkinnassa saattaa tulla vastaan tilanteita, jolloin tulee arvioitavaksi vanhempien antaman taloudellisen tuen merkitys. Vanhemmat eivät ole lapsen elatuksesta annetun lain (704/1975) eivätkä siten myöskään toimeentulotukilain mukaan elatusvelvollisia täysi-ikäisiin eli 18 vuotta täyttäneisiin lapsiinsa nähden. Vanhempien elatusvelvollisuutta suhteessa täysi-ikäiseen toimeentulotukea hakevaan henkilöön ei voida perustaa myöskään lapsen elatuksesta annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaiseen vanhempien vastuuseen lapsen koulutuskustannuksista. Jos toimeentulotuen hakija kuitenkin saa tosiasiallisesti vanhemmiltaan tuloja tai varoja, nämä otetaan hakijan käytettävissä olevina tuloina ja varoina huomioon. (Opas toimeentulotukilain soveltajille 2013, 27-28.)

Perusopetuksen päättötodistus saadaan yleensä 15–16-vuotiaana, joten 2. asteen opiskelut kustantuvat 1-2 – vuotta pääasiallisesti lapsilisän ja vanhempien elatusvelvollisuuden kautta. 17-20 – ikävuoden välillä nuorella on mahdollisuus saada loppuneen lapsilisän tilalle opintotukea, mutta täysi-ikäistyttyäänkin aina 20 – vuoteen saakka, nuoren taloudelliseen autonomiaan vaikuttavat nuoren vanhempien tulot. Mikäli huoltaja on avioitunut uudestaan ja alle 18-vuotias opiskelija asuu toisen vanhempansa ja tämän uuden aviopuolison luona, myös uuden aviopuolison tulot vaikuttavat opintotuen määrään (Kela i.a.). Laki siis edellyttää, että vanhemman uudelleen avioituessa ei - biologisen uuden vanhemman tulee osallistua opiskelevan nuoren taloudelliseen tukemiseen. Valitettavasti arjen tasolla tämä ei kuitenkaan aina ole ihan niin mutkatonta kuin lainsäätäjät sen odottaa olevan. Pahimmassa tapauksessa laskennallisesti ei ole oikeutta opintotukeen, mutta käytännössä nuori ei saa laskennassa käytetyistä tuloista itselleen taloudellista tukea. Pahimmillaan se voi

vaikuttaa jopa päätökseen opintojen aloittamisesta tai jatkamisesta tai mahdollisesti vaihtoehtojen kaventumisesta taloudellisista syistä harkittuna. Tämä on mielestäni yksi esimerkki sekavista ja toisiinsa kietoutuvista tukijärjestelmistä, jotka kuvataan sirpaleina eri foorumeilla ja osa lähinnä ammattilaiskäyttöön laadituissa ohjeistuksissa (kuten Opas toimeentulotukilain soveltajille). Jos kukaan ei ole avannut näitä nuorelle tai hänen huoltajilleen voi seurata ikäviäkin yllätyksiä. Todellisessa elämässä vieraalla paikkakunnalla oleva alaikäinen opiskelija voi elää hyvinkin pitkälti ilman mitään huoltajilta saatavaa tukea tai tietoisuus tällaisen tilanteen syntymisestä, voi syntyä nuorelle esteeksi hakeutumisesta opintoihin.

4.2 Terveyspalvelut (kuntoutus)

Opiskeluterveydenhuollolla on vastuu ennaltaehkäisystä, seurannasta ja sairauksien perusterveydenhuollon tasoisesta diagnostiikasta, hoidosta ja alkuvaiheen kuntoutuksesta. Opintojen viivästymisen taustalla ovat usein mielenterveyteen liittyvät ongelmat. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 110.)

Raitasalon ja Maaniemen mukaan, vuonna 2009 työkyvyttömyyseläkkeelle jäi kaikkiaan 2612 alle 30-vuotiasta nuorta. Näistä nuorista 75 prosentilla eläkepäätöksen syynä oli mielenterveyden häiriö. Näin monien nuorten ajautuminen työkyvyttömyyseläkkeelle mielenterveysongelmien takia on asiantuntijoiden mukaan ainakin osittain seurausta riittämättömistä hoito- ja tukipalveluista, joiden takia vaikeudet pääsevät pitkittymään. (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 15-16.)

Tutkimuksen mukaan kaikissa syrjäytyneiden luokissa on erityisen paljon psykiatrisia diagnooseja. Mielenterveysongelmat voivat nostaa riskiä syrjäytyä, mutta tämän tutkimuksen perusteella ei voida sanoa, että syrjäytyminen aiheuttaisi mielenterveysongelmia. (Aaltonen, Berg, Ikkäheimo 2015, 25 - 35.)

4.3 Nuorisopalvelut, työpajat ja etsivä nuorisotyö

Nuorisolain mukaan nuoreksi luetaan alle 29-vuotias nuori ja siihen saakka hänellä on oikeus nuorisopalvelujen tarjoamiin palveluihin esimerkiksi etsivän nuorisotyön palveluihin (Nuorisolaki 2006). Nuorisolain mukaisesti kunnan tehtäviin kuuluvat nuorisotyö ja – politiikka, johon kuuluvat muun muassa kunnan nuorten kasvatuksellinen ohjaus, toimintatilat ja harrastusmahdollisuudet, tieto- ja neuvontapalvelut sekä tarvittaessa nuorten työpajapalvelut ja etsivä nuorisotyö tai muut paikallisiin olosuhteisiin ja tarpeisiin sopivat toimintamuodot. (Ala-Kauhaluoma ym.2013, 119.)

Nuorisolakimuutoksen myötä kunnille on annettu suositus järjestää etsivää nuorisotyötä joko itse tai ostopalveluna. Etsivän työn ensisijaisena tehtävänä on auttaa alle 29-vuotiaita nuoria, jotka ovat koulutuksen tai työmarkkinoiden ulkopuolella tai jotka tarvitsevat tukea saavuttaakseen tarvitsemansa palvelut. Etsivä nuorisotyö on erityisnuorisotyötä, jonka tavoitteena on olla läsnä nuorten keskuudessa ja tarjota mahdollisuus turvalliseen ja luottamukselliseen aikuiskontaktiin. Etsivä nuorisotyö etsii nuoren kanssa ratkaisuja nuoren pulmiin ja auttaa nuorta saavuttamaan tarvitsemansa palvelut. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 121.)

Tietojen luovuttamisen edellytyksenä etsivää nuorisotyötä varten on nuoren suostumus, jollei tässä laissa tai muualla toisin säädetä. Nuoren yksilöinti- ja yhteystiedot on sen estämättä, mitä tietojen salassapidosta säädetään, luovutettava nuoren kotikunnalle etsivää nuorisotyötä varten, jos perusopetuksen päättäneestä nuoresta, joka ei ole sijoittunut perusopetuksen jälkeisiin opintoihin, alle 25-vuotiaasta nuoresta, joka keskeyttää opinnot ammatillisessa koulutuksessa tai lukiokoulutuksessa sekä alle 25-vuotiaasta nuoresta, joka vapautetaan varusmies- tai siviilipalveluksesta palveluskelpoisuuden puuttumisen takia tai joka keskeyttää palveluksen. (Laki nuorisolain muuttamisesta 2010.)

Nuorten työpajatoiminta tukee nuoren elämäntaitoja, sosiaalista vahvistumista, varhaista tukea ja omatahtista, yhteisöllistä kasvua sekä tekemällä oppimista. Työpaja tarjoaa nuorille mahdollisuuden ohjattuun ja tuettuun työntekoon sekä räätälöityyn polkuun koulutuksen, sen loppuun suorittamiseen yhteistyössä koulutuksen järjestäjän kanssa tai avoimille työmarkkinoille työllistymiseen. (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 120.) Nuori rakentaa identiteettiään aina suhteessa toisiin ihmisiin. Mitä enemmän erilaista kosketuspintaa nuori saa toisiin nuoriin, aikuisiin ja erilaisiin sosiaalisiin verkostoihin, sitä enemmän nuori saa aineksia psykososiaalisen identiteettinsä rakentumiselle. (Huovila 2013, 228.)

4.4 TE-palvelut

Te-toimistossa alle 25-vuotias tai 25-29 – vuotias vastavalmistunut on oikeutettu kuulumaan Nuorisotakuun piiriin. Nuorisotakuu tarkoittaa sitä, että jokaiselle alle 25-vuotiaalle nuorelle ja alle 30-vuotiaalle vastavalmistuneelle tarjotaan työ-, työkokeilu-opiskelu, työpaja- tai kuntoutuspaikka viimeistään kolmen kuukauden kuluessa työttömäksi ilmoittautumisesta. Koulutustakuu tarkoittaa sitä, että jokaiselle peruskoulunsa päättäneelle taataan koulutuspaikka lukiossa, ammatillisessa oppilaitoksessa, oppisopimuksessa, työpajassa, kuntoutuksessa tai muulla tavoin. Nuorisotakuu tuli voimaan vuoden 2013 alussa. (Työ- ja elinkeinoministeriö, nuorisotakuu i.a. .)

Työllistymisen tukeminen osana asiakas kohtaamista sosiaalityötä tarkoittaa, että asiakkaita tuetaan ja neuvotaan työllistymiseen johtavalla polulla sekä ohjataan tarvittaessa toimintakykyä ja työllistymistä tukeviin ja edistäviin palveluihin. Keskeisenä työvälineenä on yhdessä asiakkaan ja työhallinnon työntekijän kanssa tehtävä aktivointisuunnitelma sekä mahdollisuus ohjata asiakas esimerkiksi kuntouttavaan työtoimintaan. Työllistymisen tukemiseen liittyy myös aktivoinnin käsite. Aktivoinnilla voidaan viitata sekä ihmisen voimavaroja esiin nostaviin ja tukeviin että sanktioiviin

toimiin, kuten etuuksien alentamiseen aktivointitavoitteiden saavuttamiseksi. Aktivointi voi tarkoittaa myös laajemmin asiakkaan voimavarojen ja vahvuuksien löytämistä sekä asiakkaan kannustamista ja tukemista niiden hyödyntämisessä yhteisössä ja yhteiskunnassa laajemmin. (Latonen, Latva-Rasku 2012, 13.)

Nuorisotutkimusverkoston tutkimushankkeessa olleiden työvoimahallinnon työntekijöiden mukaan ongelma on se, että vaikka nuorilla on koulutus, heiltä puuttuu työnhaun perustaidot. Tuetun työllistämisen linjalla uusille asiakkaille selitetään käytäntöjä, jotka ovat heille uusia asioita, käydään läpi työttömyysturva-asiat ja kartoitetaan asiakkaan tilannetta. (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 46.)

Työvoiman palvelukeskuksen (TYP) asiakkaaksi tullaan TE-toimiston tai sosiaalityön lähetteellä, mikäli asiakkaan arvellaan tarvitsevan moniammatillista tukea. Nuoren henkilöhistoriaa ja elämäntilannetta kartoitetaan ja kirjataan suunnitelma, jonka osapuolet allekirjoittavat. TYPissä tehdään paljon yhteistyötä päihdehoidon, psykiatrian poliklinikan, korvaushoidon sekä etsivän nuorisotyön kanssa. Erään työntekijän mukaan *”kolmen vuoden päästä päästään oikeitten asioiden äärelle vasta, et on syntynyt se luottamus ja puhutaan oikeista asioista ja pystytään ohjaamaan oikean esimerkiksi hoidon piiriin”*. Työntekijän mukaan heidän oli hyväksyttävä se, että palveluun oli saatettu tulla etuuksien menettämisen pelossa tai että nuoren elämässä oli jotain muuta eivätkä he juuri sillä hetkellä pystyneet sitoutumaan toimintaan. (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 47.)

Koulutukseen hakemisvelvollisuuden korvaaminen on mahdollista, jos työllistymissuunnitelmassa ja sitä korvaavassa suunnitelmassa sovitaan opiskelupaikan hakemista korvaavista toimista, jos syynä on nuoren terveydentila, nuoren oppimisvaikeudet, nuoren kielitaito, nuoren erityinen suuntautuminen tiettyihin opintoihin tai muu edellä mainittuihin verrattava seikka. Samat perusteet ovat myös päteviä syitä keskeyttää opinnot. (Työttömyysturvalaki 2002.)

Myrskylän mukaan kouluttautumattomien nuorten joukossa syrjäytyminen on todennäköisempää kuin työttömyys. Yksi syy tähän on, että kouluttautumattomilla nuorilla on hyvin rajoitettu oikeus työmarkkinatukeen ja siksi heidän ei kannata ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi. (Myrskylä 2012, 9.) Heikosti koulutettujen on

myös vaikea saada töitä siksi, että heikosti koulutetun työvoiman kysyntä on romahtanut. Työpaikkarakenteessa on tapahtunut suuria muutoksia. Perusasteen työpaikkojen määrä on vähentynyt 453 000:lla (Myrskylä 2012, 14–15.)

Työelämän muutosten myötä nuorten elämäntilannetta vääristävät pitkät koulutusajat ja sirpaleinen sekä aikaisempaa monimuotoisempi ja yksilöllisempi työelämä. (Kojo 2010, 23–30.) Nämä nuoret joutuvat usein perustelemaan ulkopuolisille sitä, miksi heidän elämäntilannetta poikkeaa totutusta. Perustelemisen velvoite saa monen nuoren tuntemaan olonsa kiusalliseksi ja häpeämään omaa elämäntilannettaan, ulkopuolisen avun ja tuen tarvetta tai omia poikkeavia valintojaan. Yhteiskunta soveltaa kuitenkin nuoriin aikuisiin lainsäädännössä, muun muassa vuonna 2013 voimaan tulleessa nuorisotakuussa (Sosiaali- ja terveysministeriö 2013), nuorten itsenäistymisen lineaarista mallia. Tämä ristiriita yhteiskunnan säännösten ja nuorten elämäntilannetta kanssa voi jo sellaisenaan saada nuoren tuntemaan itsensä yhteiskunnan ulkopuoliseksi. (Kojo 2012, 103, 107; Timonen 2009. Ks. myös Lähteenmaa 2011, 56–57.) (Huovila 2013, 16.)

4.5 Sosiaalityö – perussosiaalityö ja valtaistava sosiaalityö

Sosiaalityössä eri tasoilla vaikuttaminen on välttämätöntä, koska asiakkaiden henkilökohtaiset ongelmat, esimerkiksi nuoren mielenterveyden häiriöt, ovat usein kytköksissä yhteiskunnallisiin epäkohtiin, kuten työttömyyteen, asunnottomuuteen tai perusturvan heikkouteen. Sosiaalityössä nämä kytkökset selvitetään (tilannearvio) ja sosiaalityön tavoitteet asetetaan työntekijän ja asiakkaan kanssa neuvotellen (asiakassuunnitelma) (Niemelä 2012). (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen & Kivipelto 2015, 14.) Aikaisempien tutkimusten perusteella on erotettavissa kuusi eri ulottuvuutta sosiaalityön prosessissa. Ulottuvuudet ovat 1) auttamistyön henkilökohtaisuus, 2) apua hakevan ulkoinen ja sisäinen motivaatio, 3) auttamissuhteen vuorovaikutuksen luonne, 4) sosiaalinen tuki ja kontrolli auttamissuhteessa, 5) apua hakevan sosiaalinen verkosto ja 6) rajoittavana tekijän perussosiaalityössä sosiaalibyrokraatian vaikutus auttamissuhteeseen. (Huovila 2013, 27.)

Tutkimusten valossa psykososiaalisessa yksilötyöskentelyssä yhteistyösuhde ja työntekijän persoonallisuus ovat merkityksellisempiä kuin erilaiset työmenetelmät (Granfelt 1998, 162, 166–168; Krok 2008, 163–164; Romakkaniemi 2011, 138, 140). Käytännön sosiaalityön kokemukset ja yhteiskuntatieteelliset tutkimukset (esim. Timonen 2009, 56, 156, 177–179, 205–208) antavat viitteitä siitä, että yhteiskunnan marginaalissa eläneillä on paljon negatiivisia kokemuksia sosiaaliviranomaisten tavasta kohdata heidät. He näkevät sosiaalitoimen edustajat ”leipäpappeina”, viran puolesta työtä tekevinä, joista vain osalla on todellinen halu auttaa. Vuorovaikutussuhteen merkitys korostuu entisestään silloin, kun siihen sisältyy kontrollia. Tämä koskee muun muassa toimeentulotuen käsittelyyn liittyviä menettelytapoja, jotka koetaan varsin byrokraattisina (Krok 2008; Timonen 2009, 178; Nummela 2011, 61; Roivainen ym. 2011). (Huovila 2013, 27.)

Terapiatutkimuksessa viitataan viiden ensimmäisen käynnin merkityksellisyyteen (Romakkaniemi 2011, 154). Erityisesti suhteen alkuvaiheella on merkitystä, sillä yksilö muodostaa ensimmäisen käsityksensä sosiaalityöntekijästä ja vuorovaikutustilanteesta ’muutamassa sekunnissa’ (Särkelä 2001, 68). Ensivaikutelma, jonka apua hakeva saa jo ensimmäisen puhelinkeskustelun perusteella, toimii tulkintakehikkona, jonka kautta hän jatkossa tulkitsee työskentelyprosessin aikana saamaansa palvelua ja kokemuksia. Jatkotyöskentelyn antama tieto ja kokemus joko vahvistavat jo muodostunutta käsitystä tai korjaavat sitä. Apua hakevan omaksuma ensivaikutelma säätelee myös osaltaan sitä, kestääkö vuorovaikutussuhde jatkossa virheitä vai ei. (Emt. 2001, 68–69.) Jokainen kohtaaminen on kuitenkin ainutlaatuinen ja voi muuttaa osapuolten aikaisempia kielteisiä asenteita myönteisemmiksi tuen saamisen kokemuksiksi (Krok 2008, 162, 174). (Huovila 2013, 27 -28.)

Auttamissuhteeseen sisältyy toisen ihmisen merkityksellisyys elämän käännekohdassa sekä tunnepohjainen kiintymys (Romakkaniemi 2011, 140). Sosiaalityön auttamissuhteessa tilan antaminen ihmisen omalle äänelle ja toimijuudelle on tärkeää (Juhila 2004, 174). Toisaalta sosiaalityössä oman tarinansa kertominen ja kuulluksi tuleminen voi merkitä yksittäiselle ihmiselle merkitä terapeutista tai oppimista tukevaa

tai elämänmuutosta tukevaa kokemusta (Timonen 2009, 38–39). Sosiaalityössä on myös tärkeää kunnioittaa kertojien tapaa antaa merkityksiä omalle kertomukselleen. Tuija Erosen (2012) mukaan kuulluksi tuleminen ja ajatus yhdessä kertomisesta ovat kaksi keskeistä kertomiseen liittyvää sosiaalista ulottuvuutta. (Huovila 2013, 28.)

Sosiaalityön tavoitteeksi nuorten parissa muodostuu ”täysivaltaiseksi kansalaiseksi sosiaalistaminen ja kasvaminen yhteiskuntaa rakentavaksi jäseneksi”, kuten Anneli Pohjola (2009, 26) on maininnut. Jokisen (2008) mukaan tuki sosiaalityössä voi ensinnäkin merkitä työmenetelmää, jolle on ominaista suunnitelmallisuus, välineellisyys sekä paikan antaminen kontrollille. Toiseksi tuki voi merkitä kohtaamista, mihin sisältyy ajatus apua hakevan ihmisen tilanteen ja hänen maailmansa ymmärtämisestä. Silloin sosiaalityöntekijä ikään kuin kulkee apua hakevan rinnalla. Kohtaaminen puolestaan edellyttää aina yhteistä aikaa ja tilaa. Kolmanneksi tuki sosiaalityössä voi Jokisen mukaan merkitä asianajoa eli apua hakevan puolelle asettumista ja hänen asiansa edistämistä. (Emt. 115–120, 139.) Charles H. Tardy (1988) puolestaan määrittelee sosiaalisen tuen emotionaaliseksi (luottamus, välittäminen ja empatia), instrumentaaliseksi (resurssit kuten esim. raha ja aika), informatiiviseksi (neuvonta ja opastus) sekä arvioinniksi (henkilökohtaisen palautteen antaminen). (Tardy 1988, 349; Ellonen 2008, 49. Vrt. Jokinen 2008, 111; Romakkaniemi 2011, 209.) Arja Jokisen (2008) mukaan tuki ja kontrolli sosiaalityössä voivat rakentua vuorovaikutuksessa, jolloin kokemus tukemisesta on päällimmäisenä, mutta samalla apua hakeva voi mieltää kontrollin ilmaisuksi työntekijän sitoutumisesta auttamisprosessiin. (Jokinen 2008, 119–136, 139, 142.) Tuen ja kontrollin ohella pysyvyys, yhteinen kieli, välittäminen ja nuoren elämäkokonaisuuden ymmärtäminen ovat keskeisiä tekijöitä perussosiaalityön prosessissa (Pohjola 1994, 160). (Huovila 2013, 32-33.)

Tutkimus antaa viitteitä siitä, että perussosiaalityöllä on hyvät mahdollisuudet tukea alle 25-vuotiaita nuoria kohti aikuisuutta nuorten kohtaamisen ja nuorille suunnatun psykososiaalisen auttamisen kautta. Tähän auttamistyöhön sisältyy henkinen tuki, konkreettinen auttaminen ja kontrolli sekä pyrkimys vahvistaa nuoren sosialisatiota. Nuorten psykososiaalisen auttamistyön edellytyksenä on kohtaaminen, luottamuksen rakentaminen ja toimiva vuorovaikutus. Luottamuksen rakentaminen vie aikaa, mutta

ilman sitä muutostyöskentely nuoren kanssa ja nuoren ehdoilla ei ole mahdollista. Psykososiaalista identiteettiään nuori rakentaa oman mielensä sisäisenä toimintona ja vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja sosiaalisten verkostojen kanssa. Siten ehdottoman luottamuksellisen auttamissuhteen luominen on keskeinen tapahtuma perussosiaalityössä kuten sosiaalityössä yleensäkin. Toimeentulotuki on suurimmalle osalle nuorista sisääntuloportti myös sosiaalityöhön. Varsinkin nuoren ja sosiaalityöntekijän välisen vuorovaikutuksen alkuvaiheessa toimeentulotuki toimii jossakin määrin työskentelyn välineenä. (Huovila 2013, 227.) Kroonisesti syrjäytyneiksi luokitelluista 97 prosenttia on tutkimusaikana saanut toimeentulotukea. Toimeentulotukea saaneiden prosentuaalinen osuus laskee tutkittaessa syrjäytyneitä (82 %) ja syrjäytymisvaarassa olevia (56 %). Piipahtelijoiden ryhmässä jopa 92 % on saanut toimeentulotukea ja kiinnittyneiden ryhmässä 84 %. (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 22.)

Niitä nuoria, jotka pystyivät panostamaan oman tulevaisuutensa suunnitteluun, tuettiin erityisesti herättelemällä heidän tietoisuuttaan palveluista, oikeuksista ja ongelmien syistä. Lisäksi näitä nuoria tuettiin ottamaan vastuuta omien asioiden hoitamisesta. Tällaista toimintaa, jota kutsutaan valtaistavaksi sosiaalityöksi, harjoitettiin huomattavasti vähemmän niiden nuorten kanssa, jotka eivät pystyneet etenemään tulevaisuutensa suunnittelussa. Tulokset antavat viitteitä siitä, että perinteisen sosiaalityön rinnalla valtaistavan sosiaalityön menetelmät voivat tehostaa työn vaikutuksia. Paljon on kiinni työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutussuhteesta. Työn vaikuttavuutta voisi erityisesti nuorten kohdalla lisätä käyttämällä entistä aktiivisemmin valtaistavan sosiaalityön menetelmiä, kuten nuoren tietoisuuden tukemista, vastuuttamista omien asioiden hoitamiseen ja asiakkaan osallisuuden ja osallistumisen tukemisesta. Voimaantumisen ja valtaistumisen tukeminen on todettu tärkeäksi selviytymistä edistäväksi tekijäksi myös pitkään köyhyydessä eläneiden ihmisten kohdalla (Isola ym. 2015, 84). Käytännössä tarvitaan nuoren oman ajattelun herättelyä, rohkaisua, toimintamahdollisuuksien avaamista ja eteenpäin tuuppimista. Intensiivinen yksilökohtainen työskentely perustuu keskusteluun ja yhdessäoloon ja sillä on merkitystä myös seuran ja sitä kautta myönteisten kokemusten tuojana ja siten nuorten

yksinäisyyden poistajana. Sosiaalityön asiakkaina olevien nuorten elämänselämissä julkisen sektorin palvelut huolehtivat usein niistä tehtävistä, jotka toisilla hoituvat osana oman perheen arkea ja kanssakäymistä. Tällaisia asioita ovat esimerkiksi nuoren tukeminen ja koulutuspolun valinnassa, nuoreen uskomisen ja hänen vahvuuksiensa herättely ja niiden käytössä tukeminen, harrastuksiin pääsystä huolehtiminen, oman elämän suunnan etsiminen tai ylipäättänsä nuoren kuuntelu ja tuki. (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 48-49.) Anni Vilkkonen (1997, 222) käyttää käsitettä 'merkityksellisen toinen', jolla hän viittaa perheen ulkopuolisiin tärkeiksi muodostuneisiin ihmisiin. Myös Marjo Romakkaniemen (2011) tutkimus puolestaan osoittaa, miten hyvät sosiaaliset suhteet ovat välttämättömiä, sillä ihminen tarvitsee toisia ihmisiä tehdäkseen omia valintojaan. Sosiaalinen verkosto toimii suojana stressiä vastaan ja auttaa käsittelemään kriisejä (myös Pohjola 1994, 119). (Huovila 2013, 34.)

Kaarina Mönkkönen (2007) painottaa apua hakevan ja sosiaalityöntekijän yhteistä viipymistä prosessin alkuvaiheessa. Yhteinen asioiden äärellä viipyminen ja ihmettely, kuten Mönkkönen mainitsee, luo edellytyksiä yhteistoiminnallisiin ja yksilöllisiin ratkaisuihin ja dialogiselle vuorovaikutukselle. Dialogisuudessa osallistujien luottamuksellisen ja tasavertaisen keskusteluyhteyden luominen on keskeistä. Sosiaalityön asiakasprosessia värittää usein liian nopeasti tehdyt ja työntekijän asiantuntijuuteen perustuvat traditionaaliset johtopäätökset ja tulkinnat. (Mönkkönen 2007, 24, 94-96, 123.) Antti Särkelän (2001, 68-69, 71) mukaan hyvä auttamissuhde luo perustan koko sosiaalityön työskentelyprosessille. Tällainen suhde voi Särkelän mukaan olla itsessään olla tehokas interventio emotionaalisesti korjaavana suhteena. Tuija Nummelan (2011) mukaan vuorovaikutukseen sisältyy kartoituksen, päätöksenteon ja interventioiden lisäksi empatiaa, kunnioitusta ja aitoutta. Empatia merkitsee taitoa ja herkkyyttä havaita apua hakevan sisäiset tuntemukset ja taito välittää tämä ihmiselle. Aitous, johon sisältyy myös jämäkkyys, merkitsee apua hakevan kohtaamista ihmisenä. (Nummela 2011, 61.) Kunnioitukseen sisältyy myös apua hakevan subjektiivisuuden ja toimijuuden kunnioittaminen (Mönkkönen 2007, 142). Riitta Granfelt (1998) kutsuu terapeuttiseksi suhteeksi sellaista sosiaalityön asiakassuhdetta, joka toimii vaikeissa tilanteissa elämää kannattelevana voimana tai kiinnipitävänä ympäristönä. Marjo Romakkaniemi (2011) puolestaan havaitsi masentuneiden kuntoutumisen

kertomuksissa neljä erilaista terapiasuhdetta: kannatteleva, muutokseen sysäävä, toteutumaton ja arjen kokonaisuuteen sopimaton. Terapeuttisessa ja kannattelevassa suhteessa ihminen voi luottamuksellisesti puhua asioistaan, kokee tulevansa ymmärretyksi ja olevansa arvostettu. Terapeuttisessa suhteessa apua hakevalla muodostuu yhteinen kieli työntekijän kanssa ja hän saa olla rikkinäinen, mutta voi silti tutustua edessään oleviin mahdollisuuksiin. Myös sosiaalityöntekijän persoonallisuuden merkitys korostuu terapeuttisessa suhteessa. (Granfelt 1998, 162, 166–168; Krok 2008, 162–165; Timonen 2009, 176–179; Romakkaniemi 2011, 140–150.) Apua hakevan voimaantumiseen puolestaan vaikuttaa oleellisesti se, uskooko sosiaalityöntekijä apua hakevan mahdollisuuksiin vai ei (Mönkkönen 2007, 143). (Huovila 2013, 31 – 32.)

4.6 Lastensuojelu

Lastensuojelun toimenpiteet voivat olla yksi keino vaikuttaa nuoren koulunkäyntihaluttomuuteen tai -kyvyttömyyteen. Nuori voidaan esimerkiksi sijoittaa kodin ulkopuolelle yksikköön, jossa koulunkäyntiä voidaan tukea tai kontrolloida kotia paremmin. Sijoitus voi perustua vapaaehtoiseen avohuollon sijoitukseen tai vastentahtoiseen huostaanottopäätökseen. (Lastensuojelulaki 2007). Vastentahtoinen huostaanotto ei voi kuitenkaan koskaan perustua pelkästään koulunkäynnin ongelmiin vaan perusteena pitää olla myös muita vaikuttavia syitä. (Lastensuojelun käsikirja i.a.). Pöson (2004, 66-89, 94-111.) tutkimuksen mukaan lastensuojelulaitoksessa asuneiden nuorten epäluottamus työntekijöitä ja sosiaalityöntekijää kohtaan nousi nuoren oletuksesta, että aikuiset eivät kuitenkaan ymmärtäisi tai ottaisi huomioon nuoren toiveita (Pösö 2004, 66–89, 94–111.) (Huovila 2013, 22).

Brittiläisen sosiaalityön tutkija Alison McLeodin (2010) tutkimushaastatteluun osallistuneet 9–18-vuotiaat lastensuojelun kautta sijoitettuna olleet nuoret ovat kuvanneet hyvää sosiaalityöntekijää ystävänä (a friend) ja vertaisena (an equal) (ks. myös Mönkkönen 2007, 121–123; Krok 2008, 163–164). Tässä ei McLeodin mukaan ole kyse sosiaalityöhön sisältyvän valta-aspektin tai sosiaalityön professionaalisuuden kieltämisestä vaan siitä, että hyvä sosiaalityöntekijä tukee apua hakevan itsenäistymistä

ja itsenäisyyttä. (McLeod 2010, 772–788. Vrt. Mönkkönen 2007, 121; Romakkaniemi 2011, 141.) Brittiläiset nuoret kuvasivat hyvän sosiaalityöntekijän sellaiseksi, joka on hyvin tavoitettavissa, joka on seurallinen ja sosiaalinen, ja joka tarjoaa nuorille käytännöllistä ja emotionaalista tukea. Hyvän sosiaalityöntekijän tärkeimmiksi ominaisuuksiksi määrittyivät oikeudenmukaisuus, nuorten kunnioittaminen itsenäisinä yksilöinä ja se, että työntekijä ei käytä väärin valta-asemaansa. Hyvä sosiaalityöntekijä on rehellinen, häneen voi luottaa ja hän on luotettava myös siinä mielessä, että hän jatkaa työssään pitkään ja hoitaa lupaamansa asiat eikä näin tuota nuorelle uusia hylkäämisen kokemuksia. Sosiaalityöntekijä ”ystävänä” merkitsi McLeodin tutkimuksen nuorille tasavertaisuutta työntekijän kanssa, mihin sisältyy ennen kaikkea nuorten kunnioittaminen yksilöinä ja sosiaalityöntekijän valmius jakaa jotakin itsestään persoonana. Tämä ei kuitenkaan tarkoita työntekijän yksityisyyden rajan ylittämistä vaan tasavertaista suhtautumista nuoriin opettamisen tai asiantuntijaroolin sijasta. (McLeod 2010, 772–788.) (Huovila 2013, 28.)

5. NUORET PALVELUJEN KÄYTTÄJINÄ

5.1 Nuorten palveluverkko

Hyvinvointivaltion palvelut eivät tavoita kaikkia nuoria. Palvelujen ulkopuolelle jääneillä nuorilla on usein monia pitkittyneitä sosiaalisia ja psykologisia ongelmia. He tarvitsevat intensiivistä ja yksilöllisesti joustavaa tukea, työntekijöiden kanssa tapahtuvaa kanssakulkijuutta ja samassa asemassa olevien vertaistukea. (Alanen, Kainulainen, Saari 2014, 6.) Nuoria aikuisia vaivaavat paitsi toimeentulo-ongelmat niin myös koulutukseen tai työelämään sitoutumattomuus. Sitoutumattomuuden taustalta yleensä löytyy sosiaalisia, psyykkisiä tai terveydellisiä ongelmia. (Esim. Palola ym. 2012). (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen & Kivipelto 2015, 15.)

Laaja ja monin osin toimiva palvelujärjestelmämme on osittain kyvytön vastaamaan heikoimmassa asemassa olevien nuorten odotuksiin ja tarpeisiin. Ohjaavia tahoja on paljon, mutta vastuunottajia liian vähän. (Alanen, Kainulainen, Saari 2014, 6.) Avunsaamisen näkökulmasta erityiseksi haasteeksi Suomessa on osoittautunut julkisen palvelujärjestelmän sirpaleisuus. Käytännössä nuori voi apua saadakseen joutua hakeutumaan samanaikaisesti tai perättäin monien eri ammattiryhmien luokse. Sisukas avunpyytäminen edellyttäisi kuitenkin nuorelta ja avun pariin saattavilta vanhemmilta motivaatiota ja muutoshalukkuutta – ilmiöitä, jotka useimmiten juuri tämän kohderyhmän toiminnasta puuttuvat. Käytännössä asetelma johtaa siihen, että moni nuori, joka apua tarvitsisi ja avusta hyötyisi, ei sitä saa. (Ehrling 2014, 21.)

Tilanne on paradoksaalinen. Nuorten käytössä olevien sosiaali-, terveys-, koulutus- ja nuorisopalveluja on enemmän kuin koskaan, mutta silti moni niiden tarpeessa oleva ei päädy niiden piiriin. Osa saattaa olla mukana monessa palvelussa, mutta ei kykene niistä itsenäisesti hyötymään. Tämä asettaa merkittävän haasteen palvelujärjestelmälle: miten löytää ja saada tuen piiriin ne, jotka tukea eniten tarvitsevat. Löytämisen jälkeen on vielä yksi vaikea kysymys, miten tukea heitä kestäväällä tavalla? (Alanen, Kainulainen,

Saari 2014, 6.) Veli-Matti Ulvisen (1998) tutkimuksen mukaan nuorilla ei myöskään ole riittävästi tietoa yhteiskunnan toimintatavoista, kuten esimerkiksi siitä, mitkä pelisäännöt yhteiskunnassa vallitsevat, miten ja missä hoitaa virallisia asioitaan, mistä hakea tarvittaessa apua ja tukea. Nuorilla on Ulvisen mukaan myös vaikeuksia ymmärtää heitä itseään koskevia virallisia dokumentteja. (Ulvinen 1998, 24–25.) (Huovila 2013, 18.)

Parys ja Struyven (2013) ovat tutkineet julkisissa työvoimapalveluissa olleita 18 – 25 – vuotiaita nuoria, jotka olivat ”nuoria vaikeasti tavoitettavia työttömiä”. Tähän kuuluivat ne nuoret, jotka olivat tavoittamattomissa eli eivät olleet työvoimapalvelujen rekistereissä tai tavoittamattomia ja myös sellaiset nuoret, jotka olivat toisinaan mutta ei systemaattisesti työvoimapalvelujen tavoittamia. (Van Parys & Struyven 2013, 459.)

Nuorten palvelujen käyttämättömyyteen (non-take-up) liittyen palvelujen käyttämisen esteinä olivat seuraavat asiat: Ensinnäkin asiakkaan täytyy olla tietoinen palvelun olemassaolosta. Vaikka suurin osa haastatelluista tiesi VDAB:n (julkinen työvoimapalvelu) nimen, he eivät kuitenkaan aina ymmärtäneet sen roolia ja sekoittivat VDAB:n muihin instituutioihin esimerkiksi RVA:han (julkinen sosiaalihuollon keskus), johon VDAB:sta ohjataan jos, nuori edunsaaja epäonnistuu esimerkiksi varatuille ajoille tulemisessa. Toisekseen jotkut haastatelluista eivät oivaltaneet tarvettaan käyttää hyväksi VDAB:n palveluja. Kolmanneksi pienellä osalla nuoria oli epävakaa elämäntilanne, joka sisälsi monia henkilökohtaisia ongelmia. Sen vuoksi työllistyminen ei ole heidän ensisijainen huolensa. Joidenkin mielestä VDAB ei ota huomioon asiakkaan henkilökohtaista elämäntilannetta. (Van Parys & Struyven 2013, 462.) Mitä enemmän työntekijä perehtyy asiakkaansa elämäntarinaa – hänen nykyisyyteensä ja historiaansa – sitä ymmärrettävämmäksi hänen toimintansakin voi muodostua (Dulmus & Sowers 2012, 139).

Asiakkaan elämäntilanteen tunteminen on avain siihen, että työntekijä osaa tarjota tarkoituksenmukaista apua. Se edellyttää asiakkaalta ja työntekijältä yhteistä elämäntilanteen tutkimista, jossa asiakkaan kuuleminen antaa kuvan asiakkaan kokemasta todellisuudesta, jonka ymmärtäminen on työntekijälle äärettömän tärkeää.

Honkosen (1995) tutkijoille suunnatut sanat sopivat mielestäni myös sosiaalialan asiakastyötä tekeville:

Jos tutkija haluaa ymmärtää mitä tahansa ihmisen toimintaa, tieto tämän menneisyydestä ja tulevaisuuden mahdollisuuksista, toiveista, suunnitelmista ja kuvitelmista on hyödyllistä. Kaikilla ihmisillä – niin nuorilla kuin vanhoilla - on kertomuksensa kerrottavana. (Eskola & Suoranta 1998, 127-128.)

Van Parysin ja Struyven tutkimus osoitti, että ongelmat eivät kuitenkaan olleet vain osallistujan tasolla vaan myös hallinnollisella viranomaistaholla. VDAB:n virkailijat ovat niin työllistettyjä, että he eivät ole kykeneviä antamaan ylimääräistä aikaa enemmän tukea kaipaavien auttamiseen. He eivät myöskään ehdi perehtymään jokaisen asiakkaan henkilökohtaiseen elämäntilanteeseen. Heillä ei myöskään ole joustovaraa tapaamisaikojen suhteen. (Van Parys & Struyven 2013, 463.)

Tutkijat tekivät asiasta seuraavanlaisia johtopäätöksiä. Ensinnäkin toiminnan monipuolistaminen annetuissa palveluissa tekisi mahdolliseksi PES:ille (Public employment service) keskittää resursseja heille jotka ovat eniten avun tarpeessa. Tällaisia palveluja tarvittaisiin mm. psykologis-, ihmissuhde- taloudellis-, juridis-lääketieteellis- ja huumausaineperäisiin ongelmiin. Moniammatillinen verkostotyö pitäisi asettaa yhteistyöhön paikallisten sosiaalihuollon organisaatioiden kanssa. Niiden nuorten kohdalle jotka putoavat näistä palveluista tulisi asettaa yksi ohjaaja, joka olisi keskeisessä asemassa nuoren palvelujen ohjauksessa. Toisekseen vallitseva valvonta- ja rangaistusjärjestelmä pitäisi kyseenalaistaa. Tämä käytäntö on menettänyt tarkoituksensa varoittaa nuoria osallistumattomuudesta. Nuoret eivät välttämättä ole edes tietoisia mahdollisista rangaistuksista. Järjestelmään pitäisi luoda ilmapiiri jossa olisi mahdollisuus rakentaa luottamusta nuoren ja ohjaajan välille ja luoda vakautta nuoren elämään. Nuoria tulisi myös paremmin informoida heidän oikeuksistaan ja velvoitteistaan. (Van Parys & Struyven 2013, 466.)

Hernanz et al. (2004) ovat tuoneet esiin sen, että yksilö arvioi etuisuuden tai palvelun arvon sillä, kuinka paljon sen hakeminen häneltä vaatii. He ovat löytäneet 4 eri kustannustyyppiä, jotka vaikuttavat siihen kuinka paljon nuori palvelun selvittämiseen panostaa. Nämä olivat 1. taloudelliset kustannukset (pecuniary costs, esim. postimerkki), 2. tiedonhankintakustannukset (information costs, esim. aika ja panostus

joka vaaditaan tarvittavan tiedon keräämiseen ja ymmärtämiseen), 3. hallinnolliset kustannukset (administrative costs, esim. aika ja panostus joka pitää kuluttaa hakemusmenettelyyn) ja 4. sosiaaliset ja psykologiset kustannukset (social and psychological costs, esim. stigma (= häpeämerkki) (Van Parys & Struyven 2013, 456.)

Tutkimuksia ja selvityksiä nuorten aikuisten tarvitsemasta tuesta on tehty viime vuosina paljon. Tuusan ja Ala-Kauhaluoman (2014) mukaan nuorten aikuisten tukemiseksi sosiaalityössä tarvitaan yhteistyötä terveydenhuollon, työ- ja elinkeinotoimen, Kelan, opetustoimen sekä kolmannen sektorin toimijoiden kanssa. Tukevien palveluiden tarjoaminen nuorille aikuisille edellyttää, että ylitetään sektorirajat, tehdään moniammatillista yhteistyötä, koordinoidaan palvelut, kerätään nuorten tilanteita koskevaa seurantatietoa, madalletaan pääsyä palveluihin ja tarjotaan joustavia koulutusratkaisuja. Toimintaperiaatteina tulee olla varhainen puuttuminen, palveluohjaus ja palveluista toiseen saattaen vaihtaminen. Yhteistyö on välttämätöntä tilanteissa, joissa asiakkaalle on kasaantunut samanaikaisesti pitkäkestoisia elämänhallinnan ongelmia. (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 16.)

Huovilan tutkimustulosten perusteella on aiheellista pohtia, miten apua ja tukea tarvitsevat nuoret tavoitettaisiin nykyistä aikaisemmin. Erityisesti peruskoulun jälkeen toimeentulona olevien nuorten tavoittaminen on tärkeää, sillä peruskoulun jälkeiset vuodet ennen täysi-ikäisyyttä näyttäytyvät tutkimuksen perusteella keskeisinä ennaltaehkäisevän tuen kohdistamiselle. Nuorten kokema tiedon puute, koettu häpeä ja epäily avun vaikuttavuudesta viivästyttivät usean tähän tutkimukseen osallistuneen nuoren yhteydenottoa sosiaalitoimeen. Periytyvän huono-osaisuuden osalta on hyvä, jos toimeentulotukea saavien perheiden aikuistuvat nuoret voidaan tavata juuri ennen täysi-ikäisyyttä, jotta nuoren yksilölliset tarpeet tulisivat huomioituiksi riittävän varhain ja nuoren yhteydenpito sosiaalityöntekijään helpottuisi. On myös aiheellista pohtia, mitkä ovat myöhäisemmässä nuoruusvaiheessa oleville nuorille toimivia tiedon saamisen kanavia, jotta nuoren avun hakeminen ja saaminen helpottuisi ja olisi oikea-aikaista. (Huovila 2013, 228.)

Huovila näkisi toivottavana, että nuorten kanssa tehtävän perussosiaalityön ammatillista pohjaa ja toimintaympäristöä vahvistettaisiin niin, että siihen kuuluisi sosiaalityöntekijöiden, etuuskäsittelijöiden ja sosiaaliohjaajien lisäksi työhönvalmentaja, sairaanhoitaja, lääkäri, psykiatri, psykoterapeutti sekä päihdetyöntekijä, jotka toimisivat yhtenä työyksikkönä alueittain. Täten mahdollistettaisiin nuorten kuntoutustarpeiden huomioiminen riittävän ajoissa ja riittävän nopea ja oikea-aikainen, monipuolinen ja ammattitaitoinen avun saamisen mahdollisuus nuorille. Keskeistä kuntoutuksen osalta on vaihtoehtojen välitön saatavuus ja niiden moninaisuus sekä soveltuvuus nuorille. (Huovila 2013, 231- 233.)

Määttä ja Keskitalo ehdottavat, että nuorten oikeisiin palveluihin ohjautuminen edellyttäisi ”No wrong door”-tyyppistä lähestymistapaa, jossa jokainen asiakkaan kohtaama toimijataho on tietoinen olemassa olevista palveluista ja tukikeinoista ja jokainen osaa auttaa asiakasta eteenpäin (Määttä & Keskitalo 2014, 204).

Loppuraporttinsa julkistanut Yhteiskunnan syrjällä – hanke on etsinyt keinoja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseksi. Hankkeessa analysoitiin 16–29 – vuotiaiden tutkintoon johtavien opintojen ja työelämän ulkopuolella olevien nuorten määrää ja elämäntilanteita, heille suunnattujen palveluiden nykytilaa sekä kehittämistarpeita Suomessa. Tutkimuksen esittämät politiikkasuositukset ovat, että nuorten matalan kynnyksen palvelu tarvitaan jokaiseen kuntaan, nuorelle tulee saada luottotyöntekijä ja yksi suunnitelma, nivelvaiheansoista on päästävä tuen jatkuvuuteen, toimeentulotuen sijaan tarvitaan tulevaisuustuki ja nuorten tukijärjestelmää on johdettava kokonaisuutena. (Määttä & Määttä 2015, 5-6.)

5.2 Työntekijäsuhteen merkitys motivaation ja toivon luojana

Kun ihminen joutuu pyytämään apua läheisiltään, hän kokee sen nöyryyttävänä, sillä avun pyytäminen merkitsee oman kykenemättömyyden tunnustamista sekä moraalista itsenäisen pärjäämisen eepoksesta poikkeamista. Siten tuen tarpeelle haetaan oikeutusta, sille on löydettävä legitiimi syy. Ystävien sijasta apua hakeva luottaa

psykososiaalisen työn ammattilaiseen ja tämän vahvaan vaihtoluovellisuuteen. Toisaalta keskustelu työntekijän kanssa antaa mahdollisuuden pysyä omassa asiassa ja pohtia itseään ja elämäntilannettaan syvällisemmin kuin ystävien kanssa. Avun hakijalle on tärkeää, että joku jaksaa kuunnella häntä ja ylläpitää toivoa silloinkin, kun hän ei itse pysty siihen. (Romakkaniemi 2011, 141–146, 210–214. Myös Pohjola 1994, 130–131.) Ihmisten avun hakemisen kokemuksiin yhdistyy usein häpeä (esim. Pohjola 1994; Granfelt 1998; Ketokivi 2005; Romakkaniemi 2011; Roivainen ym. 2011; Eronen 2004; 2012). Häpeä on sosiaalisesti rakentunut kokemus perustuen tapoihin, arvoihin ja sääntöihin. Häpeän tunteminen edellyttää suhdetta toiseen ihmiseen ja sitä, että toisen ajattelu ja tunteet häntä kohtaan ovat merkittäviä (Eronen 2004, 361; Ketokivi 2005, 128; Romakkaniemi 2011, 109.) Asiakkaaksi tuleminen sisältää nuoren oman toimijuuden riittämättömyyden tunnustamista, johon liittyy koettua häpeää, mikä puolestaan muovaa nuoren identiteettiä (Pohjola 1994, 160). (Huovila 2013, 35.)

Anneli Pohjolan (1994) mukaan byrokraattisessa organisaatiossa nuori saattaa jäädä järjestelmän varjoon. Sosiaalibyrokraatia (Liukko 2009) sisältää sääntöjä ja laillisuudesta huolehtimista, keskinäistä hierarkiaa, asiantuntijavaltaa ja vaatimuksia dokumentoinnin täsmällisyydestä, minkä seurauksena nuori saatetaan nähdä lähinnä työn kohteena. Osaltaan myös sosiaalityöntekijöiden rajoitetut vaikuttamismahdollisuudet omassa organisaatiossaan voivat näyttäytyä asiakastyöskentelyssä joustamattomuutena. Työntekijän välinpitämättömyys voi johtaa nuoren palvelujärjestelmässä kierrättämiseen, mikä syrjäytymisvaarassa olevalle tai jo toiseuden kokeneelle nuorelle, voi merkitä toiseuden kokemuksen kertaantumista 'itseään toteuttavana ennusteena' (Mönkkönen 2007, 156). Nuoren kokemus ongelmalähtöisestä ja leimaavasta kohtaamisesta voi näkyä myös nuorten tulevaisuudenkuvien ja toimintamahdollisuuksien kielteisenä hahmottamisena (Kojo 2012, 29). (Pohjola 1994, 151–152, 163–165, 180–182.) Anneli Pohjola (1994) on nostanut välittämisen palvelujen toimivuuden merkittävimmäksi voimaksi, sillä välittäminen tukee nuorten näkemistä itsenäisinä toimijoina, subjekteina. Se, miten nuori kokee tullessa kohdatuksi, ei Pohjolan tutkimuksen mukaan ole yhteydessä siihen, onko nuori kokenut saaneensa odottamaansa tukea vai ei. Auttamissuhde on eettinen suhde, jossa on oleellista tulla

kohdatuksi ihmisenä. Parhaimmillaan se on yhteistyösuhde nuoren ja sosiaalityöntekijän välillä. (Pohjola 1994, 160, 163, 180–182.) (Huovila 2013, 35 - 36.)

Tutkimusaineiston mukaan alle 30-vuotiaiden sosiaalityön asiakkaiden vahvuuksia sekä omien tavoitteiden saavuttamista edesauttavina tekijöinä, voimavarana nähtiin useimmiten nuoren oma motivaatio, asenne ja toimintaan sitoutuminen. Useimmiten tavoitteiden saavuttamista vaikeuttivat aikaisemmat kokemukset koulutuksesta ja opiskelusta. Avovastauksissa mainittiin usein syynä huonoihin opiskelukokemuksiin esimerkiksi oppimisvaikeudet sekä jaksamisen ja motivaation puutteet ja itselle soveltumattomalla alalla opiskeleminen. (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 33 - 34.)

Motivaation yhteydessä on hyvä erottaa sisäinen ja ulkoinen motivaatio. Sisäisellä motivaatiolla tarkoitetaan henkilön omaa halua, tarvetta, aietta ja syitä saada muutoksia aikaan. Monenlaisten vaikeuksien kanssa kamppailevien nuorten lähtötilanne voi kuitenkin olla se, että nuorelta itseltään puuttuu sisäistä motivaatiota, mutta ulkoisista lähteistä, kuten vanhemmilta, koulusta tai muista viranomaisverkostosta tulee painetta työskentelyyn. Usein tällainen ulkoinen motivaatio ei tuota yhtä hyviä hoitotuloksia kuin sisäinen ja ulkoinen motivaatio yhdessä. Yleisistä tekijöistä keskusteltaessa on syytä huomata, että sisäinen motivaatio ei ole yksilön staattinen ominaisuus tai esimerkiksi persoonallisuuden piirre, vaikka se puhekielessä herkästi tullaan niin kuvanneeksi. Pikemminkin kyseessä on se, minkälainen sija ja painoarvo työskentelyssä annetaan nuoren oman motivaation tutkimiselle, vahvistamiselle ja tukemiselle. Oleellista on ymmärrys, että motivaatioon voidaan vaikuttaa esimerkiksi tutkimalla, minkälaiset aiemmat kokemukset, oletukset ja suhtautumistavat tällä hetkellä estävät nuorta haluamasta muutosta ja mitä hän ajattelee itse tarvitsevansa. Kyse on suuressa määrin siitä, miten työntekijä ymmärtää motivaatiota ilmiönä, miten hän suhtautuu nuoren motivoituneisuuteen ja minkälaisia klinisiä taitoja ja kykyjä hänellä on työskennellä sen kanssa. (Ehrling 2014, 14.)

Kaarina Mönkkönen (2007) sekä Kai Hakkarainen, Kirsti Lonka ja Lasse Lipponen (2004) ovat käsitelleet ulkoisen ja sisäisen motivaation käsitteitä. Ulkoisessa motivaatiossa

tekemisen vaikutteet löytyvät ihmisen ulkopuolelta, jolloin ihmisen toimintaa säätelevät palkkiot, sanktiot ja rangaistukset. Sisäisen motivaation ohjaama toiminta on puolestaan itsessään palkitsevaa eikä ihminen tarvitse toimiakseen ulkoisia pakotteita. On kuitenkin huomattava, että rutiininomaiset toimet, kuten esimerkiksi toimeentulotuen hakeminen, velvollisuus tavata sosiaalityöntekijää, velvollisuus ilmoittautua työttömäksi työnhakijaksi tai toistuva toimeentulotuen normin alentaminen, voivat herätellä yksilön sisäistä motivaatiota. Ihmisen on myös itse synnyttävä sisäistä motivaatiota. Siten yksilön herännyt mielenkiinto voi olla enemmänkin toiminnan ja ponnistelun tulosta kuin päinvastoin. (Hakkarainen ym. 2004, 203–204; Mönkkönen 2007, 152–155.) Helena Timonen (2009) käyttää ulkoisen ja sisäisen motivaation sijasta käsitteitä ulkoinen ja sisäinen elämäntilanne. Sisäiseen elämäntilanteella Timonen tarkoittaa kykyä kohdata vastoinkäymisiä ja epävarma tulevaisuus. Siihen sisältyy myös positiivinen asenne ja otteen saaminen omasta elämästä. Ulkoisen elämäntilanteen puuttuminen puolestaan merkitsee elämistä ilman suunnitelmia ja aikatauluja sekä olemista, ajatelmista ja hetken mieli-johteesta toimimista. (Timonen 2009, 163–165.) (Huovila 2013, 29 – 30.)

Asiakkaan toiveikkuutta on pidetty motivaation ja odotusten kaltaisena eteenpäin vievänä voimana. Kuten odotuksetkin, toiveikkuus on tapa, jolla nuori suhtautuu tavoitteisiin. Toiveikkuus on määritelty prosessiksi, joka syntyy tunteiden ja ajatusten yhteisvaikutuksesta: koetusta toiveesta, halusta tai tarpeesta saavuttaa jotain ja näkemyksiä siitä, miten tavoite on saavutettavissa. (Shorey ym. 2002) Snyder (2002) puolestaan toteaa, että toiveikkuus liittyy vahvasti henkilön itsetuntoon, ongelmanratkaisutaitoihin ja psyykkiseen mukautumiskykyyn. Usein nuoret ovat hoitoon ohjattuja, eikä heillä välttämättä ole odotuksia tai toivoa muutoksesta. Toiveikkuutta tukahduttavat esimerkiksi stressi, näköalattomuus tai kapeat tai jumiutuneet toiminta- ja selviytymiskeinot. Yleisiä tekijöitä esittelevässä kirjallisuudessa todetaan, että toiveikkuutta ei pitäisi tarkastella pysyvänä ilmiönä vaan, kuten motivaatiotakin, asiantilana, johon voidaan vaikuttaa tutkimalla siihen liittyviä kokemuksia, tunteita ja ajatuksia. Nuorten kohdalla kirjallisuudessa muistutetaan myös konkreettisten kokemusten tärkeydestä. Yksi keino toiveikkuuden vahvistamiseksi on löytää mahdollisimman pian hoitoa aloitettaessa jokin nuorelle itselleen merkityksellinen, työskentelyyn liittyvä asia tai tavoite, jossa hän voi onnistua.

Onnistumisen kokemus ruokkii mielekkyyden tunnetta, mikä puolestaan tukee muutosoptimismia ja toiveikkuutta. (Ehrling 2014, 16.)

Edellä kuvattiin lähtökohtaisesti hoitoon kiinnittymistä, mutta samat periaatteet soveltuvat mielestäni myös muihin nuorten palveluihin. Myös muihin palveluihin nuori saatetaan ohjata ilman omaa motivaatiota. Toimeentulotuen saaminen edellyttää ilmoittautumista työttömäksi työnhakijaksi ja työvoimatoimisto velvoittaa hakemaan opiskelupaikkaa tai töitä tai työllistymistä aktivoiviin toimenpiteisiin. Kyse voi siis olla enemmän ulkoisesta kuin sisäisestä motivaatiosta. Myös konkreettisten kokemusten tärkeys soveltuu muihinkin palveluihin. Välittömänä apuna saatu toimeentulotuki saattaa luoda luottamusta myös muun avun saamiseen. Työssäni tuetun asumisen ohjaajana olen havainnut, että nuorelle asunnon saaminen, on motivaatiota nostava tekijä. Kaikki tekeminen pohjautuu nuorelle tärkeän asian – asunnon – saamiseen ja säilyttämiseen.

Kaikilla nuorilla on tulevaisuudenkuvia, mutta ne nuoret, jotka ovat vaarassa pudota yhteiskunnasta, eivät tiedä miten he voisivat saavuttaa tavoitteensa (Autio & Palovaara 1998, 59). Nuoruusvaiheen ajattelu, valinnat, päätökset, kyvyt ja vuorovaikutus toisten ihmisten kanssa vaikuttavat merkittävästi nuorten tulevaisuuden mahdollisuuksiin. (Rubin & Hänninen 1998, 73–74; Pietikäinen 2005, 223–224; Timonen 2009, 55–78.) Myrskylän tutkimuksen (2012) mukaan riski ajautua järjestelmän ulkopuolelle vähenee noin 30 prosenttiin, jos nuorella on edes toinen vanhempi tukenaan. Myös nuoren yksin asuminen ja asunnottomuus lisäävät riskiä. (Myrskylä 2012. Vrt. Haapamäki 2013.) Perheen tuen puutetta voi osaltaan korvata laajemman elämysyhteisön antamalla sosiaalisella tuella, jota nuori voi saada elämysyhteisönsä lisäksi esimerkiksi vertaisyhteisöiltä, nuorten toiminnallisista ryhmistä kuten työpajoilta ja koulun opettajilta (Pietikäinen 2005; Tolonen 2005; Ellonen 2010). (Huovila 2013, 17–18.)

5.3 Kehittyvä identiteetti palveluissa

Perussosiaalityössä harvemmin puhutaan myöhäisemmän nuoruusvaiheen kehitystehtävistä osana nuoren identiteetin muodostumisen prosessia tai uudelleen jäsentymistä. Huovilan tutkimus kytkee osaltaan psykososiaalisen identiteetin muodostuksen prosessin nuorten kanssa tehtävän perussosiaalityön laajemmaksi toimintakehikoksi. Tutkimus tukee ajatusta, että nuorten kanssa kannattaa työskennellä. Vaikeitakin asioita kokeneet nuoret voivat kertomisen, pohtimisen, keskustelujen ja konkreettisen auttamistyön kautta jäsentää menneisyydestään ja nykyisyydestään ehyemmän ja paremmin yhteensopivan elämäkokonaisuuden. Nuoren ja sosiaalityöntekijän välinen keskustelu ei siis ole ”rupattelua” vaan se on vuorovaikutteista yhteistä työskentelyä, jossa nuori jäsentää kokemuksiaan, tunteuksiaan ja ajatuksiaan rakentaen siten psykososiaalista identiteettiään, käsitystä itsestään, ja omista mahdollisuuksistaan. Nuoren ja sosiaalityöntekijän yhteisenä tavoitteena on, että nuori uskaltaa suunnata katseensa kohti tulevaisuutta, uskaltaa uskoa itseensä ja lähteä tavoittelemaan tulevaisuudentoiveitaan ja löytää välineet tulevaisuuden suunnitelmien toteuttamiselle. (Huovila 2013, 233- 234.)

Huovila on tutkimuksensa avulla pyrkinyt avaamaan alle 25-vuotiaiden nuorten monimuotoisia ja subjektiivisia kokemuksia perussosiaalityöstä ja samalla tuomaan esille myöhäisemmän nuoruusvaiheen psykososiaalisen kehityksen erityispiirteitä. Hänen tutkimuksensa mukaan nuoruuden normatiivinen identiteettikriisi on selkeästi nähtävissä jokaisessa tutkimuksen tarinassa. Siten ei ole ihme, että kotoa irtautuminen, sukupuolirooli-identiteettiin liittyvä etsintä, oman minuuden, arvojen ja normien pohdinta sekä erityisesti ammatilliset valinnat ovat lähestulkoon jokaisen nuoren kanssa esillä perussosiaalityön arjessa. On toki nuoria, jotka tarvitsevat muiden alojen erityispalveluja, esimerkiksi terveydenhuollon, psykiatrian palveluja tai psykoterapiaa. Suurin osa nuorista kokee kuitenkin normatiivisen nuoruusvaiheen psykososiaalisen kriisin, jossa on kyse oman identiteetin rakentumisesta sekä aikaisemman elämäkulun työstämisestä. Erityisesti lastensuojelun kautta sijoitettuna olleiden lasten ja lastensuojelun jälkihuollon palveluihin oikeutettujen nuorten kohdalla herää kysymys jälkihuolto-oikeuden jatkamisesta nykyistä pitempään. Kysymyksen taustalla ovat

tutkimukseen osallistuneiden, lastensuojelutaustan omaavien nuorten tarinat vahvoista toiseuden kokemuksista sekä toistuvasta vaikeudesta luottaa uusiin työntekijöihin – tai muihin ihmisiin ylipäätänsä. Myös käytännön työssä on nähtävissä, että monen lastensuojelutaustan omaavan nuoren katse ei vielä 21-vuotiaana suuntaudu tulevaisuuteen. Tämä kertoo osaltaan nuoren luottamuksesta itseensä ja kykyihinsä tai sen puutteesta. Se kertoo myös näiden nuorten pidentyneestä nuoruudesta. Sijoitettuna olleiden nuorten kokemuksista käsin olisi perusteltua, että he saisivat tukea ja käytännön apua jälkihuollosta pidempään kuin 21. ikävuoteen asti. Lastensuojeluhistorian omaavien nuorten osalta tutkimus antaa viitteitä siitä, että vastuutyöntekijän vaihtuminen myöhäisemmässä nuoruusvaiheessa vahvistaa sijoitettuna olleen nuoren kokemaa toiseutta ja ulkopuolisuutta. (Huovila 2013, 230.)

Sosiaali- ja terveysministeriön toimenpideohjelmassa nuorisososiaalityö on nostettu yhdeksi kehittämisalueeksi (Karjalainen & Sarvimäki 2005, 51–52). Juha Hämäläinen, Eila Laukkanen ja Riitta Vornanen (2008) ovat kuvanneet nuorisososiaalityötä seuraavasti: *"Nuorisososiaalityössä on lastensuojelunäkökulmaa laajempi orientaatio nuorten parissa tehtävään työhön. Työssä tarvitaan oman teoriapohjan lisäksi tietoa nuoruusiän kehitysvaiheen erityisluonteesta, kasvun ja kehityksen ehdoista, erilaisista kasvuympäristöistä ja nuorisokulttuurista. Kyse on osin yhteisestä tietopohjasta nuorisokasvatuksen ja -psykiatrian kanssa".* (Hämäläinen ym. 2008, 162.) Nuoruus ei pääty 18-vuotiaana vaan myös myöhäisempi nuoruusvaihe (18–22/24-vuotiaat) on nuoren kasvun ja kehityksen aikaa. Perussosiaalityössä työskennellään nuorten kanssa sellaisten asioiden kanssa, jotka liittyvät keskeisesti nuoren psykososiaalisen identiteetin muodostukseen. Nuorten kokemusten valossa nuorten kanssa työskentely eroaa merkittävästi työskentelystä aikuisten kanssa, kuten Hämäläinen ym. (2008) ovat tuoneet esille. Siten kysynkin: *"Olisiko aika laajentaa käsitystä nuorisososiaalityöstä myös perussosiaalityöhön?"* (Huovila 2013, 231.)

Myöhäisemmän nuoruusvaiheen kehitystehtävien vakavasti ottaminen asettaa rakenteellisia vaatimuksia yhteiskunnan päättäjille. Huovilan tutkimuksen nuorten kanssakertojien kokemuksissa perussosiaalityö erottautui muista auttamisammateista henkisen tuen ja käytännön avun ja sosialisoinnin samanaikaisuudella. Keskeisiksi

käytännön avun muodoiksi tässä tutkimuksessa muodostui toimeentulotuki, apu asunnon etsimisessä sekä päivätoiminta-, koulutus-, työ- ja kuntoutusvaihtoehtojen esille tuominen. Jotta tämä olisi mahdollista, tarvitaan monia erilaisia vaihtoehtoja päivätoiminnalle, toimivia kuntoutuspolkuja 18–24-vuotiaille, riittävästi ammatillisen koulutuksen aloituspaikkoja, mahdollisuuksia työllistyä ilman ammatillista koulutustakin ja tavallisia työpaikkoja. Nuorten aikakäsityksen huomioiminen merkitsisi näissä asioissa sitä, että nuoren ei tarvitsisi jonottaa useita kuukausia tai vuotta päästäkseen kuntoutukseen, saadakseen koulutus- tai työpaikan tai ensiasunnon. Kun näin ei ole, moni nuori joutuu odotustilaan epämääräiseksi ajaksi, mikä tulee kalliiksi yhteiskunnalle. Kun nuori ei löydä itselleen koulutus- tai työpaikkaa tai asuntoa, hän kysyy: ”Onko minussa jokin vikana?” ”Miksi minä en kelpaa?” (Huovila 2013, 232.)

Huovilan tutkimuksen tarinoiden perusteella ei voi olla liikaa painottamatta tapaa, jolla työntekijä kohtaa nuoren. Nuoret odottavat tasavertaista kohtelua työntekijältä ja dialogia, johon työntekijä tuo avartavia näkökulmia. Toimiva työskentely nuorten kanssa perustuu nuoren aikataulun ja tarpeiden mukaiselle nuoren vapaaehtoiselle toimijuudelle, ei sanktioille eikä pakottamiselle. Näin on siitakin huolimatta, että sankiot voivat toisinaan toimia muutosta aikaansaavina välineinä. Huovilan tutkimuksen kanssakertojien kokemusten valossa voidaan todeta, että työskentely nuorten kanssa edellyttää sosiaalityöntekijältä vahvan ammattitaidon lisäksi aitoa välittämistä, avoimuutta, positiivisuutta ja kykyä sopeutua jatkuvaan yllätyksellisyyteen, toistuviin muutoksiin ja nuoren sekä nuoren aikakäsityksen hyväksymiseen. (Huovila 2013, 233.)

6. TUTKIMUS

6.1 Nuorten syrjäytymisen tutkimuksista

Nuorten syrjäytymisestä on olemassa tuoreita selvityksiä ja tutkimuksia, mutta monissa niistä nuorten asema, oma näkökulma ja heidän kokemuksensa kohtaamisista palvelujärjestelmän kanssa jäävät vähälle huomiolle tai kokonaan katveeseen. Vaikka nuorten osallisuus ja vaikuttaminen esimerkiksi kuntapalvelujen arviointiin ovat olleet jo pitkään nuorisotutkimuksen kohteina (ks. esim. Gretschel & Junttila-Vitikka 2014; Gretschel & Kiilakoski 2012,) nuorten kokemuksista peruspalvelujen käyttäjinä on tähän mennessä ollut vähän tietoa. (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 10.) Nuorisotutkimus, erityisesti kvalitatiiviseen tutkimusotteeseen nojaava tutkimus, on perinteisesti pyrkinyt tavoittamaan nuorten omia merkityksenantoja ja kokemuksia, jolla on täydennetty ja korjattu aikuistoimijoiden ylhäältäpäin muodostamaa käsitystä nuorista ja heidän toiminnastaan. Nuorisotutkimuksen näkökulmasta tarvitaan sosiaalipoliittisesti ja kvantitatiivisesti virittyneen syrjäytymistiedon ohella tutkimusta ja tiedonkeruun tapoja, jotka pyrkivät tavoittamaan ja tunnistamaan tilastojen, kyselyjen ja virallisten kuulemisjärjestelmien ulkopuolelle jääviä nuorten kokemuksia ja toiveita. Nuorten kuulemisen tärkeys ja kokemustiedon merkitys, niin oikeusturvan kuin laadukkaiden palvelujen kehittämisenkin näkökulmasta, saa perustansa jo lakiin kirjatusta kuulemisveloitteesta ja on noussut vahvasti esille myös julkisessa keskustelussa (esim. Lapsiasiavaltuutettu 2012) samoin kuin erityisryhmien tapauksessa (Hakala 2014). (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 41.) Edes kohtaamiset palvelujärjestelmän kanssa eivät luo alustaa aineistojen keräämiselle: heikoimmassa asemassa olevia nuoria yhdistää vähäinen luottamus muita ihmisiä ja viranomaisia kohtaan, joten satunnaiset kohtaamiset eivät tee mahdolliseksi aineistojen keräämistä (Alanen, Kainulainen, Saari 2014, 6).

6.2 Tutkimus

Tämän työn johdannossa tuotiin esiin, että Suomessa on koettu huolta 18 – 25 – vuotiaista nuorista, jotka ovat jääneet vähimmäisturvan varaan ja jotka eivät osallistu toimenpiteisiin, joilla viranomaisten näkökulmasta asiakkaan osallisuutta yhteiskuntaan vahvistettaisiin. Niin ikään huolenaiheiksi koettiin se, että osa nuorista ei ollut hakenut opiskelupaikkaa 2. asteen opinnoista tai ne oli keskeytetty. Nuorten syrjäytymisen erityispiirteiksi oli mainittu se, että kun perusasteen päättäneiden etenemisessä koulutukseen tai työhön on yli vuoden viive, voidaan puhua syrjäytymisvaarasta (tämä työ sivu 10). Nuorten syrjäytymiseen mainittiin myös liittyvän hyvinvointivaltiolle kuuluvien integraatiotehtävien ulkopuolella oleminen.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Millainen vaikutus nuoren aiemmilla opiskelu- ja palvelukokemuksilla on siihen, miten nuori näkee mahdollisuutensa tulevaisuudessa?

Pääsääntöisesti nuorelle alkaa kehityksen kuluessa syntyä kuva omista kyvyistä ja mielenkiinnon kohteista. Nämä oivallukset ovat merkittävässä osassa esimerkiksi ammatinvalinnassa, joka taas vaikuttaa vahvasti koko itsenäistymisprosessiin. Jos nuorelle ei tätä kuvaa ole syntynyt, on elämänsuunnittelu ja toimiminen tukitahojen kanssa haasteellista ja saattaa pahimmassa tapauksessa juuttua jopa paikoilleen.

Haluan selvittää, onko tutkittavien historiassa ollut sellaisia kokemuksia, jotka ovat vaikuttaneet haitallisesti hänen tulevaisuuden suunnitteluunsa. Erityisesti olen kiinnostunut siitä, onko tällaisia asioita syntynyt virallisten instituutioiden (esim. opetus- ja koulutuspalveluiden tai sosiaalipalvelujen) yhteydessä.

2. Millaisen tuen saaminen nuoren mielestä olisi voinut auttaa aikaisemmin?
3. Millaisen tuen he kokisivat auttavan elämänsuunnittelussa tällä hetkellä?

Yritän saada vastauksia siihen, millaista apua nuoret historiassaan saivat, mitä olisivat kaivanneet tai minkälaisen tuen he kokisivat auttavan nyt.

Nuoret ja palvelujärjestelmä tutkimuksessa (Aaltonen & Berg & Ikäheimo 2015) lähdettiin siitä ajatuksesta, että yhden vuoden toiminta ei kerro vielä syrjäytymisestä, sillä nuorten elämäntilanteet vaihtelevat paljon, siksi heidän tutkimuksessaan käytettiin termiä syrjäytymisvaara. Heillä kriteerejä olivat, että nuorella ei ole peruskoulun jälkeistä koulutusta eikä nuori käy töissä eikä ole asepalveluksessa. Nuori ei myöskään saanut hoitaa lapsia kotona ja hänen tuli olla ollut 6 kuukautta vuodesta työtön tai toimeentulotuen saaja.

Olimme alustavasti keskustelleet Kaarinan kaupungin etsivien nuorisotyöntekijöiden kanssa yhteistyöstä tutkimuksen osalta. Heillä oli kuuden 18–25-vuotiaan nuoren ryhmä, johon nuoret olivat ohjautuneet mm. vanhempiansa, TE-toimiston tai kutsuntojen kautta. Yhdellä oli peruskoulu kesken ja viidellä suoritettuna pelkkä peruskoulu. Kenelläkään ei siis ollut suoritettuna 2. asteen tutkintoa. Yrityksiä 2. asteen opinnoista kolmella. Kaikilla pääasiallinen tulonlähde oli työmarkkinatuki + 9 e osallistumispäiviltä sekä toimeentulotuki.

Nuorten tilanne oli siis hyvin saman tyyppinen kuin edellä kuvatuissa virallisissa määritelmässä. Itse näen asian niin, että jos nuori on työvoimatoimiston ja sosiaalitoimiston kirjoissa ja kansissa, hän ei ole täysin yhteiskunnalta kadoksissa, mutta hän saattaa silti olla ilman päämäärää, joka saisi hänet pitkässä juoksussa kiinnittymään yhteiskuntaan itsellisenä ja osallisena yksilönä.

Sain 18.4.2016 tutkimusluvan nuorisopalvelujen johtajalta, joka vastasi Kaarinan kaupungissa etsivän nuorisotyön toiminnasta.

6.3 Keskeiset käsitteet

Syrjäytymisellä tarkoitetaan tässä tapauksessa Lämsän näkemystä, jossa hän eriyttää nuorista puhuttaessa syrjäytymishuolen paikantuvan poikkeavan käyttäytymisen ohella erityisesti olemiseen hyvinvointivaltiolle kuuluvien integraatiotehtävien ulkopuolella, sekä kasvatustieteen näkökulmasta normaalina pidettävästä kasvusta ja kehityksestä syrjäytymiseksi (Ala-Kauhaluoma ym. 2013, 56).

Nuoruus ymmärretään tässä tutkimuksessa psykologisesti myöhäisestä nuoruusiästä (n. 16:sta 20 ikävuoteen) jälkinuoruusikään (noin 20:sta 25 ikävuoteen) (Niemelä & Ruth 1992, 108 – 110). Toinen näkökulma on juridinen asiakkuus, ja silloin merkittävä rajapyykki on 18-vuoden ikä, jossa sosiaalipalvelujen näkökulmasta nuorella on oikeus hakea itsenäisesti toimeentulotukea ja mahdollinen lastensuojelun asiakkuus päättyy. Tosin lastensuojeluhistorian omaavilla nuorilla on oikeus jälkihuoltoon 21 ikävuoteen saakka. Kolmas tutkimuksen kannalta merkittävä ikähaarukka on työvoimahallinnon määrittelemä väli 17 – 24 ikävuoden välillä. 17-vuotiaana nuori on oikeutettu työvoimatoimiston palveluihin ja alle 25-vuotias työtön lasketaan nuorisotyöttömiin kuuluvaksi. Huomioitava seikka on myös se, että nuorisolaissa nuoreksi lasketaan alle 29-vuotiaat ja tutkimuksen aikana on myös seurattava muita nuoren palveluihin vaikuttavia ikärajoja esimerkiksi Kansaneläkelaitoksen määrittelemät ikärajat heidän tarjoamissaan palveluissa ja etuisuuksissa.

Sosiaalipalveluilla ja palvelujärjestelmällä tarkoitetaan tässä tapauksessa sosiaalipalveluihin kuuluvia taloudellisia tukia (esimerkiksi toimeentulotuki) ja aktivoivia toimenpiteitä (esimerkiksi kuntouttava työtoiminta). Tukipalveluilla taas tarkoitetaan erityispalveluja, joita on saatu koulutoimessa (erityisopetus, koulukuraattorin ja kouluterveyshuollon palvelut), nuorisotoimelta saadut palvelut (esimerkiksi etsivä nuorisotyö tai nuorten tietopalvelutoiminta), työllistymiseen annetut palvelut työvoimatoimistossa sekä Kansaneläkelaitoksen palvelut.

6.4 Metodit

Honkonen (1995, 188) on sanonut seuraavasti:

Jos tutkija haluaa ymmärtää mitä tahansa ihmisen toimintaa, tieto tämän menneisyydestä ja tulevaisuuden mahdollisuuksista, toiveista, suunnitelmista ja kuvitelmista on hyödyllistä. Näin elämäkerrallinen lähestymistapa soveltuu hyvin erityyppisiin tutkimusaiheisiin. Kaikilla ihmisillä – niin nuorilla kuin vanhoilla – on kertomuksensa kerrottavana.

(Eskola & Suoranta 1998, 127-128.)

Edellisen inspiroimana päädyin tekemään haastattelun avokysymyksillä, jossa pyrin saamaan retrospektiivisen tarkastelun avulla esiin, millaisia palvelu- ja avunsaamiskokemuksia haastateltavilla on historiassaan ollut – yritin tavoittaa nuoren tarinan. Pilkkoin haastattelun seuraaviin ajanjaksoihin: perustiedot, yläasteikä, toisen asteen opinnot, toisen asteen opintojen jälkeinen elämä ja loppukysymykset. Käytin apunani puolistrukturoitua kysymyslomaketta siksi, että itse pysyn kokemattomana haastattelijana samalla linjalla kaikkien haastateltavien kanssa, mutta myös siksi, että nuorten haastateltavien voi olla helpompi vastata selkeisiin kysymyksiin ja sitä kautta päästään kiinni vapaamuotoisempaan keskusteluun, jolle myös annoin tilaa. Kysymykset löytyvät tarkemmin liitteestä. Ennen kuin lähdin varsinaisiin haastatteluihin, olin tehnyt kaksi koehaastattelua. Toisen sukulaispojalleni ja toisen eräälle tämänhetkisellemme asiakkaalleni. Yhteistyökumppaninani olivat Kaarinan kaupungin etsivän nuorisotyön työntekijät. Etsivän nuorisotyön asiakkaat joita haastattelin, olivat riittävän etäällä siihen, että tutkimusta ei tee taho, jonka palveluista he ovat riippuvaisia.

Olin luvannut palkita haastateltavat ensimmäisen kierroksen haastattelusta hampurilaisravintolan lahjakortilla ja toisen kierroksen haastateltavat edellisen lisäksi pizza lahjakortilla. Vapaaehtoisia haastateltavia oli kertynyt seitsemän henkilöä, joista yhden jätin pois haastattelusta, koska hän poikkesi muista saamansa eläkepäätöksen johdosta. En katsonut hänen siis täyttävän asettamiani kriteerejä, koska hänellä ei näin ollen ole velvoitetta opiskeluun eikä tavoitteena ole enää työllistymiseen, kuten muilla kuudella jotka jäivät jäljelle. Haastattelin ensin kaikki jäljelle jääneet kuusi vapaaehtoista ensimmäisen kerran 20.4.2016 ja samalla kartoitin heidän halukkuutensa mahdolliseen toiseen haastattelukierrokseen. Haastattelut kestivät 47 minuutista 1 tuntiin 6 minuuttiin. Litteroin tekemäni haastattelut ja niiden perusteella tein toisen täydentävän haastattelukierroksen kahdelle toiseen haastattelukierrokseen suostumuksensa antaneelle haastateltavalle 16.5.2016. Olin varautunut etukäteen kahteen haastattelukierrokseen sekä siksi, että ensimmäisen kierroksen haastatteluja litteroidessa saattaisi tulla esiin kohtia, joiden oikein ymmärtämisen haluan tarkistaa, mutta myös siksi, että ensimmäisen kierroksen litteroinnit voivat synnyttää omassa ajattelussani polkuja, joista haluan keskustella haastateltavan kanssa. Näissä kysyin aiemmasta haastattelusta epäselviksi jääneitä kohtia, mutta myös litteroinnissa

mieleeni nousseita ajatuksia. Nämä haastattelut kestivät 48 minuutista 1 tuntiin 48 minuuttiin. Litteroin ja liitin toisen kierroksen haastattelut aiempiin litterointeihini.

Ensimmäinen lähestyminen aineistoon kulkee useimmiten tematisoinnin kautta, jossa aineistosta voi nostaa esiin tutkimusongelmaa valaisevia teemoja (Eskola & Suoranta 1998, 175). Teemoittelu on suositeltava aineiston analysointitapa jonkin käytännöllisen ongelman ratkaisemisessa. Tällöin tarinoista voi kätevästi poimia käytännöllisen tutkimusongelman kannalta olennaista tietoa. (Eskola & Suoranta 1998, 179.) Työssäni käsitellään monitahoisia syitä syrjäytymisriskiin ja syrjäytymiseen liittyen, mutta siinä etsittiin myös hyvin konkreettisia asioita – esimerkiksi miten jopa yksittäinen palvelutapahtuma oli vienyt nuoren asioita eteenpäin. Päätin siis valita menetelmäkseni teemoittelun ja aloin etsiä löytyisikö tekstistä tutkimuskysymyksiini liittyviä teemoja. Tein litteroinneista kirjalliset yhteenvedot ja niitä tutkiessani etsin vastauksia tutkimuskysymyksiini värjäämällä teksteihin samalla värillä saman teeman alle kuuluvia sitaatteja haastateltavien vastauksista. Savolaisen (1991, 454) mukaan sitaatti voi toimia aineistoa kuvaavana esimerkkinä (Eskola & Suoranta 1998, 176). Tämän vuoksi näin sitaatit hyviksi välineiksi lähestyä aihetta ja toisaalta tuoda haastateltavien kokemukset esiin mahdollisimman autenttisinä. Tällä tavoin löysin teemat, jotka kuvasivat nuoren syrjäytymisriskin vaiheita: lähtökohtainen elämäntilanne, sosiaalinen tuki opinnoista pois pudotessa sekä itsenäisen elämän otteen alku. Sen jälkeen etsin teksteistä vastauksia siihen, millaisia palveluja he kussakin vaiheessa olivat saaneet ja miten he olivat ne kokeneet. Koska haastateltavien palvelukokemusten vastauksissa tuli vahvasti esiin myös sähköisen ja henkilökohtaisen palvelun ulottuvuudet, käsitelin ne omana osionaan.

Kvalitatiivisen aineiston analysointi jää usein tematisoinnin nimissä tapahtuneeksi sitaattikokoelmaksi ja teemoittelu vaatii onnistuakseen teorian ja empirian vuorovaikutusta, joka tutkimustekstissä näkyy niiden lomittumisena toisiinsa. Korttelaiselle (1992) teemoittelu tarkoittaa tiukkaa aineiston ja teorian yhteyttä. (Eskola & Suoranta 1998, 176 - 180.) Tämän vuoksi peilasin sitaattien yhteydessä aiemmin esittelemääni teoreettista taustatietoa.

7. TUTKIMUSTULOKSET

7.1. Syrjäytymisen prosessi

Useimmilla haastateltavista syrjäytymisprosessi alkoi aktivoitua vahvemmin ulospäin näkyväksi perusopetuksesta toisen asteen opintoihin siirryttäessä. Ennen ongelmien näkyväksi tulemistä oli edeltänyt ajanjakso, jolloin syrjäytymiseen johtava prosessi oli jo pinnan alla käynnissä. Tällaisia olivat muun muassa nuoren lähtökohtainen elämäntilanne, joista seuraavaksi 3 esimerkkiä.

7.1.1. Elämäntilanne alussa

Oman tien kulkija / toisinajattelija:

Perhetilanteen johdosta lapsi on joutunut selviytymään hyvin pienestä pitäen omatoimisesti. Hän ei ole tottunut pyytämään apua, joten hän on oppinut ottamaan asioista selvää ja ratkaisemaan ongelmat itse. Omaehtoinen toiminta ja itsenäiset ratkaisut ovat aiheuttaneet jännitteitä auktoriteetteja ja ohjausta kohdattaessa, jotka ovat synnyttäneet kokemuksen erilaisuudesta suhteessa muihin ja toimintaympäristöihin. Kun toimintaympäristöjen toimijat eivät osaa tai pysty vastaanottamaan tällaista massasta poikkeavaa käytöstä ja pakottavat omiin malleihinsa on syntynyt kokemus siitä, että asioita hoidetaan systeemin tarpeista ja sen ehdoilla. Haastattelussa nousi esiin muisto epäoikeudenmukaisesta kohtelusta jo ala-asteen ajalta, kun ratkottiin koulukiusaamista.

Haastateltava A: Em mä tiä...siis periaatteessa tajuun sen miks se menee niin, koska et joku tekee väärin ei oikeuta et sä teet väärin. Ja koska siitä et toinen on kiusannu mua ei oo mitään muuta kun mun sana ja siit et mä oon vetäny turpaan on mustat silmät ja kaikkee et on paljon enemmän näyttöä et mä oon tehny väärin kun et toinen on tehnyt väärin. Ja se et yks väärä ei tee oikeeks et toinen tekee väärin. Et mä nään miksi niin on ja mä en ite keksi siihen mitää ratkasuu mut se ei tunnu kivalta siihen aikaan, kun se tapahtu. Silloin koin sen sellasena et se on ihan perseestä. Se tuntu tosi epäreilulta. Se et niinku se just et musta tuntu et mua kohdeltiin eri tavalla kuin muita. Et se ei tuntunu niinku tasaväkiseltä...tasavertaselta.

Tämä on synnyttänyt epäluottamusta tukijärjestelmää kohtaan ja saanut tekemään päätöksiä oman oikeaksi koetun näkökulman tarpeista, jopa vastoin yhteiskunnan luomia odotteita vastaan. Näitä ovat muun muassa päätökset opintojen keskeyttämisestä.

Toisaalta omaehtoinen selviytymisen pakko on synnyttänyt kriittistä ajattelua ympäristöä kohtaan ja tämän julkilausuminen synnyttää myös jännitteitä. Haastattelussa tuli esille, että oppilaan pohdiskelu koulujärjestelmän kehittämiskohdista otettiin vastaan hyvin väheksyvästi.

Haastateltava A: Ymm-y...mä uskon et silloin se oli enemmän opettajissa oli ongelma kun mussa siinä et ne ei ymmärtäny. Mä menin jopa silloin niin pitkälle et mä olin sitä mieltä et Suomen koulutuslaissa ja siinä, miten Suomen koulut toimii oli se ongelma minkä takii mä en tullu toimeen opettajien kanssa tai pärjänny koulussa niin hyvin. Ja mä olin suunnitellu kaikkii ratkaisuja siihen ja puhuin opettajille niistä ja ne oli silleen et sä et ikinä saa noita aikaan tai kukaan ei ikinä saa aikaan, ei voi toimii noin Suomen koulu on maailman paras, plaa plaa, plaa....

Minkälaisia juttuja sulla olimitä sä muuttaisit?

Haastateltava A: Mä tekisin siitä paljon vapaampaa ja enemmän valinnaisia aineit...

Vaikka kritiikki ja parannusehdotukset olisivat epärealistisiakin, tulisi nekin kuulla ja ottaa vastaan oikealla kunnioituksella. Jos näin ei tehdä, syntyy kokemus siitä, että ammatti- ja viranomaishenkilöstö ei kuule tai välitä siitä, mikä on toiminnan kohteen kokemus todellisuudesta. Tällaisen toistuessa kuilu oman näkemyksen ja "toisten" näkemyksen välillä kasvaa kerta kerran jälkeen.

Perheen sisäiset ongelmat:

Perheen sisäiset ongelmat ja niiden peitteleminen ovat olleet tekijöitä, jotka ovat vaikuttaneet nuoren jaksamiseen ja opintoihin keskittymiseen. Opiskelu on kärsinyt sekä siitä, että kotona ei ole ollut mahdollisuutta opiskella rauhassa ja toisaalta siitä, että sen seurauksia (esimerkiksi opintomenestyksen laskun syitä), on joutunut peittelemään koulussa opettajille.

Ottiko ne [opettajat] sun kans puheeksi poissaolot et mistä ne johtuu?

Haastateltava E: Mmm....no ei ne sinänsä, ne vaan kyseli minkähän takia sä nyt oot ollu poissa. En mä nyt tietenkään antanu oikeaa vastausta.

Tällöin lähtökohtaisesti positiivinen suhtautuminen opiskeluun on muuttunut negatiiviseksi, koska se tuottaa opiskelijalle ahdistusta. Tämä kehitys on lopulta johtanut poissaoloihin ja uupumiseen.

Uhri:

Nuoren omaan kokemukseen liittyvä uhrin rooli nousi haastatteluissa esiin erityisesti kiusaamistilanteiden käsittelyissä. Ala-asteella kiusaamiseen vastaaminen oman käden oikeudella toi seuraamuksia kiusatulle, mutta ei kiusaajille.

Toinen haastateltava kertoi, kuinka kiusaaminen johti ammatillisten opintojen keskeyttämiseen. Ensin ratkaisuehdotukseksi esitettiin koulun puolelta opintojen keskeyttämistä ja aloittamista uudelleen seuraavana syksynä. Seuraavana syksynä kiusaaminen jatkui edelleen ja tässä vaiheessa hän päätti lopettaa opinnot kiusaamisen takia. Taustalla oli myös muita aiempia pettymyksiä aikuisia kohtaan.

Haastateltava C: Mulla on yleensä aina aikuisiin tai sillee kun on liikaa luvattu aina ja sit ei oo saanut sitä, kyl siinä pikkuhiljaa luottamus tiäks katoa jos niinku paljo luvataan ja ei mitään saa. Niin mun vähän siinäkin tuli silleen just että tää just tätä.....ei kai siinä sit mitään mä meen kotiin ja pitäkää te nyt hauskaa sit täällä. Ei mut sehän menee nykyään niin et jos sua kiusataan niin sää lähdet ja kiusaajat saa jäädä. Se on ihan fakta. Et toi ehkä meni väärin päin et ne kiusaajat olis saanu lähtee sielt silloin muihin maisemiin, mut ehkä se oli helpompi ratkasu pistää yks pois kun kolme muuta.

7.1.2. Avun pyytämisen vaikeus

Kaikki alkoi siis yleensä jostain henkilökohtaisesta elämäntilanteesta, joka oli nuorelle haastava. Ongelmaan ei kuitenkaan päästy tarttumaan, koska lähes kaikkien kohdalla nousi varhaisen avun saamisen esteeksi avunpyytämättömyys. Osa haastateltavista ei osannut nimetä mitään erityistä syytä sille, miksi he eivät aikanaan hakeneet apua, mutta muutamia syitä tuli esille:

- ikä
- pelko että ongelmat leimaavat tai herättävät huomiota kavereiden keskuudessa
- halu pärjätä itse
- häpeä myöntää, ettei osaa itse

län vaikutus avun hakemiseen ilmeni siis eri ikäisenä eri tavalla. Nuoruusiän varhaisvaiheen ihmissuhteiden kriisiin (12-15-vuotiaana) liittyy protestointi vanhempia ja muita auktoriteetteja vastaan sekä uusien ystävyys-suhteiden luominen ja ylläpitäminen ikätoverien kanssa (Dunderfelt, 2011, 84-85). Tämä ajanjakso osuu juuri perusopetuksen yläluokille (luokat 7 – 9) ennen 2. asteen opintoja. Silloin avunpyytäminen ja vastaanottaminen saattavat olla nuorelle hyvin vaikeita asioita juuri sillä hetkellä edellä viitattuihin syihin johtuen. Ensinnäkin nuorella on kriittinen suhtautumistapa niihin aikuisiin ja auktoriteetteihin, jotka pyrkivät vaikuttamaan nuoren elämään.

Tämä tuli esiin myös kahden nuoren vastauksissa, jotka viittasivat koettua nuoren suhtautumista aikuisiin.

Haastateltava C: Mulla on yleensä aina aikuisiin tai sillee kun on liikaa luvattu aina ja sit ei oo saanut sitä, kyl siinä pikkuhiljaa luottamus tiäks katoa jos niinku paljo luvataan ja ei mitään saa.

Haastateltava A: Jos historiassa katsoo kaikkia ulkopuolisia aikuisia ketkä ei ole perheessä joiden kanssa olen joutunut oleen tekemisissä koulussa tai psykiatreja tai jotain, on aina tuntunut et ne on mua vastaan. Et ne on enemmänkin muitten aikuisten puolella, niin kun sen ikäisenä kun ei oo aikuinen tuntus aina siltä että kaikki aikuiset on yhdessä mua vastaan.

Epäluottamus työntekijään saattaa siis kummuta jostain hyvin kaukaakin. Tämän muurin murtamiseksi olisi ansaittava luottamus. Tällöin työntekijän voisi olla hyödyllistä keskittyä ensimmäiseksi mahdollisuuksien rajoissa nuorelle itselleen tärkeimmässä asiassa auttamiseen ja saada sitä kautta luottamusta.

Toisekseen nuori haluaa varjella ystävyys-suhteiden luomista tai säilymistä olemalla poikkeamatta muista. Avunpyytämisestä seuraavat auttamistoimenpiteet voisivat olla juuri niitä asioita, jotka voisivat vaikuttaa kaverisuhteisiin. Haastatteluissani tämä tuli

esiin negatiivisena huomiona kaverien silmissä tai, jos auttamistoimenpiteenä on sijoitus etäälle tutuista kavereista.

Haastateltava E: ...en mä tietenkään sinänsä sen ikäsenä halua vähän niinku tiedäks sää.....näyttää että olis tarvetta apuun. Tuntuu että se menis heti julkiseks se asia tai tällasta, kavereihin vaikuttais.

Varsinkin toisen asteen opintojen alkaessa (n. 16 – vuotiaana) nuori joutuu luomaan itselleen ainakin osittain uuden ystäväpiirin, kun yläasteelta siirrytään toisen asteen opintoihin ja sitä kautta mahdollisesti jopa kokonaan eri kouluun kuin yläasteen aikaiset ystävät. Vaikka ystävyys voi jatkua koulun ulkopuolella, nuori kaipaa ystäviä koulupäivänsä tueksi. Samaan aikaan koulusta saadut ystävät saattavat viedä vapaa-ajallakin aikaa vanhoilta ystäviltä ja sitä kautta ystäväpiiri saattaa muuttua hyvinkin paljon. Tässä uusien ystävyysuhteitten luomisen vaiheessa halutaan peitellä asioita, jotka voisivat vaikuttaa haitallisesti ystävyysuhteiden luomisessa tai ylläpitämisessä.

Ystävien saaminen koulusta oli erään haastateltavan toive vielä täysi-ikäisenäkin pohtiessaan mahdollisesti alkavia opintoja tukevia tekijöitä.

Haastateltava E: Ja tietenkin myös se, et koulussa on tietenki puolet helpompi tehdä jos siellä on joku kaveri vaikka.

Myös äärimmäisenä tukitoimena tehty sijoitus kodin ulkopuolelle vaikutti ystävyysuhteisiin.

Haastateltava A: Se mitä lastenkoti kans teki, mikä oli mun mielestä tosi huono oli se erotti mut tosi paljon mun kavereista. Et...niinku....sen jälkeenkin mul on ollu ongelmii niinku päästä takas väleihin joittenkin mun kavereitten kans...

Haastatteluissa tuli esiin, että vanhemmiten (20 – 25 - vuotiaana) vaikeuksista puhuminen muuttui vaikeammaksi toisesta syystä. Nuoruusiän loppuvaiheessa (18–20-vuotiaana) nuori käy läpi ideologisen kriisin, johon kuuluu muun muassa itsenäisen elämän aloittaminen (Dunderfelt, 2011, 84-85). Asiakkaaksi tuleminen sisältää nuoren oman toimijuuden riittämättömyyden tunnustamista, johon liittyy koettua häpeää, mikä puolestaan muovaa nuoren identiteettiä (Pohjola 1994, 160). (Huovila 2013, 35.)

Haastateltavien mukaan vaikeuksista puhuminen oli vaikeaa seuraavista syistä.

- ei kehtaa pyytää apua vanhemmilta, kun on jo aikuinen
- pärjäämisen pakko

Haastatteluissa tämä koettiin selviytymisen pakkona. Täysi-ikäisen nuoren aikuisen on vaikea hakea apua, koska pitäisi jo selvittää itse. Vaikeaksi koettiin yhtä lailla avun hakeminen omilta vanhemmilta kuin ruokakassijonosta. Vanhemmilta avun hakemiseen voi myös vaikuttaa vasta lähimenneisyydessä ollut murrosiän tehtäviin kuuluva irtiotto vanhemmista.

Haastateltava C: Mut siis toi kun tän ikäsenä enää vanhemmille voi sanoo et koulu ei nappaa tai siis vanhemmat on sellasii et sä et onnistu elämässä koskaan.

Haastateltava C:mut täytyy sanoo et tää ikä on paha. Esimerkiks jos sulla ei oo tän ikäsenä ruokaa jääkaapissa nii ei tuu lähettyä mihinkään ruokakassijonoihin tai mihinkään, sit sä oot ilman ruokaa.

Miks tämä ikä on paha?

Haastateltava C: Minun ikä?

Nii...

Haastateltava C: En mä tiä siis....en mä tiä...

Sanos vielä...sä olit minkä ikänen?

Haastateltava C: 24 vielä

Mikä 24-vuotiaalle tekee vaikeeks pyytää apua?

Haastateltava C: En mä tiä ku sit kuiteskin kuvittelee jo olevansa jo aikuinen ja sit se et....en mä oikein tiä.....harvemmin tulee.....jos ei tiä niin sit ei tiä ja jää kottiin hiljaa miettimään et...

Molemmissa kehitysvaiheissa esille tulleita esteitä avunpyytämislle

- ei halua puhua negatiivisia asioita joko itsestä tai läheisistä
- aiemmat kokemukset avunpyytämisestä tai avunsaamisesta

Ongelmista puhumisessa huolestutti oman aseman lisäksi myös se, että paljastaisi negatiivisia asioita läheisistään. Erään nuoren mukaan on paljon helpompi pyytää apua taloudellisiin ongelmiin kuin esimerkiksi siihen, että läheiset ihmiset kohtelevat kaltoin.

Oliko näillä ongelmien luonteella jotain eroa, kun jos puhutaan että aikasemmin se on ollu kynnys mennä puhumaan, että sinua kohdellaan kotona kaltoin kuin että puhutaan raha- ja virastoasioista?

Haastateltava E: Tottakai niissä on aika isokin ero. Tottakai on niillä asioilla. Ei niitä sinänsä voi verrata välttämättä.

On helpompi puhua tämmösestä rahasta...?

Haastateltava E: Totta kai

Jos kaltoinkohtelu tapahtuu perheessä ei tuen antaminen pelkästään nuorelle riitä, vaan silloin pitää tuen piirissä olla koko perhe. Jos yhteistä tahtotilaa tai kykyä asioiden ratkaisemiseen ei ole, nuorelle voi helposti syntyä tunne annetun avun tehottomuudesta. Jos asiat menevät pahimmillaan siihen, että nuoren on hyvinvointinsa ja turvallisuutensa vuoksi muutettava muualle, voi nuori kokea annetun avun eristämisenä sekä läheisistä, mutta myös kavereista sekä vapaa-ajalla että koulussa. Joskus sijoitusta kodin ulkopuolelle saatetaan mieltä muistakin syistä kuin perheen sisäisestä kaltoinkohtelusta, mutta sijoituskokemus on samanlainen. Toisen haastateltavan mukaan myös huoltajien suostumus sijoitukseen loi nuorelle tunteen, ”...että kotoa voi lentää pois koska tahansa”.

Haastateltava A: ...oikeastaan se mikä tuntuu pahalta oli se, että vanhemmat halus et mä meen sinne [lastenkotiin]. Mä tajusin, et ne halus auttaa mua sillä mut mä näin sen jotenkin silti oikeastaan sen jälkeen mun on ollu tosi vaikee luottaa mun äitiin kunnolla - niinku ei silleen etten olis luottanu häneen missään muussa asiassa – enemmän semmonen pieni pelko takaraivossa...et niinku mut voidaan heittää millä tahansa hetkellä pois kotoo...ninku ihan tost noin vaa, vähän semmonen olo.

Edellämainittujen asioiden valossa on helppo ymmärtää, että pahimmillaan kuvatut olosuhteet voivat synnyttää hyvinkin vahvan ulkopuolisuuden tunteen ja syrjäyttävän kokemuksen, ellei esimerkiksi sijoitus ole nimenomaan asianomaisen omaan toiveeseen

perustuva. Nuori joutuu kokemaan, kuinka sekä vanhemmat että viranomaiset menevät hänen mielipiteensä yli.

Toisaalta haastatteluissa tuli esille myös se, että muutto kotoa toiselle paikkakunnalle saattoi antaa myös tilaa saada ongelmiin yksilötasolla tarvittavaa apua ja tukea. Tässä tapauksessa päätös oli nuoren hyväksymä ja silloin on myös kokemus subjektiudesta omien asioidensa suhteen.

Avunhakemista vaikeutti myös se, että oli vahva halu pärjätä itse. Tähän saattoi vaikuttaa esimerkiksi lapsuudessa ollut itsenäisen pärjäämisen pakko, joka on synnyttänyt turvautumisen liiallisen itsenäisen selviytymisen toimintastrategioihin. Pahimmillaan tämä johti siihen, että avun pyytäminen synnytti jopa itseän kohdistuvaa heikkouden ja pettymyksen tunteita.

Miks sun on vaikeeta hakea apua?

Haastateltava A: Mä nään sen luovuttamisena, heikkona. Olen valmis hakemaan apua internetistä tai lukemaan jostain miten joku tehdään. Mun mielestä jos tarvii toisen ihmisen siihen se on mun mielestä liikaa. Tiedon etsiminen ja sen käsitteleminen ja sitä kautta avun hakeminen siinä ei ole mitään väärää. Mä ite nään sen siten, että siinä vaiheessa jos tarviit toisen ihmisen auttamaan sua tekemään jotain on tosi heikkoa.

Kuinka kauan sä tunnustat että sulla on tämmönen ajattelu ollut?

Haastateltava A: Niin kauan kun mä varmaan muistan...mun vanhemmat eros kun mä olin kolme siitä asti oon asunut vaan äidin luona ja ite joutunut opettelemaan paljon asioita ja pärjäämään omillaan.

Myrskylä (2012) onkin todennut, että syrjäytymisen ehkäisyn kannalta keskeistä olisi mahdollisimman varhainen puuttuminen ja ongelmallisten perheiden tukeminen (Myrskylä 2012, 7).

Aiemmat kokemukset:

Tutkimuksessa koetettiin selvittää, millainen vaikutus aiemmillä opiskelu- ja palvelukokemuksilla oli haastateltavien odotuksista tulevaisuuden mahdollisuuksiin. Aiemmillä negatiivisilla kokemuksilla oli haitalliset vaikutuksensa, mutta sen jälkeen

myös korjaavat kohtaamiset myös lievensivät ja paransivat niitä. Nuoret eivät siis olleet menettäneet uskoa itseensä eikä palvelujen vastaanottamiseen.

Aiemmin mainittiin haastateltavien kokema epäoikeudenmukainen kohtelu kiusaamisasioissa ja pitämättömät lupaukset. Kolmas haastateltava toi esiin myös huonon kokemuksensa ala-aste aikana saamastaan tuesta, jota hän kuvaili näin:

Haastateltava F: Nooh se oli vaan semmonen et olen tosi epävarma, jos olisi toinen...et mulla on ainakin pienenä.....ala-asteella nii ollu.....ei aina ole käyny hyvin olen vaan epävarma jos tää auttais.

Mitä sä tarkoitat ettei ala-asteella ole käyny hyvin?

Haastateltava F: En oikein muista paljon. Oli just semmosia apujuttuja mut ne ei oikein menny niin hyvin aina...joku semmonen.

Vaikuttiks ne kokemukset ala-asteelta et oli vaikee pyytää, hakee apua?

Haastateltava F: Mmm...ehkä....ehkä.....

Muistaks sä yhtään et minkä tyyppisissä ala-aste jutuissa sä et olis saanu apua tarvitessas?

Haastateltava F: No se on semmonen...et joku tämmönen ihminen... tämmönen niinku.... tukihenkilö tulee kotiin ja auttaa ja tekee juttuja sun kanssa tai semmosta....oli joku semmonen.

Se ei ollu sun mielestä semmonen hyvä kokemus vai...?

Haastateltava F: Sillon joo...

7.1.3. Opintojen keskeytyminen

Newman & Newman (1991 / 1975) ovat pitäneet muun muassa peruskoulun suorittamista ja ammatillisen suunnan valintaa keskeisinä vaiheina nuoren psykososiaalisessa kehityksessä. (Huovila 2013, 12.). Wilskan (2006, 32), Myllyniemen (2007,7), Myrskylän (2012, 8) ja Palolan (2012, 17) mukaan näiden kahden lisäksi työelämään siirtyminen ovat ne kolme tekijää, jotka joko vahvistavat tai rajaavat merkittävästi nuorten tulevaisuuden mahdollisuuksia (Huovila 2013, 12.).

Pitkittynyt hiljainen prosessi siis kulminoitui siihen, että seurauksena syntyi kriisiytymisvaihe, joka käytännössä synnytti jonkinlaisen kulminaatiopisteen eli nuori putosi lopullisesti koulusta joko omasta tahdostaan, erotettuna joko motivaation loppuessa tai terveyden pettäessä. Terveiden pettäminen ilmeni eriasteisina luovuttamisen tunteina, uupumisina ja masennuskokemuksina. Nämä olivat joko diagnosoituja tai vahvoja subjektiivisia kokemuksia. Tyypillisimmin koulusta vain jäätiin pois ja jonkun ajan kuluttua tultiin hoitamaan koulun eroon liittyvät muodollisuudet. Syinä olivat henkilökohtaisen elämän tapahtumat, mutta mielenkiintoista oli se, mikä oli koulutusjärjestelmän kyky myötäelää opiskelijan elämäntilannetta. Haastatteluissa tuli esiin tilanteita, jossa yksilölliset elämäntilanteet törmäsivät koulutusjärjestelmän toimintamalleihin.

Toisen asteen opinnoissa kiusaamisen kohteeksi joutuneen opiskelijan tilanteessa ratkaisuksi valittiin opintojen keskeyttäminen ja niiden jatkaminen seuraavana syksynä uuden ryhmän kanssa. Kun kiusaaminen jatkui myös silloin, nuori päätti lopettaa opinnot kokonaan. Tämä oli ensimmäinen nuoren valitsema ammatillinen koulutus.

Analyysissään sosiaalisesta kiusaamisesta symbolisena väkivaltana Kulmalainen (2014) analysoi yläkoululaisten tyttöjen ryhmähierarkioiden rakentumista havaiten, että kiusaamista perustellaan yksilöllisillä ominaisuuksilla, mikä siirtää huomion rakenteellisista tekijöistä yksilötasolle. Väkivalta kuitenkin liittyy koulun rakenteisiin ainakin sikäli, että koulu virallisine ja epävirallisine arvojärjestelmineen voi mahdollistaa kiusaamisen. (Myllyniemi 2014, 34 - 35.)

Toiselle opiskelijalle ei kyetty tarjoamaan riittävää tukea opintojen sisältöihin resurssipulan vuoksi ja hän uupui oppimisvaikeuksiinsa. Kolmannella väärinkäsitykset työssäoppimisjaksolle siirtymisen edellytyksistä estivät osallistumisen työssäoppimiseen ja nuori joutui siirtymään vähemmän motivoiviin opintoihin. Useammalta tuli esiin myös se, että oppilaitoksissa otettiin vain eroilmoitus vastaan ilman sen suurempia ratkaisuvaihtoehtojen etsimisiä.

Perttulan näkemyksen mukaan opiskelijahuollon sosiaalityön erityisyys voisi tarkoittaa sitä, että kuraattori kuulis nuorta enemmän asiakaslähtöisesti ja tekisi sosiaalisen diagnoosin laajemmasta näkökulmasta ilman havaittujen ja oletettujen ongelmien palauttamista ainoastaan opiskelua tai sen jatkamista koskeviksi kysymyksiksi (Perttula 2015,20).

Tässä kohtaa on syytä huomata, että asioilla voi olla useita totuuksia. Absoluuttisen totuuden - jota tuskin kukaan voi sanoa tietävänsä - lisäksi on opiskelijan totuus ja koulun henkilökunnasta opiskelijan asioista vastaavien työntekijöiden havainnoista muodostunut totuus (jatkossa oppilashuoltoryhmän totuus). Opiskelijan totuus on subjektiivinen totuus. Se on totuus, joka perustuu henkilökohtaiseen kokemukseen ja tulkintaan. Oppilashuoltoryhmän totuuden tulisi olla totuus, joka perustuu todettuihin faktoihin.

Tutkijalle avautuu usein vain haastateltavan subjektiivinen totuus, esimerkiksi edellä kuvatut kaksi kuvausta koulun toiminnasta. Jos lähdetään siitä, että subjektiivinen totuus on lähempänä myös absoluuttista totuutta, on aihetta huolestua siitä, miten opiskelijoiden ongelmiin kyetään oppilaitoksissa vastaamaan. Haastateltavien mukaan opiskeluongelmien kohdalla ei pureuduttu riittävästi perimmäisiin ongelmiin eikä ratkaisuvaihtoissa ollut joustavuutta eikä monipuolisuutta. Tilanteissa mentiin myös liian kevyesti mukaan opiskelijan eropäättökseen, joka on oppilaan puolelta tehty uupuneessa tai muuten epätoivoisessa tilassa.

Jos onkin niin, että oppilashuoltoryhmän totuus on lähempänä absoluuttista totuutta, on käsissä toisenlainen haaste. Jos oppilashuoltoryhmän totuutta ei ole pystytty perustelemaan opiskelijalle, hänelle perusteeksi on jäänyt edelleen oma, ehkä osittain vääristynyt subjektiivinen totuus. Esimerkiksi jos kokemus kiusaamisesta on enemmän henkilökohtainen tunne, kuin todellisuudessa tapahtunut kokemus. Tällöin koululla ei ole tarvetta puuttua muiden toimintaan ja ratkaisuja on haettava enemmän kiusaamiskokemuksen omaavan nuoren kautta. Jos tätä peilataan edellä esitettyihin

esimerkkeihin voi opiskelijalle syntyä kokemus siitä, että hän on mahdoton, arvoton tai viallinen.

Haastateltava C: ...ei kai siinä sit mitään mä meen kotiin ja pitääkää te nyt hauskaa sit täällä. Ei mut sehän menee nykyään niin, et jos sua kiusataan, niin sää lähdet ja kiusaajat saa jäädä. Se on ihan fakta. Et, toi ehkä meni väärin päin, et ne kiusaajat olis saanu lähtee sielt sillon muihin maisemiin, mut ehkä se oli helpompi ratkasu pistää yks pois kun kolme muuta.

Tämä vaikuttaa negatiivisesti itsetuntoon ja itseluottamukseen uusien vaihtoehtojen etsimisessä. Jos siis todella joudutaan päätyämään siihen ratkaisuun, että opinnot keskeytyvät, tulisi se vaihe työstää huolellisesti, jotta nuorelle avataan läpinäkyväksi miksi koulu suosittaa opintojen keskeyttämistä tai eroamista tai erottamista, jotta nuoren kyky suuntautua uusiin vaihtoehtoihin ei kärsisi.

Haastateltavien mielestä järjestelmässä oli jopa ongelmia synnyttäviä tekijöitä.

Toisen asteen opintojen valitsemiseen peruskoulussa kaivattiin enemmän aikaa ja ohjausta kuin tällä hetkellä on saatavissa.

Haastateltava C: Sanotaan näin et kun yläasteella ysillä kun sun tulee se sun tulee hakee ammattikouluu. Vaik siinä kuin on se syksy menty, niin syksy on nuorelle aika lyhyt aika.

Haastateltava A: Et niinku koulussakin just se vastaväite siihen, kun mä sanoin et seiskaluokalla jo pitäis alkaa päättää mihin suuntautuu - ”No mut ei kukaan tiedä mihin suuntautuu” - No mut auttakaa heitä tietään mihin suuntautuu. Mut ku fakta on se et ei moni tiedä vielä edes parin vuoden päästä ja sekin on vastaväite yleensä mun ideoihin et ”mut ku ei ne tiedä vielä yleensä ysiluokallakaan”. No ei varmaan, kun ketään ei oo koittanu auttaa niitä. Auttais ihmisiä suunnittelemaan tulevaisuuttaan.

Perttulan (2015) mukaan kouluttautumiskuri saattaa ohjata nuoren pakkohakemiseen ja tilanteisiin, joissa olennaiset ja tärkeät asiat jäävät vaille huomiota, koska niiden selvittelyyn ei ole tarpeeksi aikaa eikä resursseja. Nuori on tehnyt epärealistisia opiskelusuunnitelmia tai sitoutunut näennäisesti yhteistyöhön saavuttaakseen tilapäisiä etuisuuksia tai välttyäkseen viranomaisten enemmältä puuttumiselta. Siitä huolimatta, että nuori tarvitsisi aikaa, ratkaisuja haetaan koulutukseen aktivoitumisesta. Tässä ilmenee eräänlainen mahdoton yhtälö. Samaan aikaan, kun nuorten sosialisatioympäristön muutokset esimerkiksi perherakenteissa ja mediakulttuurissa

ovat tuoneet osaltaan omat haasteensa nuoruusiän kehitykseen, nuorten pitäisi olla aikaisempaa varhemmin entistä valmiimpia ja kypsempiä tekemään elämänsä kannalta ratkaisevia päätöksiä ja ennen kaikkea kantamaan niistä vastuuta. (Perttula 2015, 105–106).

Keinoiksi haastateltavat toivat esiin tet-jaksojen lisäksi enemmän tutustumista työelämään sekä enemmän valinnanvapautta henkilökohtaisten mieltymysten mukaan.

Haastateltava A: ...et ne sais enemmän kokemusta et ei tuu just sitä et hetken mielijohteesta mä haenkin nyt tonne noin ja sit se ei ookkan oma juttu ja sit tulee lisää näit ihmisii ku ei kiinnosta ja jää kotiin ei ehkä välttämättä hae mihinkään.

Haastateltava A: Mä tekisin siitä paljon vapaampaa ja enemmän valinnaisia aineita...jokaisella on jonkunnäkönen visio siitä mistä asioista ne tykkää ja mistä asioista ne on kiinnostuneita jo niinku seiskal.

Ammattikoulun jälkeinen näköalattomuus sen suhteen mitä tekisi liittyi haastateltavan mielestä lähinnä siihen, että ei pääse ensisijaisesti haluamaansa työhön.

Haastateltava A: Suurin osa osaa päättää mut ne ei vaan voi päästä siihen työhön mihin ne haluis sit se on vaikeempi päättää siinä vaiheessa mihin haluis mikä on mun kakkosvaihtoehto...siinä vaiheessa menee vaikeeks kun on niin paljon vaihtoehtoja.

7.1.4. Sosiaalinen tuki opintojen keskeytyessä

Kun nuori päättää koulunsa, hän menettää opiskelupaikkansa lisäksi koulun tarjoaman tukiverkoston, johon kuuluu keskeisimpinä tekijöinä oppilaanohjaaja, kouluterveydenhoitaja ja koulukuraattori. Lähtötilanteesta riippuen nuori saatetaan koulusta pois hyvinkin erilaisista lähtötilanteista. Parhaimmassa tapauksessa nuoren kanssa pystytään keskustelemaan ja suunnittelemaan nuoren seuraavat jatkotoimenpiteet.

Haastatteluissa kuitenkin ilmeni, että nuoret eivät pitkän poissaolojakson jälkeen olleet käyneet koulussa keskustelemassa jatkamisesta tai olivat käyneet hoitamassa vain eroon liittyvät muodollisuudet eikä koulun kanssa oltu käyty rauhasa keskustelua mitä muita vaihtoehtoja eroamisen sijaan voisi olla.

Elikä sä et puhunu siitä kenellekään koulussa ja vaan aloit jäädä koulusta pois ja sit jossain vaiheessa uraohjaaja otti sinuun yhteyttä...

Haastateltava B: ...joo...

... ja te tapasitte ja mitä sitten tapahtu?

Haastateltava B: Sit me tehtiin uus yhteyshaku...yhteishaku.

Miten tän sun koulupaikan kävi – erotettiin ko sut koulusta vai erositko sä itse koulusta?

Haastateltava B: Mä tein itte erohakemuksen.

Oli myös tilanteita, joissa keskusteluyhteys nuoren ja koulun kanssa oli jo tyrehtynyt koulun jatkamisesta keskusteltaessa.

Ja...opettaja näki ja kuuli luokassa ja sitte hän kerto siitä kuraattorille. Niin miten tää kuraattori sit siihen tilanteeseen puuttu?

Haastateltava C: Ei mitenkään...ehdotti mulle sitä väliaikasta keskeyttämistä.

Minkälaista se kuraattorin apu oli?

Haastateltava C: En minä enää ees muista...ei mitään tietoo...vihasin koko ihmistä ylikaiken... (hermostunut naurua)

No.....sä sanoit että sä vihasit kuraattoria niin...muodostuko tää viha.....

Haastateltava C: ...siit et niinku et kiusaajat sai jatkaa ja mä joutusin ulos...juu...

Pystyksä sä sillä tavalla muistaan että puhuitko sä silloin siitä kenellekään...?

Haastateltava C: Enpä oikeestaan puhunut...

Sä lopetit sen sit ihan totaalisesti nii tota...minkälainen vaihe se oli....käytiiks siinä niin kun....teik sä sen päätöksen omissa oloissa itsenäisesti...

Haastateltava C: ...joo tein...

...vai käytiiks siinä keskustelua opon tai kuraattorin tai minkään kanssa?

Haastateltava C: Kai niittenkin kaa käytiin mutta kyl mä ite sen päätöksen tein.

Pystyys sä sitä muistaa et oliko heidän puoleltaan mitään sellasta niin ku että....”Mieti vielä” tai ”Kokeilutasko tätä?” tai....

Haastateltava C: Ynn-y.... [kielteinen pään pudistus]

...et he otti vaan sun eroilmoituksen vastaan ja se oli siinä?

Haastateltava C: Joo. ----- Se oli siinä...

7.2. Paluun vaikeus

Ensimmäisen epäonnistuneen opiskeluyrityksen jälkeen paluu uusiin opintoihin oli vaikeaa. Vaikeus saattoi liittyä siihen, että nuori ei itsekään tunnistanut syytä, miksi paluu kouluun oli vaikeaa.

Haastateltava E: En mä tiedä....ei siellä ketään ihmisiä ollu mitkä ois ollu mitenkään ikäviä. Mut jotenkin Joululoman jälkeen se kynnyks mennä sinne takas oli jotenkin niin suuri et alko pelottaa mennä sinne. Me kumminkin hoidettiin sitä ja koitettiin saada sitä jatkumaan mut hän kumminkin auttoi tosi paljon. No silloin me yritettiin jatkaa sitä koulua mä kävin siellä vaikka koulun pihalla kun vähän pelotti mennä sinne takas.

Toinen muoto takaisin palaamisen vaikeudesta oli se, että nuori pääsi uuteen opiskelupaikkaan useitakin kertoja, mutta ei kyennyt opiskelemaan muutamaa kuukautta enempää. Tähän saattoi vaikuttaa koettu pettymys ensimmäisten opintojen päättymisestä, mutta myös liian nopea suuntautuminen uusiin opintoihin.

Pystyys sä siitä muistaa että...että tota...mitä kautta sä löysit tai....niinkun hakeuduit tähän sesonkikokki ja tarjoilijakoulutukseen?

Haastateltava C: Se oli sellanen hetkellinen päähänpisto löytyi tommonen linkki netistä.

Ja osaaks sä siihen motivaation katoamiseen sanoo mitään.....mikä...

Haastateltava C: En mä tiä...

...mikä sen motivaation söi?

Haastateltava C: Ehkä se kun se tuli liian nopeasti, ei niinku ehtinyt keräämään sitä intoo tarpeeks paljon.

Okei...se hoiva-avustaja aikuiskoulutus ja kauaks se kesti sulla?

Haastateltava C: Nelisen kuukautta.

Mihis se päätty?

Haastateltava C: Motivaatio loppu se tuli liian nopeesti...se alotus.

7.3 Annetun avun merkitys

Haastateltavien tarinoista tuli esiin se, että opinnoista poistumisvaiheessa he ikään kuin menettivät kykynsä ohjata omaa elämäänsä. Se näyttäytyi toimintana, jota haastateltavat jälkikäteen ajateltuna itsekin kyseenalaistivat ja kuvailivat pakenemisena. Toiminta oli liiallista tietokonepelaamista, juhlimista tai passiivista kotiin sulkeutumista.

Haastateltava A: Pelaaminen on niinku ehkä maailman paras pakokeino joltain masennukselta tai tollasilta ongelmilta, mut se on vaan pakokeino ei se sitä korjaa sä vaan pakenet sinne sitä.

Haastateltava B: En mä tiedä...kai se oli se pelaaminenkin yks syy [masennukselle]. Koko ajan oli vaan kotona neljän seinän sisällä.

Haastateltava D:.....koko kevään olin ihan vaan kotona.....enimmäkseen telkkarin tai tietokoneen äärellä vaan.

Eriksonin 1980/1959, Newman & Newman 1991/1975) mukaan nuoren toiveet ja kyky nähdä tulevaisuudessa mahdollisuuksia ovat merkityksellisiä nuoren psykososiaalisen identiteetin rakentumiselle. (Huovila 2013, 12.) Nuoren kyky nähdä tulevaisuutensa mahdollisuudet on ensisijaisen tärkeää nuoren motivaatiolle. Epäonnistumiset voivat luonnollisesti syödä sekä uskoa omin mahdollisuuksiin ja sitä kautta motivaatioon. Ehrling näkee, että toiveikkuutta ei pitäisi tarkastella pysyvänä ilmiönä vaan kuten motivaatitakin, asiantilana johon voidaan vaikuttaa tutkimalla aiempia kokemuksia ja

nuoren oletuksia, ajatuksia ja tunteita (Ehrling 2014, 14-16). Avun hakijalle on tärkeää, että joku jaksaa kuunnella häntä ja ylläpitää toivoa silloinkin, kun hän ei itse pysty siihen. (Romakkaniemi 2011, 141-146, 210-214. Myös Pohjola 1994, 130-131.) (Huovila 2013, 35.)

Kun haastateltavat sitten saatiin ohjauksen piiriin, ja kiinnipitävällä ja rinnallakulkevalla työotteella opetettiin hoitamaan tarvittavia asioita ja tuetusti vastuutettiin niiden hoitamiseen, oli havaittavissa myös itsenäistymisen heräämistä. Keskeisiä tekijöitä tässä olivat auttamistapa ja tiedon saaminen, jotka loivat itsevarmuutta ja uskoa siihen, että aktiivisuudesta on myös hyötyä.

Huovilan mukaan perussosiaalityöllä on hyvät mahdollisuudet tukea alle 25-vuotiaita nuoria kohti aikuisuutta nuorten kohtaamisen ja nuorille suunnatun psykososiaalisen auttamisen kautta. Tähän auttamistyöhön sisältyy henkinen tuki, konkreettinen auttaminen ja kontrolli sekä pyrkimys vahvistaa nuoren sosialisaatiota. (Huovila 2013, 227.) Perinteisen sosiaalityön rinnalla valtaistavan sosiaalityön menetelmät voivat tehostaa työn vaikutuksia. Paljon on kiinni työntekijän ja asiakkaan vuorovaikutussuhteesta. (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 48.)

7.3.1 Auttamistapana palveluohjaus

Palveluohjauksen määritelmän mukaan palveluohjaus perustuu asiakkaan todelliseen kohtaamiseen ja hänen mahdollisimman itsenäisen elämän tukemiseen. (Suominen & Tuominen 2007, 13). Kiinnipitävällä työotteella tarkoitan tässä tapauksessa työtettä, jossa työntekijä on aktiivisin osapuoli yhteyden syntymisessä ja säilymisessä. Työntekijä on se, joka ottaa yhteyttä nuoreen ja soittaa perään, jos nuori ei tule tapaamisiin. Työntekijä pysyy nuoren rinnalla, vaikka nuori kyseenalaistaisi tai kapinoisi ehdotettua työskentelyä vastaan ja antaa tilaa nuoren purkauksille. Kiinnipitävään työotteeseen kuuluu pysymisen lisäksi lupa palaamiseen, jos nuori haluaa poistua palvelusta, mutta muuttaakin myöhemmin mielensä. Kiinnipitävä työote on rinnalla kulkemista erilaisissa palveluissa ja nuoren muissa elämäntilanteissa, koska niilläkin asioilla on vaikutuksensa

nuoren kykyyn keskittyä tuen vastaanottamiseen. Haastatteluissa nuoret kertoivat ymmärtäneensä jälkeinpäin työntekijän toiminnassa myös sopivissa rajoissa olevan painostamisen nuoren oman epävarmuuden tukena. Hellittämättömyys kertoo nuorelle myös sen, että nuori ja nuoren asia ovat työntekijälle tärkeitä.

Haastateltava E: Ihan alkuun mä olin silleen et mitä ihmettä täällä tällaset ihmiset [etsivät] tekee. Mut tota ähh... sitten vähän ajan...nii aluks ne tuli kerran siis käymään ja juteltiin vähän mikä tilanne on. Sit he tuli myöhemmin käymään keskustelemaan mitä koulutusta nyt aloittais ja sit ehdotti myös tätä työtoimintaa. No mä päätin sit tulla tähän työtoimintaan mukaan ja nyt oon ollu si täsä.

Haastateltava F:...se oli vaan vähän semmonen et mä en vaan tienny miten se olis menny niin ehkä oli paras et sitä vähän niinku pakotettiin et mä en vaan tienny miten se ois menny. Siks mä olin sitä vastaan, kun en tienny miten se menis. Mut just siks sitä vähän pakotettiin et se toimis.

Haastateltava E:...ymmärrän että tietenkin muilla on luultavasti parempaa kokemusta asioista ja minä en tiennyt asioista hirvittävän paljon. Sinänsä olin taipuvainen menemään heidän mielipiteen mukana. Mut siis ei mulla ollu mitään omaa vahvaa mielipidettä mistään asiasta sinänsä.

Työntekijällä tulee kuitenkin olla herkkyyttä tunnistaa, kuinka paljon nuorta voi painostaa, ettei se käänny työntekijää vastaan.

Haastateltava F: ...no ehkä niinku ainakin...no täähän ehkä riippuu myös ihmisest ei olla niinku...liian...tämmönen niinku...miten sanois.....ehkä aggressiivinen tässä niinku...ööööh.... lähestymisessä ja semmosta että ei koko ajan niinku pakottaa semmosta...

Haastateltava F: Et ei niinku...koko ajan..et antaa nuorelle omaa tilaa ja niinku et hän tuntee itsensä niinku mukavaksi siinä.

Haastatteluissa tuli paljon positiivista palautetta kaupungin palveluksessa olevalle uraohjaajalle ja etsivälle nuorisotyölle, joiden työtapa edustaa kiinnipitävää ja palveluohjauksellisesta työtettä. Positiivista palautetta sai myös vapaaehtoistyön tukihenkilön toimintatapa. Lisäksi kohtaamisista sosiaalityöntekijöiden ja psykiatrisen hoidon kanssa annettiin positiivista palautetta, mutta myös kritiikkiä.

Haastatteluissa tuli esiin, että koulusta pudonneeseen nuoreen oli ottanut yhteyttä kaupungin uraohjaaja, jolle koulut ilmoittavat koulusta eronneet ja erotetut. Tämä

kertoo siitä, että koulut hoitavat ainakin tämän osansa siitä, että nuori ei putoa tyhjän päälle. Nuorille itselleen oli kuitenkin epäselvää, mitä kautta uraohjaaja heihin tiesi ottaa yhteyttä. Useimmiten nuoret arvelivat äidin olleen henkilön, joka otti yhteyttä uraohjaajaan, tämä saattoi kuitenkin liittyä enemmän siihen, että äiti varmisti uraohjaajan luo menemisen. Äidit näyttäytyivät muutenkin haastatteluissa henkilöinä, jotka kantoivat huolta opintonsa keskeyttäneiden nuorten tilanteista. Uraohjaajan tuki antoi nuorelle sekä tekemistä (ohjaus työkokeiluun ja etsivien nuorisotyöntekijöiden ryhmään), tietoa (tutustumista eri aloihin ja opiskelupaikkoihin) ja konkreettista apua hakuprosesseissa.

Haastateltava B: Sai tekemistä ja sai haettua eri kouluihin, näki niit eri vaihtoehtoja.

Haastateltava D: Tehdään edes jotain, aina parempi kuin ei tekisi yhtään mittään. Ainakin jostakin jottain niinku eteneen.... jonain päivänä mun täytyy ihan työelämään.

Erällä haastateltavista oli ollut useita epäonnistumisia toisen asteen opinnoissa ja uraohjaaja oli joka kerta ollut yhteydenottaja. Lopulta luottamus oli kasvanut niin suureksi, että haastateltava itse otti yhteyttä uraohjaajaan, kun koki itsensä masentuneeksi.

Haastateltava B: Kai se siit johtu et oli tunnettu entuudestaan.

Yksi tahoista joihin uraohjaaja ohjasi nuoria, oli etsivien nuorisotyöntekijöiden ryhmä, jonne nuori saattoi tulla kuntouttavan työtoiminnan sopimuksella. Tapaamisia oli 2 kertaa viikossa, 4 tuntia / tapaamiskerta. Haastateltavat antoivat paljon positiivisia mainintoja etsivästä nuorisotyöstä.

Haastateltava F: Hmmm.....no ehkä mun mielestä toi tää ryhmä mis mä oon se on kaikist mikä tulee mieleen mistä ollu kaikista eniten apua.....ehkä tää niinku.....no se vähän riippuu ihmisestä mut ehkä tää ryhmä mä ehkä sanoisin koska on motivaatio myös lähtee ja semmosta...ehkä se on niin en oo ihan varma siitä....se auttaa ainakin mun tilanteessa.

Eräs haastateltava mainitsi tärkeäksi ryhmän positiivisen ilmapiirin.

Haastateltava B: Mun piti tulla tänne ensin kolmeks kuukaudeks ja sit mä oisin päässy Pajalle. Mut sit mä halusinkin jatkaa täällä näin. Täällä on rento meininki.

Brittiläiset nuoret kuvasivat hyvän sosiaalityöntekijän sellaiseksi, joka on hyvin tavoitettavissa, joka on seurallinen ja sosiaalinen, ja joka tarjoaa nuorille käytännöllistä ja emotionaalista tukea. (McLeod 2010, 772–788.) (Huovila 2013, 28.) Jos nuori tuntee olonsa rennoksi, hän tuntee olonsa myös turvalliseksi. Tämä synnyttää luottamusta ja silloin nuori uskaltaa näyttää myös epävarmuutensa ja heikkoutensa. Luottamuksen saavuttamisen vaiheessa sekä asiakas että palveluohjaaja ovat lähestyneet toinen toistaan, mutta he ovat ennen kaikkea luoneet uuden, yhteisen suhteen, jossa piilee toivo ja muutoksen mahdollisuus (Suominen & Tuominen 2007, 14). Tämä on ensiarvoisen tärkeää sille, että nuori voi ottaa apua vastaan ja päästään yhteistyöhön. Rento ilmapiiri loikin pohjan työskentelylle, jossa tärkeäksi koettiin tiedon, ohjauksen ja konkreettisen avun saaminen.

Haastateltava A: ...(etsivät) on aina osannut vastata periaatteessa mihin tahansa kysymykseen, heillä on tieto kaikista asioista mitkä periaatteessa niinku liittyy tällaisten nuorten ongelmiin et oli se sit Kelan suhteen, työkkärin suhteen, sossun suhteen, asumisen suhteen, koulun suhteen tai työpaikkojen suhteen, ne osaa auttaa kaikissa näissä asioissa sun ei tarvii mennä eri paikkaan joka asias.....

Haastattelija: Mikä oli se tekijä mikä autto? Joskus apu auttaa ja joskus ei...mikä tässä?

Haastateltava E: No mun mielestä just se, et he aina itse tekivät niitä asioita tai sit ihan menivät mun kans kouluun käymään. Jos mä olisin joutunut yksin ne tekeen, en tiedä miten mä olisin selvinnyt. Etsivä aika paljon täsä auttoi, lähetteli sähköposteja ja muutenkin ohjas mua aika hyvin ja muutenkin kävin Kelan paikkeilla puhumassa.

Haastateltava E: No tollasii psyykkisiin ongelmiin mun mielestä on aika helppo saada jos vaan just soittaa jonnekin niin sieltä osaavat ohjata. Mut tällasii vähän niin kun paperisodat sun muut siihen mulla ei olis mitään tietoo miten saada apua jos ellen olis täällä sattumalla ollu just täällä ja kun etsivät tietää niistä. Mut jos olis vaikka jossain kotona yksin niin mistä mä sit tietäisin mistä mä hakisin..

Haastateltava C: ...niin kyllä elämä olis aika hankalaa et kyl mä sit varmaan kotona nuolisin näppejäni jos ei olis tämmösii huipputyyppejä jotka osaa neuvoa.

Haastattelija: Elikä tää etsivä on auttanu sua hakemaan työmarkkinatukea?

Haastateltava B: Joo.

Haastattelija: Jooo...onks tässä sulle joku tukena kun sä haet tähän aikuiskoulukseen?

Haastateltava D: No melko varmaankin nää täällä voi auttaa mua.

Nuorten ja heidän tarvitsemiensa palvelujen kohtaamattomuus johtuu siitä, että ohjaavia tahoja on paljon mutta vastuunottajia liian vähän (Alanen ym. 2014, 6). Myös palvelujärjestelmän sirpaleisuus vaatii osalta nuorilta liikaa motivaatiota ja muutoshalukkuutta (Ehrling, 2014, 21). Veli-Matti Ulvisen (1998) tutkimuksen mukaan nuorilla ei myöskään ole riittävästi tietoa yhteiskunnan toimintatavoista (Ulvinen 1998, 24-25.) (Huovila 2013, 18.). Samoihin tuloksiin ovat päätyneet myös Van Parys ja Struyven jotka ovat esittäneet ratkaisuksi sitä, että nuorelle asetettaisiin yksi ohjaaja joka olisi keskeisessä asemassa nuoren palvelujen ohjauksessa (Van Parys & Struyven 2013, 466). Etsivien nuorisotyöntekijöiden palveluohjauksellinen työote vastaa juuri näihin tarpeisiin. Toisena ratkaisuna voidaan pohtia ”No wrong door” – tyyppistä lähestymistapaa (Määttä & Keskitalo 2014, 204). Myös Huovila (2013) näkisi toivottavana muodostaa työyksiköitä, joissa olisi nuorten moniammatillista osaamista nuorten monimuotoisiin avuntarpeisiin (Huovila 2013, 231.).

Edellämainittujen lisäksi haastateltava koki saaneensa etsivän nuorisotyön ryhmästä päiviinsä sisältöä.

Haastateltava B: ...ainakin jotain tekemistä arkena.

Haastateltava D: Noh....no on se [ryhmä]ainakin hyödyllisempää kun ainaki kotona pelkästään istuminen siihen asti et tulee seuraava hakujakso.

Haastateltava F: No just tää että lähtisin jonnekin tekemään juttuja, tehdään eri juttuja ja auttaa kaikenlaisissa jutuissa niinku kouluissa ja semmosissa et saa apua ja ööh...ja tietenk...no raha aina motivoi ihmisiä...se myös motivoi. Mut tää koulun kanssa mä luulen just et tää ryhmä auttoi paljon siinä et mä sain haettua niitä paikkoja. Mä luulen et se autto mua.

Etsivällä nuorisotyöllä tulee olla resurssit (Kaarinassa etsivä nuorisotyö vakinaistettiin tänä keväänä) etsiä ja kulkea hetken aikaa yhdessä (ryhmä), mutta pitäisi olla asteittain vaativampia jatkotasoja. Nyt loikka ryhmästä seuraavaan tasoon on liian pitkä ja osa nuorista jatkaa ryhmässä useamman kerran.

Vapaaehtoistyöntekijän kautta nuori saa apua arkeensa niihin pieniin, mutta mahdollisesti hyvinkin merkittäviin asioihin joihin viranomaistyö ei välttämättä pysty jalkautumaan, mutta jotka voivat olla kuitenkin hyvin ratkaisevia asioita tilanteen etenemiseksi. Epävirallisen luonteensa vuoksi se ei myöskään ole niin muodollista ja voi antaa vapauksia auttaa nuorta eri tavalla.

Oma koutsi -toiminnassa vapaaehtoiset auttavat 17-29-vuotiaita nuoria, jotka kaipaavat arjessaan tukea työhön ja opiskeluihin liittyvissä taidoissa. Vapaaehtoinen koutsaus on työelämässä tarvittavien taitojen ja työnhaun opettelua, arjen hallinnassa ja sosiaalisissa taidoissa ohjaamista, tsemppaamista ja nuoren osaamisen esiin nostamista, aikataulujen ja tavoitteiden asettamista ja nuoren omassa arjessa rinnalla kulkemista, ei toimistotapaamisia. (www.tukenasi.fi/omakoutsi) Vapaaehtoistyöntekijän merkitystä kuvattiin mm. seuraavista syistä.

Haastateltava C: No se ei ole semmosta painostavaa, et nyt pitää tehdä...sillee et nyrkin kans lätkitään, jos et ala touhumaan asioitten eteen jotain.

Ammattihenkilö vetoaa usein työssään velvoitteisiin. ”Pitää ilmoittautua työvoimatoimistoon...”, ”Pitää hakea yhteisvalinnassa...”. Vaikka nämäkin asiat ovat nuoren itsenä parhaaksi, nämä asiat nuori voi kuitenkin, että niillä täytetään ensisijaisesti yhteiskunnan tarpeiden täyttämiseksi ja työntekijän intressi nähdään vain yhteiskunnan renkinä ja palkkansa puolesta toimijaksi.

Haastateltava A: Mulla on jo ennen sitä ollu näkemys et viranomaset hoitaa asiat sen mukaan kuin heitä on ohjeistettu hoitamaan ne asiat ja sen mukaan miten järjestelmä käskee heitä hoitamaan ne asiat. Mun mielestä tosi paljon tämmöset viranomaiset alat niis ei olla niin omistautunut siihen työhönsä mun kokemuksen mukaan. En mä nyt todellakaan oo sanomassa ettei kukaan semmonen ooo omistautunut

työhönsä, mut sen verran kun mä oon ollu niitten kans tekemisissä tuntuu vähän siltä et ei olla.

Mitä tää Omacoutsin vapaaehtoinen vois antaa sellasta apua mitä välttämättä ei ole viralliselta puolelta tullu?

Haastateltava C: No se ei ole semmosta painostavaa, et nyt pitää tehdä...sillee et nyrkin kans lätkitään jos et ala touhuumaan asioitten eteen jotain.

Onks tää virallinen viranomaispuoli, onks sulla semmonen kokemus että se heidän työtapansa on painostaa?

Haastateltava C: Joskus joo.

Miten sä ite näät et jos sulla on tämmönen kokemus että se on joskus painostavaa, minkälainen vaikutus sillä on kun sä asioit viranomaisten...julkisen puolen auttajien kans?

Haastateltava C: No en tiä kun ei oo hetkeen tullut tehtyy sitä mut kyl nuorempana se oli vähän semmosta et ne tyrkytti koko ajan kaikkee.

Sekä viranomaisilla että vanhemmilla on siis nuorta kohtaan selviytymisen odote, joka tuo nuorelle omanlaisiaan paineita. Vapaaehtoisella tukihenkilöllä ei ole odotteita eikä sitä kautta synny suorituspaineita. Hän ei myöskään edusta viranomaisjärjestelmää eikä ole liian läheisessä tunnesuhteessa autettavaan nähden. Siksi vapaaehtoistyön hyödyntämismahdollisuuksia nuorten itsenäistymisen ja paikkansa löytämisen tukena on syytä kehittää ja edesauttaa entisestään.

7.3.2 Sosiaalityöntekijä ja psykiatrinen sairaanhoitaja nuoren tukena

Sosiaalityöntekijän rooli yleisesti ottaen näyttäytyi haastateltavilla vähäisenä. Lähes jokainen mainitsi sosiaalityöntekijän olleen mukana jossain kohtaa asiakassuhdetta, mutta sen jälkeen henkilökohtainen kontakti väheni. Taloudellisia asioita hoidettiin kirjallisesti etuuskäsittelyn tai edunvalvonnan kautta ja muun käytännön ohjauksen teki uraohjaaja tai etsivät nuorisotyöntekijät.

Haastateltava C: No siis emmä tiä, ku ei me nyt kauheesti sen mun sosiaalityöntekijän kaa nähdä, just kun on se edunvalvoja niin...ei oo kauheesti, et yleensä sit jos tulee jotain niin he on keskenään yhteydessä et harvemmin mää soitan niinku omalle sosiaalityöntekijälle. Joskus jos me

keskustassa nähdään mä voin moikata ja kuulumisii kysellä et ei se niinku et ehkä kerran vuodessa voidaan kuulumisia vaihtaa mut ei muute.

Miten sä koet että se vaihto tapahtu kun sosiaalityöntekijä vaihtu [lastensuojelusta aikuissosiaalityöhön], miten se hoitu?

Haastateltava A: Se hoitus kun mä hain toimeentulotukee. Siin vaiheessa mä olin ollut yli vuoden suunnilleen tai puol toista vuotta ilman sosiaalityöntekijää. Se vaihto tapahtu tosi luonnollisesti et ”mä haluan toimeentulotukee” ja se et ”tuu tänne tapaamiseen”. Mä tapasin sen kerran ja puhuin sen kanssa asioista ja selvitetiin se toimeentulotuki se oli siinä. En ole tavannut sosiaalityöntekijääni sen jälkeen olen tavannut vain kerran.

Eräs haastateltavissa toi esiin kokemuksensa sijoituksesta lastenkotiin. Sijoitusvaiheen hän koki sosiaalityöntekijöiden puolelta negatiivisena painostuksena siihen, että hän suostuisi vapaaehtoiseen sijoitukseen.

Haastateltava A:ei ne nyt kirjaimellisesti näin sanonu mut et se vaikutti et sä tuut joko vapaaehtosesti tai sit sä tuut parin kuukauden päästä väkisin tänne ja sit sä et lähdekään nopeesti.

Ottamatta kantaa siihen oliko painostus todellista vai henkilökohtainen kokemus on ikävää, että tällainen kokemus nuorelle tapahtuneesta on jäänyt. Hän koki negatiiviseksi myös prosessin alun liian nopean ja pintapuolisen toteuttamisen.

Haastateltava A: Se et kuin niinku nopeesti se periaatteessa tapahtu. Ainut tutustuminen oli se et meet kerran käymään siä ja näät minkälainen talo ja minkänäkösiä ihmisiä siä on. Ja sit ollaan silleen tuuksä vapaaehtosesti vai tuuksä väkisin kohta.

Haastateltava A: Et niinku siin vaiheessa kun mä haluan mennä johonkin kouluun, mua tutustutetaan enemmän siihen kouluun ja siihen mitä siä opiskellaan ja kaikkiin aiheisiin mitä siä on, ku siihen jos mua ollaan pistämässä lastenkotiin.....

Pöson (2004, 66-89, 94-111.) tutkimuksen mukaan lastensuojelulaitoksessa asuneiden nuorten epäluottamus työntekijöitä ja sosiaalityöntekijää kohtaan nousi nuoren oletuksesta, että aikuiset eivät kuitenkaan ymmärtäisi tai ottaisi huomioon nuoren toiveita (Pösö 2004, 66–89, 94–111.) (Huovila 2013, 22).

Sama nuori koki kuitenkin korjaavan kokemuksen lastensuojelun sosiaalityöntekijän antamasta tuesta omalle urasuunnitelmalleen. Nuori oli kertonut urasuunnitelmastaan jonka olisi toteuttanut ilman kouluttautumista.

Haastateltava A: Sen kanssa pysty jutteleen ihan kaikesta. Tommosestakin suunnitelmasta mikä oli suurimmalle osalle ihmisiä kuplan ulkopuolella ja ketä ei ymmärtäis. Se ymmärsi, jouduin selittään monta kertaa ja se ymmärsi. Ei missään vaiheessa ollut sillai kuinka monet muut aikuiset varmaan olis - ”Joo älä tee noin, se on tyhmää” - kuten uskon et aika moni olis, se oli iso tekijä. Joo...se oli kans yks mikä oli tosi auttavaa...just se et apuu nuorelle siihen, miten nuoret suunnittelee jatkoo tulevaisuuteensa ja mitä he haluaa ja tällast.

Nuoren vastauksesta on tulkittavissa kokemus siitä, että hän sai sosiaalityöntekijältä yksittäistä kohtaamista ja toimenpidettä laajempaa tukea peilata suunnitelmaansa ja sitä kautta laajemmin tulevaisuuttaan. Samassa yhteydessä he kävivät läpi taloudelliset tuet, jotka olisivat suunnitelman toteuttamisen kannalta merkittäviä kuten esimerkiksi toimeentulotuen. Tällä oli positiivinen vaikutuksensa myös siihen, että haastateltavan kokemus siirtymisestä aikuissosiaalityöhön oli helppo, koska hän ymmärsi käytännöt entuudestaan.

Kohtaamiselle antoi suuren merkityksen juuri se nuoren ja työntekijän kohtaaminen, jossa haastateltavalle oli annettu kokemus tasa-arvoisesta subjektiudesta omien asioiden hoidossa. Tämä kokemus on kantava tuki jatkossa tapahtuvalle muullekin viranomaisten kanssa työskentelylle.

Työntekijä käytti hyväkseen nuoren toivoa ja kiinnostusta tulevaisuuden suunnitteluun, vaikka nuori jälkepäin jätti sen toteuttamatta, koska olisi tuottanut liian suuren taloudellisen riskin läheisilleen. Asian suunnittelu sosiaalityöntekijän kanssa ei kuitenkaan ollut hukkaan heitettyä aikaa, koska sen kylkiäisenä nuori oppi asioita, joista oli hyötyä, vaikka itse suunnitelma ei toteutunutkaan. Samalla työntekijä ansaitsi nuoren luottamuksen ja kunnioituksen.

Haastateltava A: Jos historiassa katsoo kaikkia ulkopuolisia aikuisia ketkä ei ole perheessä joiden kanssa olen joutunut oleen tekemisissä koulussa tai psykiatreja tai jotain, on aina tuntunut et ne on mua vastaan. Et ne on enemmänkin muitten aikuisten puolella, niin kun sen ikäsenä kun ei oo aikuinen tuntus aina siltä että kaikki aikuiset on yhdessä mua vastaan. Se sosiaalityöntekijä oli silloin tuntus enemmän et on mun puolella kuin aikuisten puolella.

Haastateltava toi esiin iän merkityksen. Kuten aiemmin tässä työssä (s.18) 13-15-vuotias käy läpi ihmissuhteiden kriisin (12–15-vuotiaana), johon kuuluu protestointi vanhempia ja muita auktoriteetteja vastaan. Kyseinen työntekijä kohtasi haastateltavan ottamalla vakavasti ja kunnioittamalla hänen visiotaan. Tätä hetkeä voidaan pitää yhtenä korjaavana kokemuksena aikaisempia mielipiteen ohittamisia kohtaan. Työntekijä sai kuitenkin arvostuksen tietonsa ja kohtaamiskykynsä kautta – ei iän tai auktoriteettiasemansa kautta.

Myös haastateltavan, joka asioi sosiaalityöntekijän kanssa ensimmäisen kerran aikuissosiaalityössä toimeentulotuen vuoksi, mielestä kokemus oli positiivinen.

E: ...hän siinä kertoi mää kyselin vaikka mitä tähän tulee laittaa sit hän kerto. Tulostettiin hänen koneella muutamat laput mitä tarvittiin lisänä. Ja tällaiset kaikki. Mun mielestä siis erittäin hyvin koska aluks kun mä katoisin sitä lappua mä en tajunnu siitä yhtään mitään mitä tähän pitäis laittaa. Hän kyllä hyvin selitti mitä siihen pitää laittaa.

Myös tässä kohtaaminen synnytti luottamusta työntekijään henkilökohtaisesti, mutta myös laajemmassa mittakaavassa muihinkin viranomaisiin. On luvallista olla tietämätön ja vaikeissa kohdissa autetaan. Näiden kahden sosiaalityöntekijän otteessa oli esimerkkejä palveluohjauksellisesta työtteesta, jolla saatiin asiakkaalle kokemus positiivisesta kohtaamisesta.

Erään haastateltavan mukaan lastensuojelussa ja aikuissosiaalityössä oli myös ero.

Haastateltava A: Aikuispuolella ne tota....mä tykkään aikuispuolesta paljon enemmän....mua häiritsi tosi paljon siä nuorten puolella et musta tuntus et ne piti mua jonain ihan kakarana. Mua ärsytti se kuinka tyhmänä ne piti ja kuinka monta kertaa ne selitti kaikki asiat ja varmisti kaikki asiat. Aikuispuolella ne odottaa sulta enemmän ja pitää paljon enemmän asioita itsestäänselvyksinä.

On kuitenkin huomioitava, että häntä oli perehdytetty käsiteltäviin asioihin jo lastensuojelun puolella. Ensikertalaiselle asiakkaalle, jolla ei ole aiempaa käsitystä asioista eikä omatoimisuutta asioiden selvittämiseen ei ohjauksessa voida olettaa olevan itsestäänselvyksiä.

Useammalla haastateltavista oli jonkinlainen kontakti psykiatriseen hoitotahoon. Haastatteluissa muun muassa esitettiin toive, että psykiatrisiin palveluihin kaivattaisiin enemmän jalkautuvaa nuoren ympäristöön suuntautuvaa työtettä. Pelkästään asiakkaaseen kohdistuvan keskusteluun pohjautuvan yksilötyön rinnalle toivottiin laajempaa yhteistyötä myös nuoren vanhempien kanssa. Haastateltava toivoi myös, että olisi saanut hyviä arkitapoja siihen, että arki sujuu koska se auttaisi enemmän.

Haastateltava A: Nuorten psykiatrian poliklinikalla ei ole tarpeeksi vaihtoehtoja tai välineitä auttaa – vain puhetta joka helpottaa oloa ja lääkitys. Tekisivät enemmän yhteistyötä vanhempien ja potilaan kanssa elämän muuttamiseksi oikeasti. Keskustelut eivät muuta mitään. Se ei muuta mitään niitten pitäis auttaa muuttaa elämää. Et ne ois saanu asetettua mulle hyviä elämäntapoja ja arki tapoja se on yks iso asia, kun masennusta hoidetaan et arki on kunnossa.

Toisella haastateltavalla oli kuitenkin positiivisia kokemuksia jalkautuvasta psykiatrisesta avusta koulunkäynnin vaikeuksissa.

Haastateltava E: En mä tiedä....ei siellä [koulussa] ketään ihmisiä ollu mitkä ois ollu mitenkään ikäviä. Mut jotenkin Joululoman jälkeen se kynnyks mennä sinne takas oli jotenkin niin suuri et alko pelottaa mennä sinne. Me kumminkin hoidettiin sitä ja koitettiin saada sitä jatkumaan mut hän kumminkin autto tosi paljon. No sillan me yritettiin jatkaa sitä koulua mä kävin siellä vaikka koulun pihalla kun vähän pelotti mennä sinne takas.

7.3.3 Positiivisten palvelukokemusten ja iän vaikutus

Aiemmin kuvatulla kiinnipitävällä työotteella oli vaikutuksensa konkreettisten asioiden etenemisen lisäksi myös nuoren ajatteluun, jossa tapahtui muutos avun hakemisessa ja vastaanottamisessa. Kokemus avun saamisesta tekemisen kautta lisäsi ymmärrystä avunhakemisen vaikuttavuudesta. Se, että toiset ovat aloittaneet avun hakemisen nuoren puolesta on voinut myös nostaa nuoren arvoa nuoren omissa ajatuksissa ja tuoda omanarvontuntoa - "Olen avun arvoinen!" Näkisin tämän olevan aiemmin tässä työssä esitettyä työskentelyä motivaation ja toiveikkuuden kasvattamiseksi.

Haastateltava E: Siis paljon silleen helpommalta tehdä se, eihän se tietenkään ihan helppoa ole aina...iikinä apua hakee sinänsä. Ymmärrän että siitä on tosi paljon apua. Ja tota...muutenkin tota justtiisKannattaa tehdä vaikka ei ihan helppoo olisikaan.

Haastateltava E: No siis oikein hyvät kokemukset mun mielestä.. En mä tiä miten olisin selvinny jos ei olis saanu mitään apua...en tiä oisko ollukkaa täällä enää siinä vaiheessa.

Elikä ymmärräks mää tän oikein että ne hyvät kokemukset aiemmin on rohkassu tänä päivänä hakemaan ja ottamaan apua vastaan eri tavalla kun silloin?

Haastateltava E: Ymmm. Juu.

Haastateltava E: Mmmm...oli siinä kyllä sitte ku oli aluksi vähän niinkun muut sen alottanu sen et haki apua minulle ymmärsi enemmän et se kannattaa hakea kyllä apua itekin.

Myös vuosien kulumisen koettiin tuoneen kypsyneisyyttä avunhakemiseen ja vastaanottamiseen. Haastateltavia alettiin haastatella kokemuksistaan yläasteistä lähtien eli noin 13-vuotiaasta ylöspäin. Jos tähän lisätään 3-4 vuotta ollaan vähintään 16-vuotiaita ehkä enemmän, jopa täysi-ikäisiä, jolloin nuorella on enemmän valtaa omiin asioihinsa. Täysi-ikäisellä nuorella tuki ja palvelut voidaan tehdä täysin nuoren omilla ehdoilla ilman minkäänlaista vanhempien osallisuutta. Tämä lisää nuoren omaa päätösvaltaa ja toisaalta myös palvelutarjotinta (esimerkiksi itsenäinen asuminen). Tämä antaa todellisen kokemuksen siitä, että nuori on toiminnan subjekti, joka voi antaa aivan uuden mahdollisuuden rakentaa nuorelle kokemusta täysivaltaisesta osallisuudesta ympäröivään maailmaan itsenäisenä toimijana. Siksi täysi-ikäisyydessä voi olla valtava potentiaali kuntoutumisen välineenä, jos se osataan käyttää oikein.

Haastateltava E: Nii en mä tiä...kai sitä myös tietty vähän vanheni....on jonkun aikaa menny kolme neljä vuotta (3-4) melkein...nii oli siinä sinänsä vähän mieli muuttunu tietenkin se ehkä niin paljon haittaa ja itekin vähän tajuua enemmän asioita.

Haastateltava C: ...mut en mä tiä ehkä se aikustuminen sit alko kasvaa vähän ja mieltii asioit....mieltii asioit onks se hyvä juttu jos jatkaa näin ja miten kauan talous pysyy pystyssä...

7.4 Henkilökohtainen ja sähköinen asioiminen

Aiemmin tuli esille se, että haastateltavat arvostivat sitä, että uraohjaajalta ja etsiviltä nuorisotyöntekijöiltä nuoret saivat tietoa heille tärkeistä asioista yhdestä ja samasta paikasta. Toiseksi tiedonlähteeksi nuoret mainitsivat sähköiset kanavat. Ongelmaksi nousi elämänhallintaan vaadittavan tiedon (toimeentulo, opiskelu, työllistyminen, terveys) sirpaleisuus.

7.4.1 Henkilökohtainen kontakti

Tämän päivän nuorista on mielikuva digitalisaation etujoukosta. He menevät jo siellä, mihin aiempia sukupolvia vasta ohjataan. Tästä huolimatta haastateltavien joukosta nousi kaipuu myös henkilökohtaiseen kontaktiin ja apuun. Henkilökohtaisesta kontaktista haettiin tukea mutta myös kontrollinomaista varmistusta siihen, että tulee varmasti hoidettua tarpeelliset asiat.

Haastateltava E: No...mun mielestä semmonen et siel on joku ihminen sitte ettei se oo semmosta vähän niinkun...viestien tai semmosten kautta et tärkeintä et on joku ihminen on kunnolla auttamassa siinä voi olla siinä viikottain tai jotain tällaista auttaa.....Saattaa mennä mukaan eikä vaan sillattii et sanoo vaan et käy tuolla. Vaikka semmonen et menee mukaan ja kattoo et hän menee perille asti ja saa sen hoidettua. Semmonen olis tosi tärkeä.

Jokisen mukaan tuki ja kontrolli voivat toimia toisiaan täydentävinä työmenetelminä, jolloin tuki ja kontrolli voivat rakentua vuorovaikutuksessa, jolloin kokemus tukemisesta on päällimmäisenä mutta samalla apua hakeva voi mieltää kontrollin ilmaisuksi työntekijän sitoutumisesta auttamisprosessiin. (Jokinen 2008, 119–136, 139, 142.) Tuen ja kontrollin ohella pysyvyys, yhteinen kieli, välittäminen ja nuoren elämäkokonaisuuden ymmärtäminen ovat keskeisiä tekijöitä perussosiaaliryöön prosessissa (Pohjola 1994, 160). (Huovila 2013, 33.) Myös nämä asiat näyttäytyvät palveluohjauksellisessa työotteessa jota etsivä nuorisotyö käyttää. Jotta työntekijä kykenisi ymmärtämään nuoren elämäkokonaisuuden tulisi hänen käyttää aikaa

nuoreen tutustumiseen. Mitä enemmän työntekijä perehtyy asiakkaansa elämäntarinaansa – hänen nykyisyyteensä ja historiaansa – sitä ymmärrettävämmäksi hänen toimintansa voi muodostua (Dulmus & Sowers 2012, 139).

Nuorten psykososiaalisen auttamistyön edellytyksenä on kohtaaminen, luottamuksen rakentaminen ja toimiva vuorovaikutus. Luottamuksen rakentaminen vie aikaa mutta ilman sitä muutostyöskentely nuoren kanssa ja nuoren ehdoilla ei ole mahdollista. Psykososiaalista identiteettiään nuori rakentaa oman mielensä sisäisenä toimintona ja vuorovaikutuksessa toisten ihmisten ja sosiaalisten verkostojen kanssa. Siten ehdottoman luottamuksellisen auttamissuhteen luominen on keskeinen tapahtuma perussosiaalityössä kuten sosiaalityössä yleensäkin. (Huovila 2013, 227.)

Anni Vilkon sosiologian väitöskirjassa (Vilkko 1997) johtopäätös on, että ihmisen pohtiessa Paul Ricoeurin (1991) narratiivista identiteettiä koskevan ajattelun mukaisia kysymyksiä: ”Kuka minä olen? Mikä minusta on tullut?”, hän joutuu väistämättä pohtimaan myös sitä, mistä hän on tullut eli määrittelemään itsensä sosiaalisesti (Vilkko 1997, 218). Ihminen joutuu siten palaamaan yhä uudelleen elämäänsä ja kokemaansa muistojen kautta rakentaessaan identiteettiään. (Vilkko 1997, 218–219). (Huovila 2013, 19.) Huovilan (2013) mukaan keskustelun, pohtimisen ja konkreettisen auttamistyön kautta nuori voi jäsentää menneisyydestään ja nykyisyydestään ehyemmän ja paremmin yhteensopivan elämäkokonaisuuden (Huovila 2013, 233–234).

7.4.2 Netti, mobiilisivut ja App-sovellukset

Haastateltavien kanssa pohdittiin myös sitä, mitä tehdä, jos ei tiedä missä olisi ihmisiä jotka auttaisivat. Tällöin keskustelu siirtyi tämän päivän tiedon lähteelle eli nettiin. Netti vastasi keskeisiin tarpeisiin: tieto on saatavilla helposti ja silloin kun tarvitsee. Toisaalta nettipalveluissa oli myös pullonkaulansa. Monet viranomaispalvelut vaativat verkkopankkitunnusten tai muiden varmenteiden, esimerkiksi mobiilivarmenteen, käyttöä. Kaikilla ei ole mahdollisuutta saada verkkopankkitunnuksia, esimerkiksi edunvalvonnassa olevilla. Mobiilivarmenne taas on operaattorien maksullinen

lisäpalvelu, joka olisi taloudellinen lisärasite mahdollisesti muutenkin vähävaraiselle ihmiselle. Luottohäiriöiselle myös muun kuin prepaid - liittymän hankkiminen voi olla mahdotonta. Toisekseen netistäkin pitää tietoa hakea eri sivuilta ja yhdistää ne yhdeksi paketiksi ja se koettiin haastavaksi.

Haastateltava A: Ammattilaisilla on tietoa mutta vastauksen saaminen vaatii enemmän vaivaa kuin sen pitäisi.

Edellisen lisäksi ongelmaksi koettiin vaikeat viranomaisisivut kuten esimerkiksi Kelalla TE-toimistolla ja sosiaalipalveluissa. Haastateltava uskoi, että paremmat sivut helpottaisivat sekä etujen ja palvelujen hakijoita.

Haastateltava A: ...mä tiedän ihmisii.....on ihmisii jotka ei hae tukii vaik ne vois saada jotain koska ne ei jaksä käydä kaiken sen vaivan läpi et niinku "mist mä haen, mitä mun pitä lähettää sinne". Mut jos se ois netis helposti mä uskon et sit ne vois tehdä sen "no mä teen sen tässä se on helppo tehdä. Ja mä uskon et jos ne hoitais netin kautta enemmän asioita ja olis niin se tota auttais heitä ja auttais kaikkii nuorii ja aikuisiakin paljon ketkä hakeis sitä.

Tarpeena olisikin luoda yksi sivusto josta löytyisi mahdollisimman kattavasti tietoa.

Haastateltava A:kun nykyään kaikkien tukien suhteen mitä on netissä.....sä avaat sen tuen ja luet sen kauheen lista et kenelle se on ja miten se on ja luet sen. Se olis paljon kätevämpi mun mielestä nuorelle et sä voisit rastittaa sielt, siel olis vaikka vaihtoehtoja esim. työtön, ei käy koulussa, perheellinen.....ja sit et vaik asuu yksin sä vaan rastitat ja sen jälkeen sieltä tulee vaihtoehtot mihin tukiin sulla voi olla mahdollisuus.

Helppokäyttöiset nettisivut voisivat rohkaista niitäkin tiedon- ja avuntarvitsijoita, jotka tällä hetkellä vierastavat netin käyttöä asioiden hoidossa juuri siksi, että sivut ovat liian monimutkaiset.

Haastateltava toi esiin havainnon, että Te-toimistolla, Kelalla ja sosiaalipalveluilla ei ole sivuja mitkä toimisivat matkapuhelimella paremmin (Te-toimistolla ja Kelalla on mobiililaitteelle optimoidut sivut, tekijän huomautus). Mobiilisivut saattaisivat auttaa joitakin, koska on ihmisiä, jotka käyttävät nettiä enemmän matkapuhelimella kuin tietokoneella. Haastateltava mainitsi myös matkapuhelimiin ladattavat App-sovellukset.

Haastateltava A: Äppi missä autetaan tukien haentaa ja vaikka yhteishaussa ja kaikis tämmösis....kaikissa missä haetaan jotain viranomaisten kautta ja tällast...sä raksitat sieltä mitä sä haluut ja mitä sä

oot jo tehny ja tälleen ja sit tulee vaihtoehto ja sit sä voit sieltä valita et mistä aiheesta sä oot kiinnostunu ja tälleen...

Asiaa myöhemmin tutkiessani löysin TE-palvelujen App-sovelluksen työpaikkojen hakemiseen.

Haastateltava ehdotti myös ajanvarausten siirtämisen puhelimitse nettiin. Esiin nousi myös ehdotus Twitter-tyyppisestä yhteydenpidosta

Haastateltava A: Mun mielestä avun pitäis olla helpommin saatavilla kun et vaan se tuuppas tänne kaupungille käymään tähän ja tähän aikaan joka viikko.....mun mielestä sen pitäis olla niinku.....vapaammin niinku tota ja helpommin saatavilla..... jotenki silleen periaatteessa niinku sä voisit kysyy apua joltain ihan millon vaan sä haluat ihan niinku tuntisit sen ihmisen vaikka et tunne sitä ihmistä kuiteskaa, mut et olis joku sellanen....päivisin mihin aikaan vaan – ei nyt tietenkään vastaa jos yhen aikaan yöllä jos sä laitat sinne jotain, ei tietenkään vastaa, mut sit ne vastaa luultavasti aamul tai aamupäiväl vastaa sinne sun ongelmaa.

Haastateltava A: Jokaisella ei oo tapaamisella enää mielessä niitä asioita mihin he olis tarvinnu apua tai jotain mulla on ainakin tapaamisen jälkeen tullu mieleen et mä unohdin kysyy jostain asiasta josta mä olisin halunnu kysyy. Sit sä voit kysyy vaan jossai apissä viestii tai netissä tai jotain.....se olis tosi helppoo.....

Haastateltava A: Ja vaikka sähköposti on yleisesti sellanen minkä sossu ja nää ja työkkäri ja kela on ottanu käyttöö....mut ku sähköpostikin voi saada paremman ja helpomman tavan kun ketä vaan on samaa mieltä siit et sähköpostin lähettäminen ei o niinku yht helppoo ja mukavaa kun joku normaalin tekstiviesti lähettäminen.....jos nyt niit vertaa.

Sähköisillä palveluilla on myös haittapuolensa, sillä se toisaalta etäännyttää asiakkaan ja työntekijän toisistaan, mutta antaa myös asiakkaalle myös mahdollisuuden vältellä työntekijän kohtaamista. ”Perinnehakijoiden” kerrotaan laittavan työnhaun voimaan sähköisesti, ja kun heille varataan aika, he eivät tule paikalle vaan laittavat taas työnhaun sähköisesti voimaan. Tällä tavoin sosiaalitoimeen voidaan osoittaa, että työnhaku on voimassa aina hetken ja näitä asiakkaita ”ei näy, eikä kuulu”. (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 46–47.) Käsitykseni mukaan kirjoittajat ovat tarkoittaneet ”perinnehakijoilla” henkilöitä, jotka sähköisten palvelujen avulla täyttävät näennäisesti etuuksien saamiseen vaadittavat velvoitteet, mutta eivät tosiasiallisesti yritä aktiivisesti työllistyä, mutta yrittävät ylläpitää taloudellisten tukien jatkuvuuden.

8. KEHITTÄMISIDEAT

8.1. Ammatinvalinnan ohjauksen, opinto-ohjauksen ja oppilashuollon kehittäminen

Haastateltavat toivoivat perusopetukseen ajallisesti pitkäaikaisempaa ja konkreettisempaa ammatinvalinnan ohjausta. Konkretiaa saataisiin haastateltavien mielestä muun muassa lisäämällä työpaikkoihin tutustumista.

Tätä tukee myös Petri Niemen väitöskirjan tulokset. Petri Niemen väitöskirjan mukaan opinto-ohjaajan tulisi panostaa oppilaan itsetuntemuksen kehittämiseen ja valmiuteen toimia suunnitelmallisesti. Toisen asteen nivelvaiheohjauksen painopiste tulisi siirtää päättöluokkaa varhaisemmaksi. Opinto-ohjaajien tulisi panostaa tieto- ja viestintätekniiikan hyödyntämiseen ja tehostaa koko koulun työelämäyhteistyötä. (Niemi 2016, 3.)

Näkisin kehittämiskohdaksi myös sen, että perusopetuksen viimeisen puolen vuoden aikana opetukseen integroituna opetettaisiin päättöluokkalaisille niistä etuuksista ja palveluista, jotka ovat keskeisiä sekä toisen asteen opintojen alkaessa, mutta myös mahdollisesti keskeytyessä. Tässä tulisi hyödyntää kunnassa toimivia nuoriso-, sosiaalialan- ja työllistämispalvelujen ammattilaisia esimerkiksi kouluvierailujen muodossa. Näin nuoret saisivat kosketuksen kyseisiin henkilöihin, joka voisi myös madaltaa nuoren kynnystä yhteydenottoon.

Myös toisen asteen opintojen keskeytymisen hetkellä tulisi panostaa myös erotilanteeseen, jotta nuoren kanssa käytäisiin läpi miksi tilanteeseen päädyttiin ja mihin hänen seuraavaksi tulisi ottaa yhteyttä. Tässä kohtaa olisi tärkeää, että asia ei etenisi vain tiedonsiirtämisenä työntekijältä toiselle, vaan ohjaus tapahtuisi nuoren, saattajan ja vastaanottajan yhteisenä tapaamisena.

Aiemmin tässä työssä todettiin sekä aiempien tutkimusten että selvitysten, mutta myös haastateltavien näkökulmasta, kouluterveys- ja kuraattoripalvelujen rajallisuus. Oppilashuoltoon kuuluvia kuraattori- ja terveydenhuoltopalveluja tulisi kehittää. Ensimmäisenä haasteena on resurssipula, jonka vuoksi työtä tehdään lähinnä lakisääteisten tehtävien tai akuuttien ja jo kriisiytyneiden tehtävien ehdoilla. Tässä yhtenä tarkastelun kohteena olisi yli sektorirajat ylittävä työntekijäresurssien jakaminen ja yhteistyö.

8.2. Nuorten moniammatillisen tuen ja palveluohjauksellisen työotteen kehittäminen

Saman kaupungin alueella 15-29 -vuotiaiden nuorten kanssa työskentelevien ammattilaisten tulisi muodostaa yhteinen moniammatillinen työyksikkö. Moniammatillisuutta muodostettaisiin esimerkiksi sosiaali- ja nuorisotyön sekä terveydenhuollon osaamisalueista. Yksiköiden tulisi toimia asiakaslähtöisesti nuorten tarpeista lähtien ja palveluihin olisi oltava mahdollista tulla ilman lähetettä tai ajanvarausta. Yksikössä tulisi siis olla väljyyttä ottaa asiakkaita vastaan päivystysluontaisesti. Työntekijöiden tulisi olla tavoitettavissa erilaisten sähköisten kanavien kautta ja sen olisi hyvä olla mukana sosiaalisessa mediassa. Tämän lisäksi yksikön työntekijöiden olisi jalkauduttava esimerkiksi oppilaitoksiin sekä kertomaan omasta palvelustaan ja yleisemmällä tasolla nuorten muista palveluista. Palveluntuottajia pitäisi ohjata miettimään sitä, miten palvelut, niihin ohjaaminen ja niistä tiedottaminen juuri nuorten asiakkaiden kohdalla tulisi toteuttaa, jotta ne vastaisivat nuoren ikää, kehityksellistä vaihetta, aiempaa tietoa ja kokemusta palvelujen käyttäjänä.

Varsinaisessa asiakastyössä tulisi olla palveluohjauksellinen työote, jossa tulisi olla mahdollisuus tarvittaessa voimavarakeskeiseen palveluohjausmalliin (Suominen & Tuominen 2007, 32). Näin ollen työssä tulisi olla aikaresurssia siihen, että asiakkaille olisi riittävästi aikaa sekä yksittäisiin tapaamisiin, mutta myös pidempiaikaiseen rinnalla kulkevaan työotteeseen.

Kehittämisen paikkana voisi olla myös se, että jokaisessa työyksikössä jokaisen työtehtävän ja työntekijän kohdalla pohditaan mahdollisuuksia yleisen tason palveluohjauksellisen työtteen mahdollistamiseen oman perustehtävän sisällä. Tämä vaatisi uudenlaista ajattelua toimenkuvaan ja koulutustasoon tuijottamatta. Kaikissa työtehtävissä tämä ei ole mahdollista, vaikka tahtoakin olisi. Tärkeintä on, että jokainen miettisi omalla kohdallaan missä määrin tämä voisi olla mahdollista. Tämä edellyttäisi työyhteisöissä laajempaa keskustelua alaisten ja johdon välillä, miten tätä voitaisiin toteuttaa.

8.3. Netti- ja mobiilisovellusten kehittäminen

Vastauksissa toivottiin myös nuorille asioiden hoitoonsa ja elämänsuunniteluunsa tietoa antavien netti- ja mobiilisovellusten kehittämistä. Näillä haettiin mahdollisuutta saada vastauksia ja hakea etuisuuksia aikaan ja paikkaan katsomatta. Oman työkokemukseni mukaan olen myös havainnut, että nuorille voi olla ainakin aluksi helpompi hoitaa asioitaan muulla tavoin kuin käymällä paikan päällä tai soittamalla. Yleensä tämä liittyy epävarmuuteen hoitaa asioitaan kasvokkain ennalta tuntemattoman ihmisen kanssa. Vuorovaikutteisen sähköisen kommunikoinnin kautta voidaan kuitenkin rohkaista nuorta tulemaan myös fyysisesti paikan päälle. Aiemmassa työpaikassani oli nettipohjainen sähköinen palvelu, jonka kautta nuori saattoi selvittää itselleen tärkeitä asioita kysymällä. Vastausvuorossa oleva työntekijä vastasi kysymyksiin. Palveluun oli tehty rajaus, jonka mukaan samaa aihetta käsiteltiin vain kolme kertaa. Tämän täytyessä siirryimme sähköpostiin ja viidennen sähköpostin jälkeen nuori oli rohkaistunut tulemaan paikanpäälle.

Kohdassa 9.2 visioitiin moniammatillisesta nuorten palvelukeskuksesta ja sen näkyvyydestä sosiaalisessa mediassa. Yksikön kotisivuille voitaisiin luoda erilaisia neuvovia ja ohjaavia sivustoja. Sellaisia voisivat olla esimerkiksi seikkaperäinen ohjeistus mitä ja missä järjestyksessä pitää tehdä, jos ei saa koulupaikkaa tai kuvallisessa (skannattuja valokuvia tai videoita) muodossa olevat vaiheittaiset ja seikkaperäiset

ohjeet erilaisten lomakkeiden täytöstä. Eräs vastaajista esitti sovellusta, jossa käyttäjä kirjaisi tiedot elämäntilanteestaan ja ohjelma näyttäisi niiden perusteella mitä kaikkia erilaisia tukia siinä tilanteessa olisi mahdollista hakea.

Tämän ratkaisemiseksi vaadittaisiin taho, joka kantaa koordinoituvastuun siitä, että eri viranomaisten ja palveluntuottajien tiedot saataisiin saman järjestelmän alle ja vastaisi sen ylläpidosta. Sähköisten palvelujen tunnistautumiseen olisi myös luotava vaihtoehtoinen, kaikkien saatavilla oleva vaihtoehto verkkopankkitunnusten rinnalle, koska kaikilla ei ole mahdollisuutta saada verkkopankkitunnuksia. Esteinä voi olla mm. maksuhäiriömerkinnät, edunvalvonnassa oleminen sekä tulottomuus.

9. POHDINTA

Työssäni on keskeiseksi teemaksi noussut vuorovaikutus. Jotta vuorovaikutus voisi toteutua tarvitaan kohtaaminen. Opinnoissa ja palveluissa oleva nuori kohtaa samanaikaisesti kaksi asiaa. Perimiltään hän kohtaa instituution, joka omaa yhteiskunnallista tehtäväänsä suorittaessaan vaatii nuorelta asioita, joiden saavuttamista ohjaa ja kontrolloi instituution edustajana yksittäinen työntekijä. Se, miten työntekijä kohtaa apua tarvitsevan nuoren luo samalla kuvan auttajista henkilöinä, mutta myös instituutioidensa edustajina. Toisaalta yksittäisen nuoren ongelma instituutiossa (esimerkiksi tietämättömyys miten toimia) ei yksiselitteisesti ole nuoren oma ongelma, vaan se on myös instituution ongelma siinä mielessä, että instituution tulee kyetä vaikuttamaan ongelmaan. Se millainen kokemus kohtaamisesta jäi, jäi nuoren mieleen joko luottamusta tai epäluottamusta herättävänä kokemuksena. Vaikka kohtaamisen näyttämöinä ovat instituutiot, on keskeisessä roolissa kuitenkin instituutionsa edustaja eli yksittäinen työntekijä. Näin ollen monimutkaistuneiden rakenteiden ja palvelujen keskelläkin yksittäiseen työntekijään kulminoituu aina se, miten asiakas pääsee eteenpäin ja millainen kokemus hänelle siitä jää. Onnistuakseen kohtaamisessa, pitää olla mahdollisuus päästä kertomaan tarinansa ja tulla kuulluksi. Tarina ei ole sitä mitä on nyt, vaan se sisältää myös sen mitä oli ennen tätä hetkeä ja mitä oletuksia on tulevista. Liian usein emme katso taaksepäin, vaan lähdemme tästä hetkestä täysillä eteenpäin. Jalkaväenkenraali ja Mannerheimin ristin ritari Adolf Ehrnroth on sanonut seuraavasti:

"Kansa joka ei tunne menneisyyttään, ei hallitse nykyisyyttään, eikä ole valmis rakentamaan tulevaisuutta varten." (YouTube i.a.)

Tämän voisi muuttaa muotoon

"Työntekijä joka ei tunne asiakkaansa menneisyyttä, ei ymmärrä nykyisyyttä, eikä ole kykenevä auttamaan rakentamaan asiakkaan tulevaisuutta."

Siksi asiakkaan elämäntarinan tunteminen auttaa ymmärtämään ratkaisevalla tavalla, miten ja miksi työskentelyssä tulisi edetä. Vain tätä kautta pystymme myös työskentelemään asiakkaamme motivaation ja toiveikkuuden lisäämiseksi, jonka toivoisin näkeväni kasvavan sekä työntekijöiden tietoisuuden, että toiminnan tasolla.

Katsomme myös liian usein papereista asiakkaamme iän ja toteamme hänen olevan vielä lapsi tai jo aikuinen. Voimme todeta hänen olevan sen ikäinen, että häntä ei vielä veloiteta johonkin tai häntä tulee velvoittaa johonkin. Tämä on kuitenkin vain juridinen vedenjakaja, joka perustuu kalenterin kronologiseen faktaan. Sisäinen kehityksemme ei valitettavasti ole näin selkeästi eroteltavissa eikä mukaudu muutostarpeeseen heti niin määriteltynä hetkenä. Tämä siirtymävaihe meidän työntekijöinä tulee muistaa ja ottaa huomioon.

Tässäkin historiamme määrittelee nykyisyyttämme. Mikä jälki jäi lapseen joka ei kyennyt vaikuttamaan eikä täysin ymmärtämään lapsena aikuisten häneen kohdistamaa toimenpidettä? Miten se elää hänen sisällään silloinkin, kun hän on jo täysi-ikäinen? Menneisyyden läpikäyminen ei ole haavojen repimistä eikä ajanhukkaa, vaan niiden jälkihoitoa ja se on osa sitä tarinaa, joka täytyy tuntea, että juoni jatkuu loogisesti onnelliseen loppuun. Näiden asioiden huomioiminen nuoren kanssa työskenneltäessä on ensiarvoisen tärkeää. Jotta aito kohtaaminen syntyisi, tulisi työntekijän tietää, tunnistaa ja kyetä vastaamaan kulloistenkin kehitystehtävän läpikäymisen vaikutukset tässä hetkessä ja osata sitoa ne omaan työskentelyynsä.

Nuori on alaikäisenä elänyt vaiheen, jossa hänen on ollut hyväksyttävä se, että hänellä ei juurikaan ole mahdollisuutta omiin valintoihin. Hän valintansa on alistettu huoltajien päätöksille, hänen on ollut suoritettava oppivelvollisuus ja hänellä ei ole autonomiaa omiin asioihinsa. Täysi-ikäisenä hän saa täydellisen vapauden, mutta myös vastuun omasta elämästään. Samaan aikaan nuori kuitenkin joutuu hoitamaan asioita, joista hänellä ei ole aiempaa kokemusta. Jos myisimme puhelinta asiakkaalle, joka ostaa ensimmäistä puhelintaan, kuuntelisimme tarkkaan asiakkaamme lähtötilannetta ja tarpeita. Sen jälkeen valitsisimme niihin parhaiten vastaavan puhelimen, perehdyttäisimme käyttöön ja perustelisimme miksi valitsimme juuri tämän puhelimen

juuri tämän asiakkaan kohdalla. Olisiko tämä verrannollinen myös asiakkaidemme kohtaamiseen?

Voiko kohtaamista tapahtua sähköisten palveluiden kautta? Voi, jos se on muotoiltu asiakkaalle luontevaksi, helpoksi, tarvetta vastaavaksi ja ennen kaikkea – sen takaa löytyy ihminen. Aikaisemmassa työssäni kävin erään nuoren kanssa viiden sähköpostin vuoropuhelun, jonka jälkeen hän uskaltautui tulla tapaamiseen toimistollemme.

Kiihtyvä paikallistoimistojen (esimerkiksi TE-toimistot ja Kela) karsiminen vaikuttaa luonnollisesti siihen, että palveluja siirretään toisaalta palveluntuottajien toimesta, mutta myös palvelunkäyttäjien halusta nettiin. Tämä siksi, että sekä rajoitetut aukiolot että pitenevät välimatkat lisäävät palvelujen käyttämisen rasitteita.

Vaikka valtaosalla nuorista on vähintäänkin puhelin, jolla voidaan hoitaa nettiasioita, ei voida lähteä ajatuksesta, että sellainen pitää olla voidakseen hoitaa omia viranomaisasioitaan. Tällöin nimittäin edellytettäisiin taloudellisia kustannuksia tarvittavan laitteen ja siihen liittyvän nettiyhteyden hankintaa ja ylläpitämistä. Se, että virastoissa on asiakaspäätteitä asioiden hoitamiseen, tarkoittaa käytännössä asioiden hoitamista kuitenkin kyseisten virastojen aukioloaikoina ja etäisyyksien mukaan. Toki käytettävissä on esimerkiksi kirjastojen päätteet, mutta yksilönsuojan ja rajattujen käyttöaikojen suhteen ne eivät ole ehkä kaikkein houkuttelevin vaihtoehto ja ovat myös aukioloajan ja fyysisen etäisyyden rajoitteissa.

Kyse ei siis ole toisiaan poissulkevista vaihtoehtoista vaan rinnakkain olevista ja parhaimmillaan toisiaan täydentävistä. Koska asiakkaamme ovat erilaisia, pitää molemmat vaihtoehdotkin olla tarjottimella ja käytettävissä.

Havahduttava aspekti oli nimenomaan huomata syrjäytymisriskiä kasvattavien tekijöiden kumulatiivinen synty ja ajallisesti pitkä ulottuvuus. Keskeisimmät syyt siihen, että ongelmat kasvoivat, olivat ne, että avuntarvetta ei kerrottu edes kysyttäessä. Häpeä ja pelko olivat saaneet vaikenemaan. Syntyvätkö ne siitä, mikä yleisesti on ajan henki vai siitä, miten apua on nähty annettavan? Mikä on meidän auttamistyötä tekevien mahdollisuus vaikuttaa näihin asioihin omalla kohdallamme?

Mikäli syrjäytymiskehitys on päässyt kaikesta huolimatta alulle, on vielä toinen mahdollisuus, kun nuori täysi-ikäisenä saa täydellisen itsenäisyyden oman elämänsä päätöksiin. Tässä kohtaa oikea-aikainen ja oikeanlainen väliintulo voi auttaa uudelleen jaloilleen. Alle 18-vuotiaana nuori on huoltajiensa vastuulla ja heidän päätäntävaltansa alla. Tällöin nuori ei tosiasiallisesti ole omien asioidensa täysivaltainen subjekti. Erityisesti tämä korostuu perheen sisäisissä ongelmissa, joissa nuori on kärsivänä osapuolena. Mitä ikinä nuori tuekseen kaipaisikin, se ei koskaan ole vain hänen omassa päätäntävallassaan. Päätäntävaltaa rajoittavat sekä huoltajien valta-asema, että julkisen toimijan valta-asema. Tästä johtuen nuorelle voi syntyä toiseuden asema suhteessa omiin asioihinsa ja omaan elämäänsä. Vastaajat toivat esiin tunteen täysi-ikäisen nuoren pärjäämisen pakosta. Tämä tunne ei saisi syntyä nuorelle, kun hän tarvitsee palvelujärjestelmältä apua elämäntilanteeseensa. Toinen pohdinnan paikka on se, miten palvelujärjestelmän edustajat toisaalta pitävät nuoresta kiinni niin, ettei hänelle tule tunne pakottamisesta. Samoin kuinka paljon voimme vastuuttaa uusien asioiden edessä olevaa epävarmaa nuorta ilman, että hänelle tulee musertava tunne siitä, häneltä odotetaan enemmän kuin mihin hän tosiasiallisesti kykenee.

Täysi-ikäisyyden tuoma täysivaltaisuus motivoi nuorta miettimään oman tulevaisuutensa rakentamista eri tavalla kuin aiemmin. Tällöin on kuitenkin tärkeää antaa nuorelle aikaa ja vapaus pohtia ja jopa haaveilla omaa tulevaa elämäänsä. Työntekijän on muistettava se, että nuorella on vielä tässäkin kohtaa kehityspsykologisia kehitystehtäviä ratkaistavana ja niiden epävarmuutta tuova vaikutus on otettava huomioon. Tähän peilaten täysi-ikäisyys voi olla mahdollisuus synnyttää uudenlainen suhde omaan toimijuuteen, jos siihen annetaan oikea-aikaista ja nuoren todellisia tarpeita vastaavaa tukea.

Haastattelujen ja myös muiden tutkimustulosten kautta tuli esiin toive ammatinvalinnanohjauksen kehittämistä perusopetuksessa. Myös kiusaaminen oppilasviihtyvyyteen vaikuttavana tekijänä tuli esille.

Jyväskylän yliopiston koulutuksen tutkimuslaitoksen johtajan, professori Jouni Välijärven mukaan koulu ei ole enää kaikille tasa-arvoinen. Koulussa ei viihdytä, oppimistulokset laskevat ja yhä useampi uhkaa pudota kyydistä. Eriarvoistuva

peruskoulu lisää selvityksen mukaan myös nuorten syrjäytymisriskiä – jokaisesta suomalaisesta ikäluokasta jopa 10 000 nuorta on syrjäytymisvaarassa, vaarassa jäädä ilman jatkokoulutuspaikkaa. Syynä ovat ennen muuta puutteet perusosaamisessa, lukemisessa, laskemisessa ja opiskelutaidoissa. Ja siksi Välijärvi olisi valmis kyseenalaistamaan nykyisen koulujärjestelmän peruskiviä. Pitäisi harkita entistä yksilöllisempää perusopetuksen järjestämistä. Esityksiäkin professorilla jo on: Entä jos valinnaisuutta lisättäisiin entisestään? Voisiko yläluokkalainen suuntautua opinnoissaan nykyistä enemmän omien tulevaisuuden suunnitelmiensa mukaisesti? (Välijärvi 2016a i.a. .) Näitä pohti jo myös eräs haastateltavani aiemmin tässä työssä sivuilla 71 – 72.

Nämä tulokset jo aiemmin tunnustettujen ongelmien rinnalla – muun muassa huonon kouluviihtyvyyden - on perusteltua alkaa miettiä mitä perusopetuksessa tulisi kehittää ja tehdä toisin.

Välijärveä pelottaa erityisesti ammatillisen koulutuksen säästöt, jotka iskevät pahimmin niihin, joilla vastuunotto kyky omista opinnoista on muutenkin heikompi (Välijärvi 2016b i.a.). On toki totta, että oppivelvollisuuden jälkeen jokaisella on henkilökohtainen vapaus ja vastuu omasta opiskelustaan. Kuitenkin yhteiskunta odottaa kouluttautumista ja rankaisee esimerkiksi taloudellisten tukien kautta niitä, jotka valitsevat ammatillisten opintojen keskeyttämisen tai ajautuvat siihen. Tähän perustuen yhteiskunnan tulisi resursoida myös koulutuspalveluihin ja tukitoimiin niin, että myös opiskelijan ja opiskelun haasteellisiin tilanteisiin voitaisiin tarjota nykyistä enemmän kiinnipitävää tukea. Viimeaikaiset opintotukileikkauksetkaan eivät ainakaan helpota nuorten opiskelua. Lainapainotteinen opintotuki pakottaa suorittamaan entistä enemmän entistä nopeammin.

Opinnäytetyön kautta itselleni on vahvistunut suuresti ymmärrys siitä, että syrjäytymistä ehkäistään jokaisessa asiakaspalvelukohtaamisessa opetus-, kasvatus-, sosiaali- ja terveydenhuollon palvelussa lapsuudesta lähtien. Aikaisempi kalpea aavistus elämäntarinan ja iän merkityksen ymmärtämisen tärkeydestä asiakkaan kohtaamisessa on saanut vahvistusta. Ennen kaikkea vahvistui kuitenkin se, miten kohtaamme apua kaipaavan ihmisen asiakkaan. Työni ei synnyttänyt suuria mullistavia innovaatioita eikä mitään mitä olisi jo aiemmissa tutkimuksissa esiin tuotu. Mutta jos kirjoittamani

haastateltavien kertomukset herättävät edes yhden työntekijän pohtimaan, miten voisi omalta osaltaan toimia vielä aavistuksen verran enemmän nuoren asiakkaan tarpeiden mukaan ei työni ole ollut turha.

Nuoret päätyvät palvelujen asiakkaiksi eri reittejä: he saattavat hakeutua niiden piiriin itse tai heidät voidaan ohjata sosiaalitoimen asiakkaiksi toimeentulotukihakemusten kautta, asiakaspalvelusta, verkostojen kautta, kriminaalihuollosta tai vanhempien ohjaamina sekä pieni ryhmä myös kutsuntojen kautta. (Aaltonen, Berg, Ikäheimo 2015, 45). Huovilan mukaan toimeentulotuki on nuorten pääasiallinen sisääntuloportti sosiaalityön palveluihin. Toimeentulotuki näyttäytyy nuorilla legitiiminä, hyväksyttävänä syynä esimerkiksi kaveriporukassa olla yhteydessä sosiaalitoimeen. Toimeentulotuki rahana ei kuitenkaan muuta nuoren avuntarvitsijan elämäntilannetta. Sen sijaan toimeentulotuki yksinään voi vahvistaa nuoren vetäytymistä, kotiin jäämistä, ulkopuolisuutta ja passivoitumista. (Huovila 2013, 229- 230.)

Perustoimeentulotuen myöntäminen siirtyy kunnilta Kelan tehtäväksi vuoden 2017 alusta lukien. Muutoksen tavoitteena on muun muassa parantaa ihmisten yhdenvertaisuutta perustoimeentulotuen saamisessa, helpottaa ja yksinkertaistaa asiakkaiden asiointia, tehostaa viranomaistoimintaa sekä vähentää kuntien tehtäviä. Kunnat vastaavat vastedeskin täydentävästä ja ehkäisevästä toimeentulotuesta, jotka edellyttävät pääsääntöisesti erityistä harkintaa. Kelan on myös tarvittaessa neuvottava ja ohjattava perustoimeentulotuen hakijaa hakeutumaan kunnan sosiaalihuollon palveluihin. Toimeentulotukiasiakkailta on oikeus jatkossakin päästä keskustelemaan kunnan sosiaalityöntekijän tai -ohjaajan kanssa seitsemän arkipäivän kuluessa tätä koskevasta pyynnöstä. (Sosiaali- ja terveysministeriö 2015.)

Kunnilta odotetaan Kela-uudistuksen johdosta muun muassa sosiaalityön tarpeen tunnistamista eri palveluissa ja asiakkaiden ohjaamista sosiaalityöhön, sosiaalityön palveluja on siirtämistä pois toimistoista asuinalueille ja verkostoihin yhteistyössä järjestöjen ja yhdistysten kanssa, ehkäisevän ja täydentävän toimeentulotuen toimintatapojen uusimista niin, että painopiste siirtyy kirjallisesta hakumenettelystä asiakkaan ja sosiaalialan ammattilaisen kohtaamiseen ja asiakaslähtöisyyden

kehittämistä. (Blomgren ym. 2016, 1-2.) Asiakkaiden odotuksia Kela siirron suhteen on nimetty virkailija, johon saa helposti yhteyden ja jolla on aikaa kuunnella ja jolta saisi tietoa eri palvelujen yhteensovittamiseksi. Asiakkaat odottavat myös, että Kela-siirron myötä yhdenmukainen kohtelu ja päätösten ennustettavuus lisääntyvät ja että häpeä ja kynnys hakemiseen madaltuu. Pelkona on kuitenkin se, Kelan jäykäksi koetut toimintatavat ja läpinäkymättömät prosessit saavat ihmiset tuntemaan olevansa entistä enemmän järjestelmässä, jonka toimintaa ei ymmärretä ja jonka päätöksistä ei uskalleta tai osata valittaa. (Blomgren ym. 2016, 7.)

Perustoimeentulotuen siirtyminen sosiaalipalveluista Kelaan ja lähinnä kirjalliseen käsittelyyn synnyttää seuraavanlaisia haasteita. Voidaan esittää kysymys siitä, miten Kelassa osataan kirjallisten hakemusten joukosta tunnistaa mahdollisten sosiaalipalvelujen ja – ohjauksen tarve, jotta he voisivat ohjata asiakkaan ko. palveluihin. Jos nuoria kohdataan vähemmän kasvokkain, on tässä vaarana se, että työntekijän ja nuoren asiakkaan kohtaaminen voi jäädä kirjalliseen käsittelyyn eikä varsinaista kohtaamista tapahdu. Tällöin on vaarana, että nuori saa taloudellisen tuen, mutta perimmäisiin ongelmiin ei päästä käsiksi eikä niihin jää myöskään kohtaamista, joka antaa mahdollisuuden työstää ongelmaa.

Huoli on aiheellinen koska Roivaisen ym. (2011) mukaan edes sosiaalityön ja etuuskäsittelyn eriyttäminen ei ole kunnissa sujunut ongelmitta. Sosiaalityötä tarvitsevat ihmiset eivät ole aina saneet tarpeenmukaista tukea (Roivainen ym. 2011). Pelkän taloudellisen tuen saaminen pahimmillaan pitkittää asiakassuhdetta viimesijaisissa palveluissa. (Kivipelto ym. 2013). (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen & Kivipelto 2015, 9.)

Tällöin muiden kanavien merkitys sosiaalipalveluihin ohjaavina tahoina kasvaa: uraohjaajat, etsivät ja muut nuorten kanssa työskentelevät. Tämä edellyttää nuoria kohtaavilta työntekijöiltä kahdenlaisia vaatimuksia. Ensinnäkin heidän tulee kyetä tunnistamaan asiakkaan sosiaalityön tarve, jos sellainen nousee esiin. Toisaalta on tiedettävä mitä mahdollisesti tunnistetulle tarpeelle voi ja pitää tehdä. Tämä taas edellyttää tietoa ja ymmärrystä käytettävissä olevista palveluista ja palvelujen tuottajista sekä vuoropuhelua heidän kanssaan.

Sosiaalihuoltolaissa on useita kohtia, joilla pyritään vaikuttamaan syrjäytymisen ehkäisemiseen. Erityistä huomiota on kiinnitettävä lasten, nuorten sekä erityistä tukea tarvitsevien henkilöiden neuvontaan ja ohjaukseen. (Sosiaalihuoltolaki 2015, 6 §)

Uusi sosiaalihuoltolaki (1301/2014) vahvistaa peruspalveluja ja vähentää sitä kautta korjaavien toimenpiteiden tarvetta. Tavoitteena on madaltaa tuen hakemisen kynnystä järjestämällä sosiaalipalveluja muiden peruspalvelujen yhteydessä. (Sosiaalihuoltolaki, soveltamisopas 3.) Laissa otetaan useassa kohtaa kantaa myös nuorten syrjäytymisen ehkäisemiseen. Laissa korostetaan viranomaisten yhteistyötä ja keskeisiä palveluja ovat mm. sosiaalinen kuntoutus, sosiaalityö ja sosiaaliohjaus. Osallisuutta lisääviä toiminnallisia vaihtoehtoja ja yhteistyötä on hyvä suunnitella ja kehittää myös kolmannen sektorin toimijoiden kanssa, joilla on hyvinvointia tukevassa työssä pitkät perinteet ja paljon osaamista. (Sosiaalihuoltolaki, soveltamisopas 21.)

Sosiaalisen kuntoutuksen palvelujen kehittäminen ja lisääminen erityisesti nuorten kohdalla on yksi uuden lainsäädännön painopistealueista. Sosiaalisen kuntoutuksen käsite tarjoaa kunnille mahdollisuuden kehittää erilaisia ja eri asiakasryhmille soveltuvia ryhmämuotoisia palveluja yhteistyössä eri toimijoiden kanssa (Sosiaalihuoltolaki, soveltamisopas 33–34.) Tätä on pitänyt tärkeänä myös Huovila (2013, 228.). Pitkäaikaisesti toimeentulotuen asiakkaina olleiden nuorten aikuisten kohdalla yksiviivainen työllistäminen tai ohjaaminen koulutukseen on harvoin suositeltavaa. Usein sosiaalinen kuntoutuminen on edellytys sille, että työllistymistä tai koulutusta voidaan edes suunnitella. (Saikkonen, Blomgren, Karjalainen, Kivipelto 2015, 17.)

Sosiaaliohjauksen merkitys on kasvanut palvelujärjestelmien laajetessa ja eriytyessä. Palveluja hakevat henkilöt tarvitsevat yhä useammin henkilökohtaista ohjausta ja neuvontaa käytettävissä olevista palveluista, niiden saamisen ehdoista sekä tukea myös palvelujen ja etuuksien hakemisessa ja käyttämisessä. Monet tarvitsevat ohjausta ja tukea myös arkielämän sujumiseksi; joskus avun tarpeessa oleva asiakas on haettava kotoaan ja saatettava tarvittavien palvelujen ja toimintojen piiriin. Tarkoituksena on, että sosiaaliohjauksesta tulisi jatkossa keskeinen työmuoto koko sosiaalihuollon kentällä. Palveluohjauksessa korostuu sosiaaliturvaetuuksien ja palvelujärjestelmän

hallinta. Lakiin sisältyvä nuorisopalvelutakuu (Nuorisopalvelutakuu (SHL 17, 36, 42 §) koostuu omatyöntekijän työstä, palvelutarpeen arvioinnista sekä nuorille kohdennetusta sosiaalisesta kuntoutuksesta. Tavoitteena on yhden palvelupisteen kautta toteutuva palvelu, jonka kautta nuori saa tarvitsemansa moniammatillisen tuen, kunnes sosiaalipalvelujen tarvetta ei enää ole. Jos nuoren taustalla on työ- ja toimintakykyyn, terveyteen ja sosiaalisiin taitoihin liittyviä ongelmia, omatyöntekijä suunnittelee yhdessä nuoren kanssa sosiaalisen kuntoutuksen kokonaisuuden nuoren tarpeiden mukaisesti. Omatyöntekijä pyrkii työskentelemään siten, ettei työhön tai koulutukseen liittyviä keskeytyksiä tule. Tavoitteena on vahvistaa onnistumisen kokemuksia. (Sosiaalihuoltolaki, soveltamisopas 32-34.) Asumispalveluilla tarkoitetaan kokonaisuutta, jossa asunto ja asumista tukevat palvelut liittyvät kiinteästi yhteen. Tuettu asuminen on tarkoitettu henkilöille, jotka tarvitsevat tukea itsenäiseen asumiseen tai itsenäiseen asumiseen siirtymisessä. Tuetussa asumisessa asumista tukevat palvelut muodostavat palvelukokonaisuuden, joka muodostetaan yksilöllisesti asiakkaan tarpeiden mukaisesti. (Sosiaalihuoltolaki, soveltamisopas 40–41.) Oman työni kautta nuorten tuetun asumisen ohjaajana tunnistan toimivani asumisohjaajan lisäksi nuoren omatyöntekijänä ja palveluohjaajana. Lastensuojeluhistorian omaavien nuorten osalta tutkimus antaa viitteitä siitä, että vastuutyöntekijän vaihtuminen myöhäisemmässä nuoruusvaiheessa vahvistaa sijoitettuna olleen nuoren kokemaa toiseutta ja ulkopuolisuutta (Huovila 2013, 230). Omassa työssäni tähän on jo pystytty vastaamaan uuden sosiaalihuoltolain myötä. Jälkihuollon päättyessä 21 – vuotiaana, on asiakkuus jatkunut sosiaalihuoltolain mukaisena palveluna ja tehtävässä on jatkanut sama ohjaaja kuin jälkihuollossa on ollut mukana. Tällä on pystytty jatkamaan palvelun antamista ilman työntekijän vaihtumista.

Sosiaalityöntekijän rooli on kiistämätön palvelukokonaisuuden johtajana ja lain edellyttämien päätösten tekijänä. Kuitenkin he saattavat jäädä itse nuoren kohtaamisessa hieman etäälle, kuten haastateltavien puheestakin nousi esiin. Nuoret kuitenkin tarvitsevat rinnallakulkijaa ja yhteistyötä konkreettisten asioiden kanssa. Ottamatta mitään pois sosiaalityöntekijöiden arvokkaasta työstä pohdin, olisiko sosiaalityöntekijän työtä mahdollista tarkastella enemmän jalkautuvaksi nuoren

elämään? Jos tämä ei ole mahdollista, tulisi turvata se, että henkilökuntaa palkatessa tulisi pitää huoli myös rinnallakulkevien lähityöntekijöiden riittävästä määrästä.

Olen myös havainnut, että asunto on hyvä motivaattori nuorelle asioiden hoitamiseen ja sitä kautta otteen saamisesta omasta elämästä. Asunnon pitämisen tärkeys saa sitoutumaan toimenpiteisiin joita siihen tarvitaan. Asumisen alkaessa ohjaaja opastaa ja kulkee mukana etuisuuksien ja palvelujen käytössä. Nuorta kiinnostaa asioiden hoito, koska hänellä on konkreettinen syy (oma asunto) niiden hoitamiseen. Asumisohjaajan ominaisuudessa ollaan myös lähellä nuoren koko elämää ja silloin päästään kiinni nuoren koko elämään ja silloin nuori peilaa ohjaajan kanssa kaikkia elämäänsä liittyviä asioita – pelkoineen ja haaveineen, menneisyyteen ja nykyisyyteen peilaten.

Uuden sosiaalihuoltolain myötä pyritään antamaan varhaisempaa tukea lapsiperheisiin. Koulumaailman haasteeksi jää miettiä uusi tapa kohdata ja tukea ne lapset, joilla on vaikeuksia kulkea ns. normaalipolkua. Tuen antaminen pitäisi kuitenkin toteuttaa niin, ettei se itsessään eristä tai leimaa negatiivisesti avun tarvitsijaa luonnollisesta ympäristöstä ja sosiaalisista suhteista.

Esimerkiksi Kaarinassa alaikäisten päihdekokeilijoiden ja rikokseen syyllistyneiden kohtaaminen Valomerkki- ja Räpsä-toimintamallissa, antaa mahdollisuuden löytää hieman alle 18-vuotias koulupudokas. Juuri tämän ikäisten avuntarvitsijoiden löytäminen oli keskeistä Huovilan mukaan (Huovila 2013,228.). Edellämainituissa Valomerkissä ja Räpsässä kohdataan myös perusopetusikäisiä lapsia ja heidän huoltajiaan. Joskus keskustelutilaisuudessa, jossa kartoitetaan lapsen elämäntilannetta laajemminkin, saatetaan löytää esimerkiksi palvelujentarvetta huoltajille, muille sisaruksille tai koko perheelle.

LÄHTEET

Aaltonen, Sanna; Berg, Päivi; & Ikäheimo, Salla 2015. Nuoret luukulla. Kolme näkökulmaa syrjäytymiseen ja nuorten asemaan palvelujärjestelmässä. Helsinki: Unigrafia.

Ala-Kauhaluoma, Mika; Ehrling, Leena; Harkko, Jaakko; Hämäläinen, Juha; Kankaanpää, Eila; Korkeamäki, Johanna; Lehtikoinen Tuula; Lehtoranta, Pirjo; Notkola, Veijo; Pitkänen, Sari; Puumalainen, Jouni; Rimpelä, Matti; Tuusa, Matti; Vornanen, Riitta 2013.

Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013

Viitattu 25.3.2014

https://www.eduskunta.fi/FI/tietoaeduskunnasta/julkaisut/Documents/trvj_1+2013.pdf Aineisto tekijän hallussa.

Alanen, Olli; Kainulainen, Sakari; & Saari, Juho 2014. Vamos tekee vaikutuksen.

Vamos-nuorten hyvinvointikokemukset ja tulevaisuuden odotukset. HDL raportti 01/2014. Viitattu 13.3.2015

https://www.hdl.fi/images/stories/liitteet/HDL_Raportti_VAMOS.pdf.

Tuloste tekijän hallussa.

Blomgren, Sanna; Karjalainen, Jouko; Karjalainen, Pekka; Kivipelto, Minna; Saikkonen, Paula; & Saikku, Pekka 2016. Perustoimeentulotuki siirtyy Kelaan – miten asiakas saa sosiaalityön palvelut? THL Päätösten tueksi 1/2016

<http://www.julkari.fi/handle/10024/129739>

Tuloste tekijän hallussa.

Dulmus, Catherine N. & Sowers, Karen M. 2012. Social work: Guided by history, led by evidence Somerset, NJ USA: Wiley. Viitattu 17.4.2015
<http://site.ebrary.com/lib/diak/Doc?id=10587605&ppg=151>

Dunderfelt, Tony 2011. Elämäkaaripsykologia. 14. uudistettu painos
 Helsinki: WSOYpro Oy.

Ernroth, Aadolf Haastattelu Hyvät, pahat ja rumat ohjelmassa vuonna 1994
 Viitattu 2.10.2016 <https://www.youtube.com/watch?v=9URb-TjvoHw>

Ehrling, Leena 2014. Multidimensional Family Therapy Uusi työtapa nuorten monimuotoisiin ongelmiin – kokemuksia MDFT:n mahdollisuuksista.
 Viitattu 4.5.2015.
http://www.mielenterveysseura.fi/sites/default/files/materials_files/mdft_net.pdf Helsinki. Printprinting. Tuloste tekijän hallussa.

Eskola, Jari & Suoranta, Juha 1998. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. 1. painos
 Jyväskylä. Gummerus Oy.

Huovila, Eija 2013 Identiteettiä rakentamassa - Alle 25-vuotiaiden helsinkiläisten nuorten kokemuksia perussosiaalityöstä. Sosiaalityön erikoistumiskoulutukseen kuuluva lisensiaatintutkimus
 Marginalisaatio kysymysten sosiaalityön erikoisala Sosiaalitieteiden laitos Helsingin yliopisto. Viitattu 28.5. 2014.
<http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=e3d31d6e-ec9b-402a-920d-26ed7ccc95fb>. Aineisto tekijän hallussa

Kelan hanketiedote 3/ 30.9.2015 Toimeentulotuki 2017. Viitattu 23.8.2015
http://www.kela.fi/documents/10180/0/Hanketiedote+3_2015/a676d14b-b43f-47fc-8d8a-c519318ea1f7. Aineisto tekijän hallussa.

Nuorten syrjäytyminen. Tietoa, toimintaa, tuloksia? 2013. Eduskunnan tarkastusvaliokunnan julkaisu 1/2013 www.eduskunta.fi Viitattu 25.3.2014. Aineisto kirjoittajan hallussa.

Laki nuorisolain muuttamisesta 2010 /693 Viitattu 14.9.2016
<http://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2010/20100693>

Lastensuojelulaki 2007 / 417, 13.4.2007. Viitattu 3.7.2016
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2007/20070417>

Lastensuojelun käsikirja

<https://www.thl.fi/fi/web/lastensuojelunkasikirja/tyoprosessi/huostaanotto/huostaanottotarpeen-arviointi> Viitattu 18.9.2016

Latonen, Minna & Latva-Rasku, Leena 2012. Asiantuntijalta ammattilaiselle.

Espoolaiset nuoret kehittämässä omia palvelujaan. Nuorten kipinä – kehittämisryhmä, raportti. Viitattu 29.5.2014.

<file:///C:/Users/Omistaja/Downloads/Nuorten%20Kipin%C3%A4%20Raportti.pdf>

Aineisto tekijän hallussa.

Määttä, Anne & Keskitalo Elsa 2014 Ulkoringiltä sisärinkiin. Kumuloituneista ongelmista kärsivät nuoret aikuiset pirstaleisessa palvelujärjestelmässä. Yhteiskuntapolitiikka 79 2014: 2, 197 -207. Viitattu 17.11.2014.
<http://www.julkari.fi/handle/10024/116235>.

Aineisto tekijän hallussa.

Määttä, Mirja & Määttä Anne (toim.) 2015. Parempia ratkaisuja koulutuksen ja työn ulkopuolella olevien nuorten tukemiseen Valtion selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 16/2015 Viitattu 12.3.2016 Aineisto tekijän hallussa.

- Myllyniemi Sami (toim.) 2014. Ihmisarvoinen nuoruus, Nuorisobarometri 2014, Juvenes Print 2015 Viitattu 5.9.2015.
https://tietoanuorista.fi/wpcontent/uploads/2015/03/Nuorisobarometri_2014_web.pdf. Aineisto tekijän hallussa.
- Myrskylä Pekka 2012. Hukassa – Keitä ovat syrjäytyneet nuoret? EVA analyysi No 19 Viitattu 27.4.2014.
<http://www.eva.fi/wpcontent/uploads/2012/02/Syrjaytyminen.pdf>
 Aineisto tekijän hallussa.
- Niemelä, Pirkko & Ruth Jan-Erik 1992. Ihmisen elämänkaari. 4.painos Keuruu. Otava.
- Niemi, Petri 2016. Ohjaus ja oppilaiden urapohdinta. Turkulaisten peruskoulun päättöluokkalaisten ohjauskokemukset urapohdinnan selittäjinä, väitöskirja Opettajankoulutuslaitos, Rauman yksikkö, Turun yliopisto.
 Viitattu 25.9.2016. <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/45264>.
 Aineisto tekijän hallussa.
- Nuorisolaki 2006 / 72 27.1.2006 Viitattu 3.9.2016
<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2006/20060072>
- Nurmi, Jari-Erik; Ahonen Timo; Lyytinen Heikki; Lyytinen Paula; Pulkkinen Lea & Ruoppila Isto 2014. Ihmisen psykologinen kehitys, 5. painos Juva. PS-kustannus, Bookwell Oy
- Toimeentulotuki. Opas toimeentulotukilain soveltajille. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja 2013:4 Helsinki 2013 Viitattu 2.9.2016
https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/104369/URN_ISBN_978-952-00-3385-9.pdf?sequence=1

- Palola, Elina; Hannikainen-Ingman, Katri; Karjalainen Vappu 2012. Nuoret koulutuspudokkaat sosiaalityön asiakkaina. Tapaustutkimus Helsingistä, THL raportti 29/2012, Viitattu 29.4.2014
<https://www.thl.fi/documents/10531/95751/Raportti%202012%2029.pdf>
f Aineisto tekijän hallussa.
- Perttula, Rauno 2015. Syrjäytymispuhe hallinnan strategiana opiskelijahuollon sosiaalityössä. University of Jyväskylä, Viitattu 31.8.2015
<https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/45264>
- Saikkonen, Paula; Blomgren, Sanna; Karjalainen, Pekka; Kivipelto, Minna; 2015. Poistaako sosiaalityö huono-osaisuutta? Kunnallisalan kehittämissäätöön Tutkimusjulkaisu – sarjan julkaisu nro 89, Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala 2015
- Suominen, Sauli; & Tuominen, Merja 2007. Palveluohjaus – portti itsenäiseen elämään, Helsinki Profami Oy
- Sosiaalihuoltolaki. Soveltamisopas 2015. Viitattu 14.2.2016
<http://stm.fi/sosiaalihuoltolaki>
- Tilastokeskus Koulutuksen keskeyttäminen 2016
Viitattu 20.4.2016
http://www.stat.fi/til/kkesk/2014/kkesk_2014_2016-03-17_tie_001_fi.html
- Sosiaali- ja terveysministeriön tiedote 116/2015
Viitattu 31.8.2015 http://stm.fi/artikkeli/-/asset_publisher/perustoimeentulotuen-myontaminen-ja-maksaminen-siirtyvat-kelalle-vuoden-2017-alussa
- Tietoa takuusta. Viitattu 31.8.2015
http://www.nuorisotakuu.fi/nuorisotakuu/tietoa_takuusta

Van Parys, Liesbeth & Struyven, Ludo 2013. Withdrawal from the public employment service by young unemployed: a matter of non-take-up or of non-compliance? How non-profit social work initiatives may inspire public services? *European Journal of social work*, 2013, Vol 16, No 4, 451-469. Aineisto tekijän hallussa.

Väljærvi, Jouni "Koulu ei ole enää kaikille tasa-arvoinen." 2016a. Haastattelu, julkaistu 8.8.2016

Viitattu 2.10.2016 <http://yle.fi/uutiset/3-9072031>

Väljærvi, Jouni "Oppilaat eriarvoistuvat ja osaamistulokset tippuvat." 2016b. Haastattelu, julkaistu 8.8.2016

Viitattu 2.10.2016 <http://www.svt.se/nyheter/uutiset/suomalainen-peruskoulu-on-jaanyt-ajastaan-jalkeen>

Liite 1 HAASTATTELUN RUNKO

HAASTATTELUKYSYMYKSET:

PERUSTIEDOT:

Ikä: _____

Sukupuoli: _____

Koulutustausta: _____

Kuinka kauan on aikaa viimeisestä koulutuksesta: _____

Työkokemus: ei yhtään ____ alle puoli vuotta ____ 1 vuosi ____ 1½ vuotta ____ 2 vuotta ____

Kuinka kauan aikaa viimeisestä työssäolosta: _____

Oletko kuluneen vuoden aikana kieltäytynyt tai jättänyt hakematta jotain tarjottua tukitoimenpidettä, työllistämistoimenpidettä tai koulutusta?

Pääasiallinen tulonlähde nyt _____

Kuinka kauan: _____

Tämänhetkinen toiminnallinen status: _____

Kuinka kauan: _____

Oletko ollut peruskoulusta valmistuttuasi terveydellisistä syistä kykenemätön opiskelemaan tai tekemään työtä?

Missä vaiheessa?

Kuinka kauan?

HISTORIA:**A: 13 – 15 – vuotta (peruskoulu yläaste)**

A1: Oliko sinulla oman kokemuksesi mukaan tuohon aikaan jokin avun tarve?

A2: Mihin asiaan avuntarve liittyi?

A3: Haitko apua itse? Keneltä?

A4: Jos et, miksi et hakenut?

A5: Oliko joku muu taho sitä mieltä että sinulla olisi avuntarve? Mikä taho?

A6: Mihin asiaan avuntarve heidän mielestään liittyi?

A7: Jos sinulle tarjottiin apua niin mikä tämä taho oli?

A8: Millaista annettu apu oli?

A9: Oliko se sellaista jota olit toivonut vai muiden päättämää vastoin omaa toivettasi?

A10: Koitko tulleeesi kohdatuksi niin, että sinun mielipiteesi otettiin huomioon riittävästi ja että sinulle selitettiin asiat niin että ymmärsit miksi tapahtui niitä asioita mitä tapahtui?

A11: Koitko avun auttaneen sinua? Mistä se johtui?

A12: Jos se ei auttanut mistä se mielestäsi johtui?

A13: Muistatko oliko sinulla jotain muita tahoja jotka jollain tavalla yrittivät auttaa sinua? Miten?

MUUTA:

B: 16 – 17 – vuotta (2. aste, lukio tai ammattiopinnot)**MUISTA TARKISTAA OLIKO TÄYSI-IKÄINEN VAI EI!!!**

B1: Oliko sinulla oman kokemuksesi mukaan tuohon aikaan jokin avun tarve?

B2: Mihin asiaan avuntarve liittyi?

B3: Haitko apua itse? Keneltä?

B4. Jos et, miksi et hakenut?

B5: Oliko joku muu taho sitä mieltä että sinulla olisi avuntarve? Mikä taho?

B6: Mihin asiaan avuntarve heidän mielestään liittyi?

B7: Jos sinulle tarjottiin apua niin mikä tämä taho oli?

B8: Millaista annettu apu oli?

B9: Oliko se sellaista jota olit toivonut vai muiden päättämää vastoin omaa toivettasi?

B10: Koitko tullessi kohdatuksi niin, että sinun mielipiteesi otettiin huomioon riittävästi ja että sinulle selitettiin asiat niin että ymmärsit miksi tapahtui niitä asioita mitä tapahtui?

B11: Koitko avun auttaneen sinua? Mistä se johtui?

B12: Jos se ei auttanut mistä se mielestäsi johtui?

B13: Muistatko oliko sinulla jotain muita tahoja jotka jollain tavalla yrittivät auttaa sinua? Miten?

MUUTA:

C: Opintojen jälkeinen elämä (heti 2. asteen opintojen päättymisen jälkeen)**MUISTA TARKISTAA OLIKO TÄYSI-IKÄINEN VAI EI!!!**

C1: Oliko sinulla oman kokemuksesi mukaan tuohon aikaan jokin avun tarve?

C2: Mihin asiaan avuntarve liittyi?

C3: Haitko apua itse? Keneltä?

C4. Jos et, miksi et hakenut?

C5: Oliko joku muu taho sitä mieltä että sinulla olisi avuntarve? Mikä taho?

C6: Mihin asiaan avuntarve heidän mielestään liittyi?

C7: Jos sinulle tarjottiin apua niin mikä tämä taho oli?

C8: Millaista annettu apu oli?

C9: Oliko se sellaista jota olit toivonut vai muiden päättämää vastoin omaa toivettasi?

C10: Koitko tullessi kohdatuksi niin, että sinun mielipiteesi otettiin huomioon riittävästi ja että sinulle selitettiin asiat niin että ymmärsit miksi tapahtui niitä asioita mitä tapahtui?

C11: Koitko avun auttaneen sinua? Mistä se johtui?

C12: Jos se ei auttanut mistä se mielestäsi johtui?

C13: Muistatko oliko sinulla jotain muita tahoja jotka jollain tavalla yrittivät auttaa sinua? Miten?

MUUTA:

D: Loppukysymykset:

D1: Miten tänä päivänä koet avun hakemisen ja vastaanottamisen?

D2: Millainen vaikutus kokemuksillasi on mielestäsi tämän päivän avunhakemiseen tai vastaanottamiseen?

D3: Millaista apua kaipaisit tällä hetkellä eniten?

D4: Miten luonnehtisit avun saatavuutta?

(kuinka helppoa kaipaamaasi taho löytyy, kuinka helposti kaipaamaasi tahoon saa yhteyden)

D5: Miten luonnehtisit avun vaikuttavuutta?

(onko se riittävän joustavaa tarpeisiin nähden)

D6: Mitä mielestäsi palveluissa pitäisi kehittää?